

LAPPLAND,
DESS NATUR OCH FOLK,

EFTER FYRA SOMRARS VANDRINGAR, I BILDER OCH TEXT SKILDRADE

AF

CARL ANTON PETTERSSON,

KAPTENLÖJTNANT, M. M.

STOCKHOLM.
P. B. EKLUND.

Förteckning å Plancherna.

Vallispiken från Ruotivare.

Njommelsaska (Harsprånget).

Qvickjocks Kapell.

Jockmocks Kapell.

Gellivare.

Muonioniska.

Skogs-Lappar.

Kengis Bruk.

Jukkasjärvi.

Qvickjock.

Kockinmoda-Röset (Sveriges nordligaste punkt).

Wittangi.

Uppå fjellen.

Rast vid Allakaskaitevare.

Kamajock.

Ronikjock.

Midnattssolen vid stora Lulejaur.

Vandring i fjellen.

Stora Sjöfallet (Ädna murko kårse).

Saggat-Träsk från Qvickjock.

Interieur af en Lappkäta.

Den 17 Juni 1859 anträdde jag från Stockholm min första resa till Lappland, försedd med de för resans vetenskapliga ändamål nödiga instrumenter och för min personliga del med åtskilliga i dagliga lifvet och för en vanlig, ingalunda luxuös, bekvämlighet väl behöfliga persedlar och småsaker, hvilka jag hade skäl förmoda icke skulle komma att alltid stå mig till buds i de aflägsna och föga kultiverade trakter jag komme att besöka. Mina instrumenter utgjordes af: 2 chronometrar, 1 prismacirkel, 1 sextant, 2 artificiella horisonter, 1 Fortins barometer, 1 aneroid-barometer samt en thermometer; min öfriga utredning bestod, oberäknadt några böcker, af klädespersedlar, handdukar, sked, knif och gaffel, de sistnämnda båda instrumenten föga värderade lyxartiklar i Lappland. Jag åtföljde ångfartyget Njord, fördt af kapten Ancarcrona, såg som hastigast Gefle, Hudiksvall, Sundsvall och Hernösand och vaknade den 20 på morgonen vid Örnsköldsvik. Sundsvalls utseende erinrade i någon mån om Carlshamn, ehuru den omgifvande naturen var helt olika; här idel norrländsk barrskog, der lummiga ekar och andra löfträd.

Den 20 kommo vi, efter att hafva passerat Holmön, till Ratan, en fem mil från Umeå belägen by, sorglig i

åminnelse sedan sista kriget med Ryssland. Der finnes en god hamn. Jag gick i land och besåg Nisbeths grafmonument, ett jernkors med denna inskrift:

I. NISBETH.

CHEF FÖR KONGL. UPLANDS REGEMENTES JÄGARE
STUPADE HÄR, ÄROFULLT STRIDANDE FÖR FÄDERNESLANDET,
DEN 19 AUG.

I ett par hus synas ännu hålen efter de ryska kulorna.

Expeditionen till Ratan och det sätt, hvarpå den verkställdes, har varit mycket olika bedömd och omdömena hafva länge varit behäftade med en bismak af de kottestrider inom de bestämmande kretsarne, hvilka följde på statshvälfningen. Jag ämnar ej inlåta mig i några betraktelser rörande denna sak, och sådant vore för öfrigt temligen främmande för mina egentliga uppgifter, men då läsaren och jag nu en gång befinna oss i Ratan, kunna vi ej hindra våra tankar att stanna vid minnet af en så sorglig och så vigtig episod från detta krig.

Särskildt har det varit mig en glädje att se generalen grefve Wachtmeister genom senare utredningar befriad från de beskyllningar för förräderi eller feghet, hvarmed man förut varit mycket frikostig mot honom. Sådana beskyllnin-

gar mot en svensk general måste såra hvarje svenskt hjerta. Det är numera utredt, att Wachtmeister måste rätta sina rörelser efter flottans, som kommenderades af öfveramiralen grefve Puke, hvilken hade högsta ledningen af både arméens och flottans rörelser, samt att Wachtmeister, om han stannat vid Djekneboda, handlat mot uttryckliga ordres och i händelse af motgång ådragit sig ett förfärligt ansvar.

Den svenska styrkan vid Ratan utgjordes af 6,434 man, 2 sexpundiga batterier och 4 haubitzer; flottan bestod af 2 lineskepp, 3 fregatter och 24 kanonslupar samt 40 roslags-skutor för trossen. Kamenski kommenderade dock en öfverlägsen styrka. I striden den 18 Augusti drog sig Wachtmeister tillbaka först efter 8 timmars drabbning, af fruktan att se sin venstra flygel kringränd, och fattade åter postö vid Ratan; men då ryssarne följande dagen angrepo de svenska positionerna, blefvo de kraftigt tillbakadrifna, hvarvid arméen understöddes af flottans eld och svenskarne gingo ombord utan att förlora något af sin materiel. Ryssarne drogo sig sedan undan till Piteå. De uppgåfvo sjelfva sin förlust till några och 30 officerare, hvaribland 3 generaler, samt 2,000 soldater. Svenskarnes förlust var 39 officerare, 36 underofficerare och 951 man döde och sårade. — Vi taga nu afsked af Ratan för att fortsätta vår resa.

Komne till Ursvik vid Skellefteå hamn funno vi der liggande icke mindre än 13 skepp, vittnande om liflig han-

del. Läget är vackert och hamnen förträfflig; men det är svårt att förstå, hvarför staden ligger så långt aflägsen. Här träffades kronoångaren von Sydow, stadd på sjömätningsexpedition under Olivecronas befäl.

Skellefteå socken kallades fordom Skeldept, Skellopt och Skellet, och tros ha fått sitt namn af ett här framgående vattendrag, som kommer från Norska fjellen och af lapparne kallas *Skäldut*. Staden Skellefteå räknar numera öfver 400 invånare.

I Piteå lågo vi i tre timmar. Denna stad med sina nära 1,600 invånare har alla tecken på en liflig handel. — Samma dag den 21 Juni kl. 6 e. m. inlupo vi vid Luleå. Staden med sin rätt vackra, af sten byggda kyrka och sina många prydliga, fastän alla af träd uppförda hus gjorde vid första anblicken ett angenämt intryck. Jag tillbragte aftonen hos landshöfding Widmark.

Luleå ligger 100 mil N.N.O. från Stockholm på ett näs vid Luleå elfs utlopp i en fjord af Bottniska viken. Men $\frac{1}{8}$ mil norr om Lule-elf är den s. k. Gammelstaden belägen, hvilken här anlades i Gustaf II Adolfs tid och erhöll sina privilegier år 1621. Både Johan III och Carl IX hade förut anbefallt köpstäders anläggande i dessa nordliga nejder, men birkekarlarna, som här sedan fordom drefvo handel med allmogen i såväl Luleå som andra socknar, motarbetade så länge de kunde anläggningen af Luleå stad.

Redan år 1642 ansågs den gamla stadens läge mindre bekvämt, särdeles för dess aflägsenhet från sjösidan, hvadan flyttning begärdes och tilläts. Likväl stannade många af de gamle invånarne kvar i Gammelstaden, så mycket heldre som den nya staden i sin början två gånger brann upp, och Gammelstaden är nu liksom af ålder en kyrkstad. Den nya stadens träkyrka blef efter 100 år utdömd, hvarefter den nuvarande af sten år 1790 uppfördes och kallades Gustafs kyrka. Luleå stad har nu öfver 1,600 invånare.

Vare detta nog om de norrländska städerna, om hvilka jag ej hädanefter kommer mycket att tala. De höra egentligen ej till området för mina skildringar och de stå dessutom numera i alltför liflig samfärdsel med den öfriga världen, för att jag skulle kunna om dem lemna några upplysningar, som icke för de flesta läsare af denna bok äro på förhand kända eller genom resande landsmän såsom ögonvittnen lifigare och bättre meddelade. Norrländningen är öppen, manlig, gästfri och lefnadsglad, och står i nära beröring med handelsvärlden, för hvilken han följaktligen är både väl känd och välkänd. Jag vill derföre nu om några norrländska städer, utan någon elak mening, men såsom ett curiosum endast meddela en gammal knittelvers, som den tyske vetenskapsmannen von Buch under sin resa i Norrland hört och antecknat. Den har ett visst historiskt intresse, om den också numera icke eger någon verklig till-

lämplighet. Von Buch, en föregångare till Wahlenberg, som med granskande ögon genomreste både Norge och Sverige, har om Westerbottens dåvarande fyra städer efter hörsagor upptecknat dessa rader: "I Umeå är allt fint, i Piteå handlas om nålar, i Luleå gör man ingenting, i Torneå drickas skålar".

Skålarna drickas väl ännu i dag, icke blott i Torneå, utan i alla de fyra nämnda städerna, nota bene vid lämpliga och passande tillfällen. Men att man i Luleå gör vida mer än ingenting, det är ett påstående, som intet bevis tar, äfven om landshöfding Widmark aldrig der hade haft centralpunkten för sin kraftfulla, lifgifvande verksamhet.

Vi anträda nu vår hufvudsakliga resa, resan till Lappmarken.

Den 27 Juni klockan 9 e. m. lemnade jag Luleå för att företaga resan till Qvickjock.

Först klockan 6 påföljande morgon kunde jag komma fram till Råbäck. Den majestätiska Lule-elfven var nemligen mer än vanligt strid, hvarföre vi måste hala fram båten utefter stränderna bland grenar af löfträd och buskar. "Naturen öfverraskande herrlig", har jag antecknat i min dagbok från denna resa; — och, i sanning, den som föreställer sig dessa trakter såsom fattiga på vegetation, kulna och dystra året om, han bedrager sig storligen.

Den 29 kl. 8 på morgonen anträdde jag till fots vä-

gen från Råbäck till Heden; den utgör en längd af en mil, och jag ankom dit kl. 10.

Här några ord om den beslutade kanaliseringen af Hedens och Ede forssar.

Styrelsen för allmänna väg- och vattenbyggnader hade ansett att detta arbete skulle kunna utföras och för framtiden underhållas af ett bolag med statsbidrag af 1 million riksdaler. Ett bolag bildade sig inom orten och anmälde hos regeringen sin benägenhet att fullborda kanalen mot erhållande af nämnda belopp. Vid 1862—63 års riksdag öfverlemnade regeringen denna fråga till ständerna, bifogande arbetsplaner, ritningar och kostnadsförslag, hvilka alla blifvit af styrelsen för väg- och vattenbyggnader granskade. Ständerna beviljade ett belopp af 852,000 rdr, under förutsättning att det nybildade bolaget skall tillskjuta hvad som derutöfver erfordras, och det lider intet tvifvel att rikets ständers beslut vinner K. Maj:ts sanktion. Ett sådant kanaliseringsföretag måste helt säkert icke allenast blifva af en ofantlig vigt för dessa nordliga trakter, utan tillika för hela landet omedelbart och medelbart medföra oberäkneliga fördelar, i första rummet derigenom, att Gellivaras, man kan säga, outtömliga malm tillgångar blifva på tjenligt sätt tillgodogjorda.

Doktor Engström, som i början af 1830-talet reste i dessa trakter, fann Hedensforssarne ganska märkvärdiga.

Öfversta strömfallet är så häftigt och brådstupande, att det ej kan befaras; men forssarne der nedanför kan man ro både utföre och uppföre. Morkan eller heden utmed forssarne är, ifrån viken vid Hedens by till spakvattnet der nedom, ej mer än en half mil öfver sandmon, och dr Engström anmärkte redan då med skäl, att "om man här på en kanalbyggnad hade använt de penningar, som utan gagn blifvit bortkastade på de planlösa strömrensningarna, så hade man dermed grundlagt ett storverk för framtiden, ty elfven hade då blifvit segelbar från Luleå stad till Edefors, tio och en half mil. Man hade ock sedan väl byggt den andra kanalen förbi Edefors, som blott är en knapp fjerdedels mil, men mera bergbunden och således svårare, och då hade Lule-elf varit segelbar för större lastbåtar ifrån Luleå stad och ända till Storbacken, på en sträckning af tolf och en half mil.

Kl. 5 e. m. den 29 Juni ankom jag till Svartlå, der jag på det gästvänligaste sätt mottogs af bruksförvaltaren på stället. Här kvarlemnade jag ena chronometern, hvilken på morgonen olyckligtvis stannat, utan att orsaken dertill kunde upptäckas, enär instrumentet varit mycket omsorgsfullt behandladt.

Svartlå har förut varit jernbruk, men är nu nedlagdt. Deremot finnes der nu ett sågverk tillhörigt Gellivara bolag. Bruksrörelsen befans i anseende till transportens svår-

righeter och de stegrade arbetslönerna samt körsornas stigande dyrhet på längden mindre lönande.

Svartlå herregård, belägen ofvanför byn af samma namn, är måhända ett af de vackraste ställen man passerar utefter den på punkter af öfverraskande skönhet så rika Lule-elf, hvars omvexlande och i allmänhet så bördiga stränder erbjuda de mest pittoreska och inbjudande taflor.

Till följd af dess belägenhet synes Svartlå gästfria hus redan på långt håll för den uppför elfven färdande resande, hvilken vanligtvis redan på förhand gläder sig åt det mottagande och den trefnad, som enhvar i dessa trakter resande fått åtnjuta af det gästfria värdfolket på detta vackra ställe, hvilket med skäl kan anses såsom en perla bland egendomarne på Lule-elfs strand. Äfven jag har största skäl att prisa den gästfrihet, hvaraf jag här så ofta begagnat mig, liksom jag aldrig underlåtit att vid förbifarten helsa på hos det älskvärda folket på Svartlå.

Belägna på en höjd på en uti elfven framskjutande udde, utgöra Svartlå vackra anläggningar vid färden uppför elfven ett angenämt afbrott mot de bakom liggande, med dyster barrskog beklädda bergen; och utsigten från manbyggnadens fönster företer en herrlig tafla öfver de nedomkring liggande, ned mot elfven sluttande åkerfälten. Elfven vidgar sig här och bildar ett sel, snarlikt en större insjö, hvilken åter i fonden bekransas af höga med tallskog

beklädda berg: och en af dessa herrliga sommaraftnar, då solen tyckes aldrig vilja sjunka, tillbragt å Svartlå's balkong, efterlemnar ett intryck, som sent eller aldrig förgätes.

Hvad som vid färden uppför den präktiga Lule-elf, en af våra största floder, om ej den aldra största i fäderneslandet, i synnerhet väcker den resandes lifliga glädje, är att vegetationen utefter elfven är särdeles rik, och på försommaren i synnerhet gör löfträdens ljusa grönska ett af de angenämaste afbrott mot barrträdens dystra färg.

Hvem skulle väl tro, att invånarne i de större byar — Gäddvik, Bälunge, Sönderbyn, Afva, Lombäcken, Unbyn, Säfvast, Svartby och Boden, — hvilka äro belägna i det så kallade kustlandet och hvilka man passerar på färden uppför Afvan, numera uteslutande af jordbruket hemta sitt uppehälle och ej mer än allmogen på andra orter äro utsatte för att få sin gröda förderfvad af frosten? För 20 år sedan var detta icke förhållandet, och den inträdda förbättringen af klimatet kan man blott tillskrifva den framskridande odlingen och dikningen.

Såsom ett vackert bevis på hvad som kan åstadkommas äfven litet högre upp efter elfven, må anföras den mönsterfarm, som under H. M. Konung Carl XV:s höga beskydd är anlagd vid Åminne, icke långt ofvanom Svartlå.

Detta hemman, för ändamålet skänkt af Gellivara-verkens egare, har en ofantlig areal af god odelbar jord på

lerbotten; och de stora röjningar och byggnader, som nu pågingo, läto redan ana hvad här skall komma att uppstå; och det är mig kärt att kunna tillägga, att vid en af mina senaste färder jag hade glädjen här se böljande åkerfält af den vackraste höstråg, hvilka kunnat utgöra en heder för hvilken jordbrukare som helst i en sydligare del af landet.

Det inflytande, grannskapet af en dylik väl skött egen- dom måste utöfva, har ock redan visat sig hos Harads by- män, hvilka på senare tider gjort stora framsteg i afseende på jordens odling. Det är dock icke endast hos Harads bymän som detta inflytande kan iakttagas, utan utefter hela elfvens strand förbytes yxan allt allmännare mot plogen, och urskogen, nödvändig för att locka nybyggarne till bosätt- ning, försvinner allt mer för att lemna plats för odlingen.

Den 30 Juni kl. 5 e. m. förde mig samma roddare, som jag fick på Heden, nemligen en yngre man och en flicka, vidare till Forsnäs, liksom de nyssnämnda ställena äfven tillhörande Gellivara-bolaget. Här sammantränges elfven betydligt. På detta ställe gick solen ej fullkomligt ned denna natt, ehuru fenomenet i anseende till den mel- lanliggande bergshöjden ej kunde iakttagas.

Följande dagen fördes jag af en bonde till Edefors, der Lule-elf bildar en väldig fors, som äfven skall kanali- seras. Sedan Hedens och Edens kanaler blifvit anlagda är flodfarten öppen ända upp till Storbacken. Midt emot Stor-

backen, på norra sidan om elfven, ligger Norrvik, och det är hit den tillämnade nio mil långa jernvägen från Gelli- vara malmberg till Lule-elf skulle dragas.

Vid Edefors finnas ruinerna efter en masugn. Dok- tor Engström skref på sin tid härom, att der låg trävirke till masugn och hus samt huggen och hoplagd kolved till åtta milor och rutnade. Med den obetäckta masugnsdam- men trodde han det skulle gå sammaledes, och emedan brö- sten öfver masugnsstället och bäjarne voro hvälfda af tegel, som ej heller var tillräckligt täckt, förföll alltsammans med hvarje dag. Och så har det äfven gått. Edefors masugn, som aldrig blef färdigbygd, är numera blott en ruin, men kan derfor ändock ej kallas en gengångare från en förflu- ten tid, utan fastmer en föregångare till en ny. Ty det är otvifvelaktigt, att så snart användandet af nutidens kom- munikationsmedel gör Gellivara malm tillgänglig, skall man veta att draga nytta af dessa oerhörda rikedomar, hvilka naturen här hopat, men menniskan ännu ej kunnat göra sig tillgodo. Men den dag kan numera ej vara långt aflägsen, då man här får se en storartad bergs- och hytte- rörelse i full gång.

Efter förrättade observationer passerade jag kl. 7 på aftonen den 1 Juli Lappmarkens gräns. Elfven var lugn och föremålen afspeglade sig så fullkomligt deri, att det hela liknade en hägring. Under flodfarten från Edefors till

Storbacken observerades i öster röken från en härjande skogseld. Denna rök betäckte större delen af himlen och gaf solen ett blodrött utseende.

Storbacken, ett utomordentligt vackert ställe, är den första stationen inom Gellivara Lappmarks gräns och lär hafva varit baron Hermelins favoritställe. Det ligger på en halfö i elfven och är på alla sidor omgifvet af stora och pittoreska höjder. Skillnadslinien mellan Lappmarken och den stora nedanför belägna Luleå socken går snedt öfver elfven, en half mil nedanom Storbacken. Derifrån och till Luleå finnas vissa skjutsombyten, hela elfven utföre, och man färdas här på båt kanske behagligare än på landsvägen.

Vi få längre fram tillfälle att tala om Gellivara grufvor och gods och denna possessions stora framtidsutsigter; men sedan vi nu väl passerat forssarna och kommit till den punkt, der Gellivara jernväg skulle träffa Lule-elf, torde det icke vara ur vägen att här anföra numera kapitenen vid väg- och vattenbyggnads-corpsen herr Robert Schoughs betänkande öfver Lule-elfs kanalisering.

“Redan länge har behovet af förbättrad kommunikation efter Lule-elf till det inre landet varit kännbart och blifver det destomer i samma mån folkmängden tillväxer samt varuutbytet och affärsförbindelserna mellan kusten och det inre landet i följd deraf mångfaldigas. Derföre hafva äfven sedan flera år tillbaka förslag åtskilliga gånger varit

å bane att medelst kanal eller jernväg kringgå de hinder, som Hedens och Ede forssar lägga i vägen för en obehindrad trafik efter Lule-elf; men hvilka förslag likväl ännu icke kommit till utförande. Under förlidne vår erhöill underertecknad af en för detta ändamål tillsatt komité uppdrag att uppgöra plan och kostnadsförslag för kanaler med lutande planer förbi nämnde forssar, efter mönstret af den emellan Osterode och Elbing i Ostpreussen redan i trenne år trafikerade kanal, om hvilken jag för detta ändamål på stället tagit en noggrann kännedom.“

“Omkring fyra mil från Luleå stad afbrytes elfvens segelbarhet genom Hedens forssar, hvilka på en längd af något öfver trefjededels mil hafva en sammanlagd fallhöjd af 58,52 fot. Dessa forssar undvikas genom en kanal af 28,376 fots längd.“

“Då de för trafikens bedrivande afsedda fartyg äro af 80 fots längd, 10 fots bredd och 4 fots djupgående samt 1,400 centners bärighet, så har kanalens bottenbredd blifvit antagen till 20 fot, utom på en längd af 7,200 fot, der genomgräfningen uppgår ända till 35 fots höjd, hvarest bottenbredden, till förminskande af genomgräfningskostnaden, antagits till endast 14, då likväl på midten en mötesbassin uppgräfves. Minsta djupet i kanalen är antaget till 5 fot och sidoslutningen 1: 1,5 med 2 fots berm på hvarje 6:e fot i höjd.“

“Vid öfre kanten af Båthus-selet föras fartygen på dertill konstruerade vagnar utför ett lutande plan med dubbla spår till den nedanför belägna kanalen, som afskiljes från Båthus-selet genom en med ältvägg försedd mur. Genom att ur Skataforsen upptaga den till denna mur erforderliga stenquantitet, kan vattenytan i Båthus-selet, som vid vanligt vattenstånd är nära 3,5 fot högre än lugnvattenytan vid Råbäck, till en del sänkas, hvarigenom dess åverkan på muren och dess möjliga inflytande på vattenytan i kanalen förminskas. Vid Lafors-udden anlägges en bestämmande sluss.“

“Från Lafors-udden är elfven åter segelbar $7\frac{1}{4}$ mil till Edefors, der en fors af en fjerdedels mils längd och 76,05 fots fallhöjd förbigås genom en kanal med lutande plan af 9,350 fots längd och samma dimensioner som vid Hedens fors. Äfven här är på en längd af 3,200 fot, der kanalen går i slutningen af elfstranden och hvarest ältning såväl i botten som sidorna erfordras, kanalens bottenbredd antagen till endast 14 fot. Då tilloppet af regn- och källvatten här är ringa, kan det utan olägenhet ledas i kanalen, hvarigenom kulvertar här kunna undvikas. Äfven här lägges vid kanalens öfra ända en bestämmande sluss.“

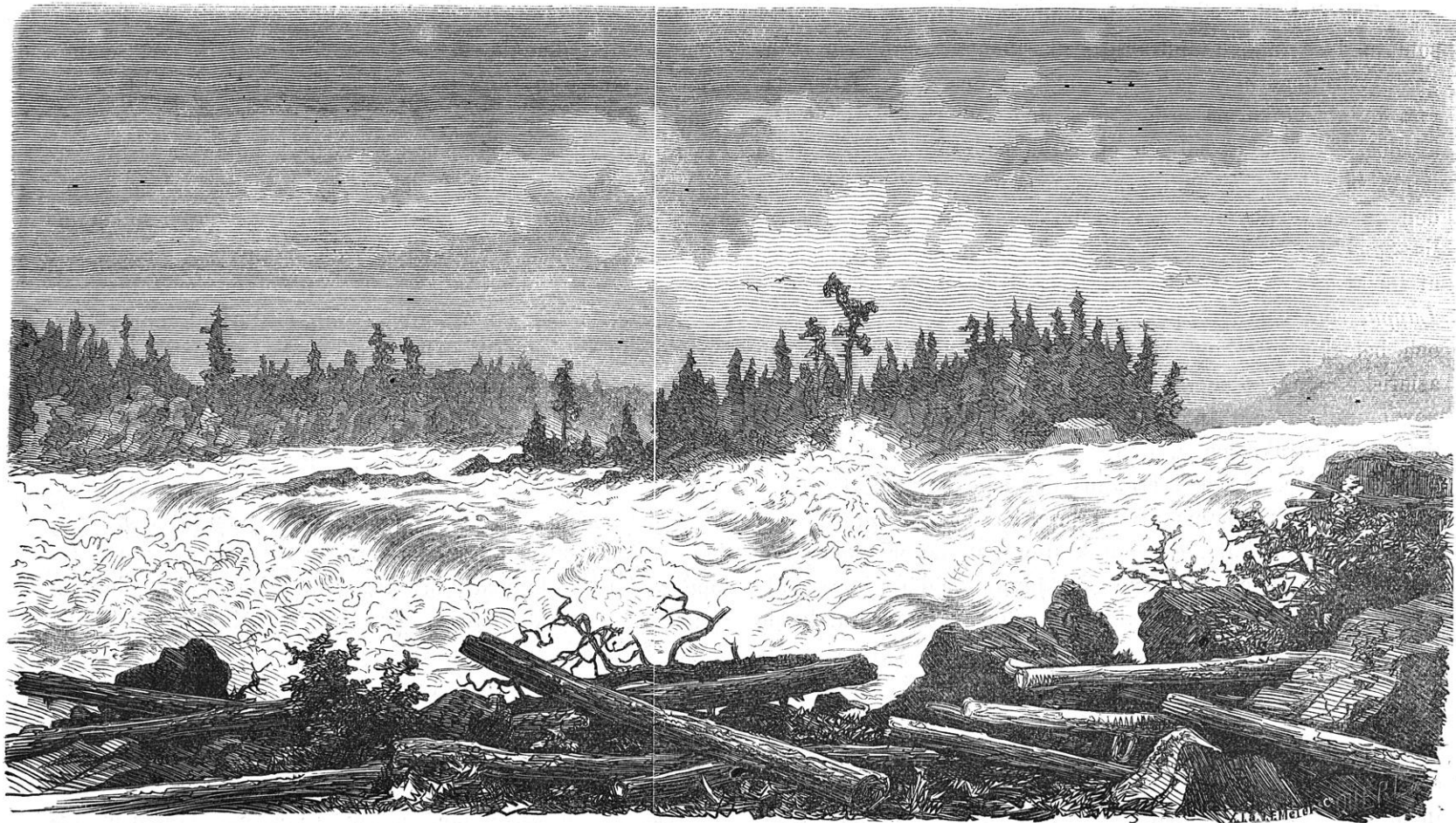
“Från Edefors är Lule-elf segelbar omkring $2\frac{1}{2}$ mil till Norrvik, ändpunkten för en tillämnad jernväg till Gelivara malmberg.“

“Med hänseende till den stegring i dagsverkspriserna, hvartill ett arbete af förevarande art alltid skall gifva anledning, särdeles i en på arbetskrafter förut fattig ort, samt med afseende på extra kostnader för transport af lifsmedel, arbetares resekostnader m. m., har jag upptagit dagsverkskostnaden till 2 rdr 50 öre, ett pris, hvartill dagsverkspriset i orten under vissa tider redan närmar sig. Kostnaden för kanal med lutande plan vid Hedenfors är kalkylerad till riksdaler 966,000 och vid Edefors till 312,500, summa r:dr 1,278,500.“

“Fixpunkter äro utmärkte i jordfasta stenar vid öfre ändan af hvardera kanalen; vid Lafors-udden 9,86; vid Råbäck 8,76; vid öfre Edefors 10,88 samt vid nedre Edefors 7,76 fot öfver respektive lägsta vattenytor.“

“Piteå den 4 Augusti 1862. *Robert Schough.*“

Från Edefors gick jag genom skogen till Wuollerim, två timmars väg för en vanlig fotgängare. Jag tog der in hos J. Sundqvist, hos hvilken äfven kronprinsen under sin resa nästföregående år bodde. Jag inqvarterades der också i samma rum och erhöll samma säng, som kronprinsen begagnat. Vid Wuollerim utfaller Lilla Lule-elf genom en i S-form gående förfärligt dånande fors uti Stora Lule-elf, hvarefter båda tillsammans bilda den majestätiska Porsiforssen. Hela trakten häromkring är utomordentligt stortartad. — Här såg jag den första lapp.

Porsi-Forsen.

Det förhåller sig med benämningen lapp, lappar liksom med så många andra uttryck, dem vi ifrån vår tidigaste barndom höra och begagna, att det sällan faller någon in att tänka på ordets ursprung och betydelse. Det är dock bekant att lappen ej gerna själf hör sig med detta namn betecknas, ty enligt hans mening, och måhända är den också verkligen den rättaste, heter han *Sabme* (pluralis *Sameh*). P. Læstadius m. fl. förmoda namnet lapp vara af finskt ursprung, härledande sig från det finska ordet *Lappu*, som betyder ända, eller det yttersta af någon sak, och beteckna att lappen, utvandrande före finnen från den asiatiska hembygden, hade, vare sig frivilligt eller af finnarne undanträngd, slagit sig ner på nomaders vis i de yttersta gränstrakterna af den för finnarne kända nordliga världen. Dock anser Læstadius det icke osannolikt, att folkets namn kan komma af det lappska ordet *Lappa*, som betyder: klyfta, håla, emedan klyftor och hålor voro lappens första, länge vanligaste och ännu i nödfall begagnade boningar. Namnet lappar blir då alldeles motsvarande de vanliga poetiska benämningarna "bergfolket", "klippans söner", "jordhålornas folk". Att de emellertid fått detta namn af finnarne, kan slutas deraf, att det först vid slutet af 1100-talet, sedan svenskarne genom Erik den heliges eröfringar kommit i närmare förhållande till finnarne, höres inom Skandinavien. Allra först förekommer det hos Saxo,

och har sedan lyckats bibehålla sig. Men att det hos finnarne varit gammalt, säger Læstadius, det bevisa många orters namn, som sannolikt redan långt tillbaka blifvit utrymda af lapparne, men ändå bibehålla de gamla namnen. Ett föraktligt begrepp måste finnarne från början fäst vid, eftersom det ännu är lapparne obehagligt; och vi erinra i anledning här af, att i de flesta okultiverade folkstammars språk finna vi att folkets eget namn betyder ungefär detsamma som "människor" och grannfolken benämnas, allt efter hvar och en stams olika språk, för "främlingar", "barbarer" eller "fiender". Det var kanske, menar Læstadius, ett slags öknamn, som finnen, stolt öfver sin högre ståndpunkt i kultur, gaf det föraktliga folket i jordhålorna, icke bevärdigande dem med namnet *Sameh*, hvilket såsom så nära hans eget — *Suomi* — ej kunde nämnas med förakt. Att finnen med större kultur än lappen kom till dessa vestliga trakter, är onekligt; det bevisar det, åtminstone hos somliga finska stammar, mycket gamla åkerbruket, den äfvenledes, såsom det tyckes, hos dem egendomliga och urgamla konsten att smida, båda för lapparne af ålder alldeles främmande saker. Längre kvarstående i östern vid kulturens vagga, kom finnen sedan mera odlad än den, som redan i tidens gryning kom derifrån. Sjelfva språket visar den finska nationens högre kultur än den lappska.

Det är för öfrigt omöjligt att säga, när lapparne ut-

vandrat från Asien och inkommit till Europa eller huru långt söderut de varit spridde. Såvidt mig är bekant finnas bland lapparne sjelfve inga traditioner derom och bland ett folk, som står på en så låg bildningsgrad, kan man ej vänta något intresse för att lära känna sina förfäder i aflägsnare tider. Vi veta huru det i detta afseende förhåller sig med vår egen jemförelsevis dock så upplysta svenska allmoge. Nyare tiders forskningar spåra lappens hemvist i urgamla tider till och med söder om vår skandinaviska halfö; men af nya invandringar och de nykomna folkstammarnes utvidgande af sina områden norrut tränges han allt mer och mer undan, och det har derföre anmärkts, att så långt man förmår intränga i forntiden finner man alltid lapparne stående strax bakom odlingens nedersta gräns, hvilket för närvarande vill säga: emellan Kölens högsta ryggar och Ishafvet.

Lappmarkerne hafva egentligen först från och med konung Carl XI:s tid varit föremål för regeringens mera speciella uppmärksamhet och sedermera äfven för vetenskapens forskningar. Nyssnämnde konung utfärdade år 1673 och 1695 plakater om dessa för obeboeliga ansedda nejdens bebyggande, och redan år 1673 befinnes en finne vid namn Henrik Nilsson hafva upptagit nybygge uti Gaffele i Åsele socken. År 1780 utgäfvos kyrkoherdarne Erik Lindahl i Lycksele och Johan Öhrling i Jockmock ett *Lexicon Laponicum*, med latinsk och svensk öfversättning af de lappska orden.

Vi hafva ofvanföre, på tal om Storbacken, nämnt baron *Hermelin*, ett namn som är outplånligen förenadt med historien om Norrbottens uppodling. Samuel Gustaf Hermelin hade ärft en betydande förmögenhet, som satte honom i stånd att genom resor såväl i flera europeiska länder, som äfven i Nordamerika utvidga sina kunskaper, dem han, liksom sina materiella medel, med uppoffrande nit använde till det allmännas gagn. Allmänt känt är det Hermelinska karteverket, som hittills varit det största och fullständigaste öfver Sverge och kan täfla med de bästa samtida i utlandet. Vid mina resor i Lappmarken har jag för jemförelse med mina ortbestämningar företrädesvis använt: "Charta öfver Västerbottn och Svenske Lappmarken, på Bergsrådet Friherre S. G. Hermelins anstalt och omkostnad, efter äldre och nyare chartor samt observationer vid en resa år 1795, författad af Anton Swab, bergmästare vid Stora Kopparberget och ledamot af K. S. Vet. Acad., och af Clas Wallman, Marchscheider vid K. Bergs-Colleg. Af den sistnämnde vidare tillökad år 1796." Den andra speciellare karta öfver dessa trakter, som jag haft att tillgå, är utarbetad af dåvarande notarien i Bergskollegium C. M. Robsahm år 1801, omfattande Luleå Lappmark samt Luleå, Råneå, Öfver- och Neder-Calix socknar, "med derinom belägne Bergsrådet Friherre S. G. Hermelins Bruks- och Odling-Distrikter." "Detta kartverk," säger en biograf öfver Hermelin, "vore ensamt nog att förvara hans

namn i det tacksamma fäderneslandets minne, och likväl var det endast ett af bladen i hans medborgarkrona. Flera män af kunskaper och skicklighet utsändes på hans bekostnad till vetenskapliga resor inom och utom Sverge. Åt det mindre af naturen vanlottade, än af det allmänna vanvårdade Norrbotten egnade han en särdeles uppmärksamhet, och denna provins står hos honom i den största förbindelse. Han företog här vidsträckta anläggningar af flera bruk, af icke mindre än 130 nybyggen, af milslånga vägar, och om odlingen här gjort några märkbara framsteg, om denna trakt blifvit eröfrad ur vildhetstillståndet, är det Hermelin den har att tacka därför. Denna vinst för det allmänna köptes likväl med förlust för honom sjelf. Han hade mera tagit det vackra ändamålet än sina tillgångar i beräkning, och dessa uttömdes ej så mycket genom felslagna beräkningar, som icke mer genom tillstötande olyckor, hvaraf följden blef hans ekonomiska obestånd. Aldrig har något sådant haft mera hedrande orsaker, och aldrig har det mindre medfört någon missaktning för den det träffade. Lyckligtvis återstod honom ett fideikommiss, som räddade honom undan nöden, hvilken föröfrigt rikets ständer skyndade att afböja genom en pension, som de anslogo åt honom.“ — Baron Hermelin afled 1820.

Innan vi nu börja våra vandringar i den egentliga Lappmarken, kan det vara i sin ordning att här med några

ord omnämna det hufvudsakliga ändamålet med och anledningen till mina fleråriga resor i dessa trakter.

På yrkande af den förtjenstfulle, numera affidne landshöfdingen Widmark i Norrbottens län, hade Kongl. Majestädet åt mig uppdragit att intränga i och genomresa de inre delarne af våra Lappmarker, för att genom astronomiska observationer göra ortbestämmelser derstädes och föröfrigt taga kännedom om dessa till stor del nästan alldeles okända trakter. Hittills hade nemligen vår kunskap derom, särdeles i geografiskt afseende, varit icke blott ytterst ofullständig, utan i många fall alldeles felaktig. Sålunda finnas t. ex. derstädes ganska stora vattendrag, hvilka aldrig varit omtalade i någon resebeskrifning, än mindre utsatta på någon karta; en del platser finnas på våra hittills utgifna kartor utlagda för nordligt, andra för sydligt, och felen i afseende på longitud äro på flera ställen högst betydande. Någoting liknande verkliga höjdbestämmelser derstädes kunna vi före den senaste tiden knappt säga oss hafva haft, utan hade man nöjt sig med blott och bart gissningar. För en längre tid tillbaka gjorde Wilhelm Hisinger (född 1766) resor i vissa delar af Lappmarkerna för att forska i mineralogien; sedermera företogo professor Wahlenberg och ännu senare professorerne Zetterstedt och Fries resor i dessa nejder för entomologiska och botaniska ändamål, äfvensom den förutnämnde herr von Buch befor en del af de mindre kända

elfvarne, och genom dessa vetenskapsmäns resebeskrifningar — för att ej tala om de om Lappmarken i så många afseenden högt förtjente bröderna Læstadii arbeten — hafva vi inhemtat någon omständligare kunskap om dessa delar af vårt land. Men de nämnde forskarnes mål var i allmänhet att rikta någon särskild gren af vetenskapen, och orternas belägenhet angafs af dem blott approximativt. Sedan afslutades den stora geografiska gradmätningen, som företogs gemensamt af Sverige och Ryssland. Å svensk sida verkställdes denna af professor Selander och dåvarande kapitenlöjtnanten vid Kongl. flottan, friherre Skogman.

Mätningarna fortgingo från år 1845 och utfördes med mycken noggrannhet samt afslutades först 1851. På svenska sidan var Haparanda sydligaste punkten för denna mätning och den utsträcktes till ett fjell vid namn *Atjik* på norska sidan, hvarifrån den af norrmännen fortsattes till Fuglenæs, norr om Hammerfest, utgörande en sträcka af omkring 5 grader, hvaraf ungefär 3 grader af de svenska och 2 grader af de norska vetenskapsmännen uppmättes. Härvid upptäcktes redan och rättades flera fel i orternas angifna lägen. Men dessa observationer fortgingo blott på punkter belägne å ömse sidor om gränserna mellan Sverige och Ryssland samt mellan detta land och Norge, några mil på hvardera sidan. Sedermera har landshöfdingen Widmark, som sjelf gjort vidlyftiga resor inåt Lappmarkerna

inom sitt län, funnit huru mycket här återstod att göra, huru bristfällig vår kunskap var och huru ofullständiga våra kartor öfver vårt eget land äro; och med sitt vanliga nit och sin kraftfulla ihärdighet slutade han ej förr, än han beredt medel och vunnit regeringens medverkan till expeditioners utsändande för att afhjelpa detta sakernas tillstånd. Författaren häraf erhöll det hedrande förtroendet att i egenskap af astronomisk observatör för sådant ändamål företaga resor i Lappmarkerna, hvarvid den ringa förmåga jag såsom tecknare kan ega kom att lända mig till både nytta och nöje. Det kan icke vara min afsigt att i ett så beskaffadt arbete som detta, annorlunda än i största allmänhet och i vissa enskilda fall, redogöra för min speciella praktiskt vetenskapliga verksamhet, enär en sådan redogörelse skulle förefalla en större allmänhet mera tröttande än upplysande. Min afsigt är blott att, med framhållande tillika af de väsendtliga resultaten af mina astronomiska observationer, efter den erfarenhet jag under fyra somrars vandringar i Lappmarkerna vunnit, söka gifva läsaren en bild af Lappland, dess natur och folk.

Efter dessa förutskickade anmärkningar återgå vi till vår nyss lemnade hvilo- och utgångspunkt. Och då vi kunna anse våra egentliga Lapplandsresor här börja, kunna vi betrakta allt det föregående såsom en inledning och komma således nu till

Resan i Lappland år 1859.

Jag befann mig i *Wuollerim*, föreningspunkten för Lilla och Stora Lule-elfvar, och ämnade nu styra min kosa till det mera berömda än bekanta ofantliga vattenfallet Njåmmelsaska, som bildas i Stora Lule-elf, nedanför dennas utlopp ur Stora Lule-jaur. — I förbigående och en gång för alla må här anmärkas, att det lappska ordet *Jaur* är ett substantivum och betyder *sjö*, insjö, samt förekommer i en mängd sammansatta namn på orter och vatten. Hvad återigen det ofvannämnda namnet *Wuollerim* beträffar, så känner jag ej dess betydelse; det kan möjligen härledas af ordet *Wuolle*, som är ett adjektivum och betyder lägre, nedre och begagnas vid ortbestämningar, såsom t. ex. i uttrycket: *Wuolle sid* = nedra byn.

På södra sidan af Lilla Lule-elf finnes en nybruten väg från Storbacken fram till Jockmock och Wajkijaur. Den 3 Juli anträdde jag, efter slutade observationer i *Wuollerim* och afsked från den beskedlige nybyggaren Sundqvist, klockan 5 e. m. vandringen till fots i sällskap med tvenne flickor genom ödsliga tallskogar vägen till *Pajerim*, dit jag ankom kl. half 8. Jag fick nattvarter hos nybyggaren Erik Olof Eriksson, en ung hygglig karl, som hade ovan-

ligt snyggt i sitt hus, hvarföre jag gerna stannade här. Följande dag tågade jag till *Koskats*, ett lappskt nybygge vid Koskatsjaur, och derifrån till *Tatarn*, hvarest Lilla Lule-elf öfverfors till *Smedesmårkan*.

Benämningen "Mårka" förekommer ofta i Lappland. P. Læstadius gifver härom följande beskrifning: Mårka kallas i Lappmarken den väg man till lands måste tillryggalägga mellan tvenne sjöar eller båtleder. På lappska kallas den "Muorke", och ordet är sannolikt af lappskt ursprung. Man plägar nemligen draga båten med sig öfver land, när det icke är långt ifrån den ena sjön till den andra. Detta kallas "Muorkat" och kommer förmodligen af "Muora" (träd), emedan man lägger vedträn, stakar och dylikt tvärs öfver den väg, som man ämnar fara fram, på det att båten må gå lättare, ty i den mjuka mossan går det mycket tungt. Mellan hvart och ett träd, som sålunda lägges tvärs öfver vägen, är ej större afstånd än ungefärligen halfva båtens längd, så att han alltid går på dem. Vid elfvarna kallas all den led, som måste tillryggaläggas landvägen, Mårka, den må vara huru lång som helst, och hela skogstrakten vid en sådan led kallas äfven Mårka.

Ifrån Smedesele blef jag af nybyggaren Westerlund, son till pastorn i Jockmock, öfverförd till detta sistnämnda ställe, der jag välvilligt inqvarterades i prestgården. Här såg jag första gången solen vid midnatt efter en temligen tröttsam dag, hvarunder jag gått i det närmaste tre mil. — Äfven här fick jag begagna samma säng, i hvilken kronprinsen året förut hade hvilat; — det är ju att färdas som en prins!

Om den följande dagen, den 5 Juli, är ingenting vidare att anmärka, än att jag besåg det präktiga *Kaitumfallet*, $\frac{1}{8}$ mil nordost om Jockmock. — Och nu om *Jockmock* några ord.

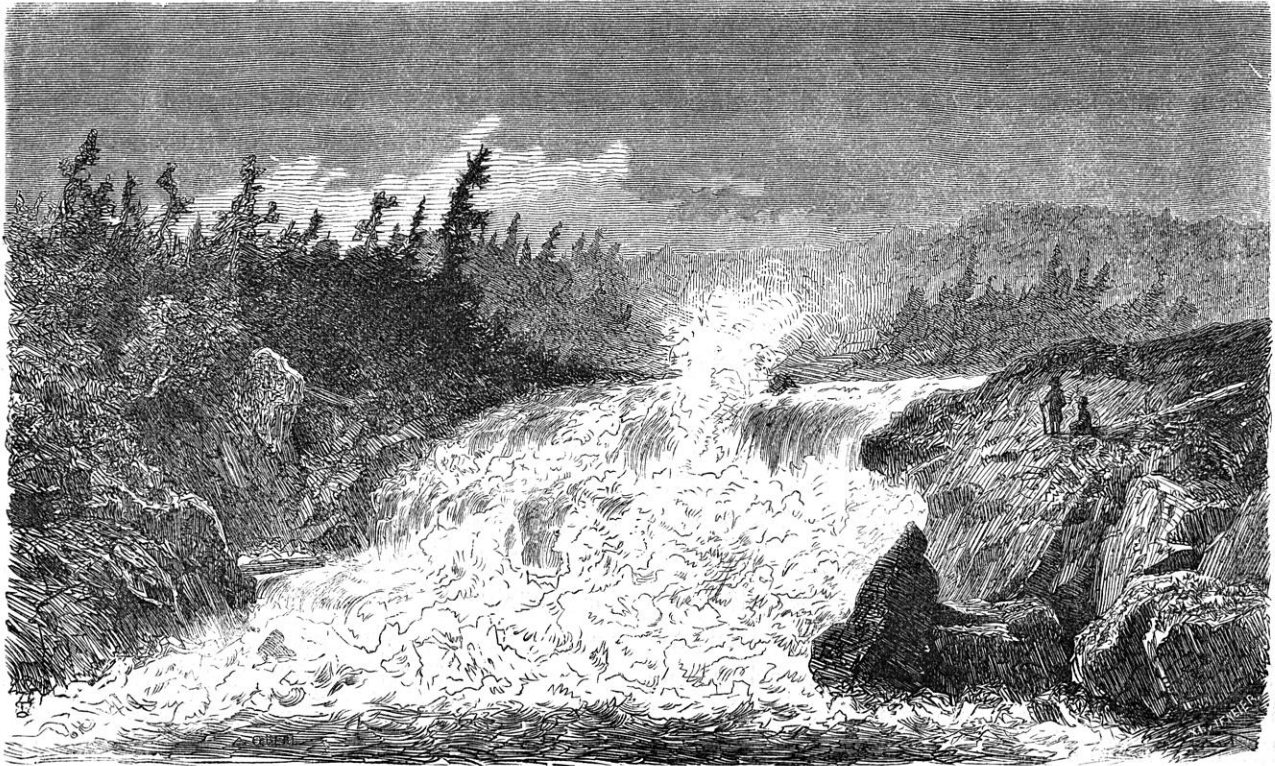
De lappländska byarnes betydenhet måste mätas efter en helt annan måttstock än de sydsvenskas; i dessa lappiska nejder, der ofta flera mils sträckor skilja de glesa och enstaka nybyggena åt, är en samling af några få gårdar omkring en kyrkoplats ett för orten särdeles stort samhälle. Kyrkan är den gemensamma föreningspunkten och marken utanför kyrkan tillika marknadsplatsen för hela den vidsträckta, men glest befolkade orten. Prester och länsmän äro här de viktigaste myndigheter för såväl lapp som nybyggare, och en plats, der, såsom i Jockmock, kyrkan samt kyrkoherdens och länsmannens bostäder finnas samlade på ett ställe, blifver derigenom i betydelse jemförlig med en residensstad i rikets tätt befolkade och fullt uppodlade land-

skap. I sig sjelf eger således Jockmock ingenting egnadt att på åskådaren göra något storartadt intryck. Till höger om Kaitumfallet, som höres på afstånd, ligger en i korsform uppförd röd träkyrka, nära derintill prestens och länsmannens bostäder samt två eller tre andra gårdar; föröfrigt endast kyrklador, allt detta i en flack, morasig, steril och blott här och der med martallar bevuxen trakt.

Jockmocks socken utgör tillsammans med Qvickjocks annex $26\frac{1}{2}$ mantal och beräknas upptaga en areal af tillhoppa 3,633,613 tunnland, af hvilka 350,000 äro sjöar och kärr. En half mil sydvest om Jockmocks kyrka ligger berget Ruotiwara, der man för längesedan trodde sig hafva funnit tillgång på jernmalm. År 1683 anmälde sig några handlande och bönder att vid detta berg anlägga jernverk, men denna plan kom lika litet till verkställighet, som en dylik år 1732. Sedermera företogs 1796 ny besigtning, då sprängningsförsök anställdes, men utan att man derstädes fann någon säker malmtillgång. Berget är ganska högt och har flera särskilda afsatser eller kullar samt är jordbetäckt till öfversta spetsen. I Jockmock — der jag också fick ligga i samma säng som dåvarande kronprinsen, numera H. M. Konungen, året förut begagnat — dröjde jag till den 6 Juli, passerade Saskamjaur, Purkiaurmärkan och Purkijaur, Randijaurmärkan och Randijaur till Randijours nybygge, der nattherberge togs hos nybyggaren Pau-

lus Eriksson. Vägen från Jockmock till nyssnämnda ny-
 bygge utgör $3\frac{5}{8}$ mil. Jag antog här i min tjänst en ung
 man mot 1 rdr 75 öre för dag, men måste om några da-
 gar säga upp honom, enär han ej befanns kunna göra mig
 en denna lön någorlunda motsvarande tjänst.

Den 7 Juli var mulen och sålunda olämplig för obser-

Fallet vid Jock.

ervationers anställande. Icke heller kunde jag här få någon vägvisare till det stora vattenfallet Njåmmelsaska, såsom jag hade önskat, hvadan jag beslöt att tillsvidare uppskjuta denna resa och följande dag begifva mig direkte till Qvickjock.

Jag anträdde således den 8 Juli denna färd. Lemnande Randijaurs nybygge kl. 9 f. m. passerade jag Randijaur $\frac{3}{4}$ mil, Märkan $\frac{1}{8}$ mil, Parkijaur 1 mil, Märkan $\frac{1}{16}$ mil, Skalkajaur $3\frac{1}{16}$ mil och Tjåmotisjaur 2 mil till Niavvi nybygge, der jag tog nattkvarter. Väderleken var regnig, sjöarne lugna, och kl. 9 på eftermiddagen visade termometern endast 12 grader C. Jag fäste mig vid att snön ännu låg kvar i fjerran, men erfor snart att det var den eviga snön. — Dagen derpå fortsattes resan till Qvickjock; klockan 9 f. m. passerades Märkan $\frac{1}{8}$ mil, och Sagatträsk, vid hvars norra ända Qvickjock är beläget, $3\frac{1}{8}$ mil, och kl. 2 e. m. kom jag fram till detta vidtberömda ställe.

Sagatträsk är en vacker sjö, omsluten af branta nästan lodräta berg, och i vester träffar ögat snöbetäckta fjell. Qvickjocks läge är förtjusande herrligt. Nere i dalarne och vid vattendragen lummiga träd och buskar, på fjällens toppar i solskenet glänsande snöfält, här vinter, der sommar. Skada blott att man icke för myggen kan ostördt njuta af denna herrliga natur. Under uppfarten till Qvickjock, uti ån med sina vextrika stränder, såg jag detta lappländska paradiset så att säga genom ett helfvete af mygg.

Qvickjock betyder på svenska "den forsande elfven" och har sitt namn af Kamajock, som här nedforsande från fjellen, efter att hafva nedanför Vallefjell förenat sig med Tarrejock, utfaller i Sagatträsk. En mil från Qvickjocks kyrka har man en den skönaste utsigt från höjden öfver Saggat-sjön med dess mångfaldiga, af gräs och löfskog beväxta holmar och öfver de skogsparker, genom hvilka de nämnda elfvarne slingra sig bildande åtskilliga vattenfall.

I nära sammanhang med Qvickjocks kyrkoby står historien om Kedkevara malmberg, beläget ungefär 6 mil nordvest från Qvickjocks kyrka och lika långt från norska gränsen. Det är det högsta af alla fjell i denna trakt och nästan ständigt bestruket af skyar, hvilket isynnerhet om vintertiden anses förorsaka oupphörlig stark blåst och ohel-sosam luft. År 1657 upptäcktes i detta berg silfvergrufvor, hvilka började bearbetas för kronans räkning, och år 1661 uppbyggdes Qvickjocks smälthytta, 5 mil från grufvorna. Men malmtillgången var ojemn och verket drefs med förlust för kronan, som därför öfverlemnade detsamma år 1681 åt enskilda delegare från Luleå stad och landsort för ytterligare försök; men desse funno efter 6 års brytning och smältning ingen uträkning härvid, utan återlemnade silfververket till kronan. Nu drefs det åter för kronans räkning med statsanslag af 3,000 daler silfvermynt till år 1699, då den s. k. Vesterbottniska bergslagssocieteten inrättades, som åtog sig att jemte koppar- och jernverken i Torneå

Lappmark drifva äfven detta silfververk, hvarefter grufbrytning egde rum vid Kødkevara och Alkevara till och med år 1702, då detta silfververk med konungens tillstånd nedlades. Sedan dess hafva väl dels brukspatronen Steinholz år 1745 och kapitenen Melderecreutz år 1769, dels derefter några andra anmält sig att upptaga samma verk, men detta har dock aldrig kommit till verkställighet. Af Kødkevara malm tillverkades år 1662 vid Qvickjocks silfverhytta 54, men följande året blott 39 marker silfver; för de öfriga åren lära bestämda anteckningar öfver tillverkningen saknas.

Den 14 och 15 Juli bestämde jag Qvickjocks polhöjd och befanns denna vara = $66^{\circ} 56' 53''$. Troligen är detta första gången, som denna polhöjd blifvit astronomiskt bestämd. Den upptages på Robsahms karta till $67^{\circ} 12'$ och på von Schéeles till $67^{\circ} 2'$.

I Qvickjock träffade jag studerandena Brandelius, Edling, Heinrici och Widegren, hvilka afrest från Luleå en vecka före mig och voro sysselsatte med botaniska och zoologiska studier.

Den 15 Juli besteg jag Vallisberget, (Vallispiken), som reser sig 2,000 fot öfver hafvet, och måste här midt i sommarens, kommande nyss från en herrlig, grönskande natur, vada genom snöfält, der snön var öfver alnsdjup och räckte mig öfver knäen.

Derifrån togs vägen till Ruotiwara*), dit jag ankom mot qvällen. Resan gick till en del på den vackra Kamajock, som genom sina björkbevuxna stränder påminde om Nättraby och Lyckeby åar i Blekinge; men de skyhöga fjellen med den eviga snön skingrade denna illusion. Jag besteg Ruotiwara på södra sidan och hade derifrån den herrligaste utsigt öfver de kringliggande fjellen. Vallispiken tycktes vara helt nära, ehuru han i sjelfva verket är långt aflägsen. Från Ruotiwara, detta märkvärdiga jernberg, tog jag några bitar jernmalm, som i brottet liknade gjutstål och med nästan samma lätthet som jern attraherade magnetnålen. Stora block af sådan jernmalm lågo öfverallt kringströdda och berget lærer till största delen bestå af samma rikhaltiga malm.

Återkommen till Qvickjock, stannade jag der öfver den 17 och begaf mig den 18 kl. 11 f. m. derifrån i sällskap med studerandena Widegren och Heinrici, med hvilka jag öfverenskommit att göra sällskap till Njämmelsaska. Det blåste stark vestlig vind, hvarföre sjön på Saggatträsk gick ganska hög i förhållande till de små båtarna. Också var klockaren Manberg, som skjutsade oss, mäktat förskräckt. Tidigt på eftermiddagen ankommo vi till Niavvi, och på aftonen fick jag, oaktadt den starka blåsten, rätt

*) Ej att förblanda med det vid Joekmock belägna berg af samma namn.

goda observationer för tidbestämningar, helt nära till vertikalen.

Den 19 Juli klarnade det upp på eftermiddagen, så att det lyckades mig erhålla 5 solhöjder för polhöjdsbestämning. Som föregående tidsbestämningsobservationer voro goda, ansåg jag dessa 5 solhöjder, ehuru tagna några minuter efter middagen, vara tillräckliga att inom $\frac{1}{4}$ minut bestämma polhöjden, hvarföre jag till resans påskyndande beslöt genast lemna Niavvi, ehuru väl afresan i anseende till stormen något fördröjdes. På Tjåmotisjaur gick sjön ännu högre än på Saggatjaur, så att många vågor slog in i båten; men när vi kommo till Skalkaträsk började vinden bedarra. Efter $6\frac{1}{4}$ timmas resa ankommo vi kl. 11 på qvällen till Björkholmens nybygge, 5 mil från Niavvi. Vid midnatt visade thermometern blott + $7^{\circ},5$. I stugan var det så kallt, att vi funno skäligen att uppgöra en brasa och värma oss med ett par koppar chokolad. — Ända härifrån Björkholmen synas ännu i vester Kabbla fjell med sina snöfält.

Björkholmen är ett af de bästa nybyggen i hela Lule lappmark; rågen odlas der och missväxt lærer sällan inträffa.

Efter temligen lyckade observationer afreste vi den 20 kl. 5 e. m. derifrån och vi framkommo först följande morgon kl. 6 till Jockmock. Denna färd upptog 5 mil, af

hvilka $1\frac{1}{2}$ tillryggalades till fots. Af trötthet i ögonen kunde jag ej strax efter ankomsten till Jockmock anställa några observationer, utan förvandlande dagen till natt sof jag till kl. 2 e. m., hvarigenom ögonen blefvo tillräckligt stärkta.

Den 22 Juli reste herrar Widegren och Heinrici från mig till nedra landet och Luleå, qvarlemnande mig ensam i Jockmock. På aftonen besåg jag vattenfallet Akkats, som ligger $\frac{1}{4}$ mil derifrån.

Samma dag erhöello vi först underrättelse om konung Oscars den 8 Juli — således tvenne veckor förut — timade död. Till och med en så vigtig händelse kan således behöfva 14 dagar på sig för att blifva känd i dessa aflägsna bygder!

Söndagen den 24 var jag närvarande vid ett lappskt och ett svenskt barns döpelse och bevistade samma dag gudstjensten i kyrkan, då mödrarna till de båda barnen kyrktogos, lappskan i sin nationaldrägt med den höga mössan på hufvudet. Lappmannen och barnet voro äfven i kyrkan.

Följande dagen afbröts min enslighet på det mest angenäma sätt, då på aftonen landshöfding Widmark ankom till Jockmock, åtföljd af ingenjör Nyström, löjtnant Widmark och jägmästaren Ennes. De afreste dock derifrån re-

dan den följande dagen. Jag begaf mig också samma dag utaf åt mitt håll för att komma till stora Lulevattnet.

Jag ankom på qvällen till Ligga, ett fattigt nybygge, der endast en gumma kunde tala litet svenska. Vägen dit gick öfver Vajkijaur, vidare genom stora kärr och myror, omvexlande med vackra granskogar, samt här och der öfver strida bäckar, hvilka måste öfvervadas. Min följeslagare var Emanuel Qvickström från Jockmock. På vägen passerades äfven en vacker sjö, Anajaur, som genom Anajock utfaller i Stora Lule elf. — Ligga är beläget $\frac{1}{2}$ mil norr om Anajaur vid Anajock och nära invid Lule elf.

Följande morgon, den 27, fortsattes vandringen. Anajock bildar ett rätt vackert och mycket stupande vattenfall ända från Ligga till flodens förening med Lule elf. Denna senare öfverfors. Under vandringen genom den af skogseld ödelagda skogen på norra sidan om elfven hade jag nöjet få sällskap af en ensam rehn, som kom ut ur skogen och troget följde mig ett godt stycke väg. Berget Ananas öfversteigs, och från detsamma såg jag åter Kabbla fjell på Kölen. — Klockan 3 intog jag min middag vid Stora Lule elf, som här hade vackra fall och forssar. Aldrig hade någon middag smakat mig bättre, ehuru denna endast bestod af kornbröd med smör, rehnkött och ost samt vatten ur elfven.

Klockan 4 eftermiddagen kom jag till nedra ändan af

det stora vattenfallet Njommelsaska eller "Harsprånget". Elfven var här så smal, att jag till en början trodde mig hafva kommit till en bäck. Men snart blef jag öfvertygad om, att jag kommit till ett af verdens under. Jag vill här söka skildra detta märkvärdiga vattenfall genom att sammanföra de olika betraktelser, jag såväl nu som under senare besök vid stället var i tillfälle att göra.

Stora Lule elf framkommer fullbildad ur Stora Lulevattnen och går redan ofvanför Harsprånget fram med rök och dån. Der detta börjas ligger en ödslig klippö, på hvilken här och der en ung tall fått rotfäste. Elfvens stränder äro på begge sidor om klippön mycket branta och blifva längre ned alldeles lodräta, bildande en smal ränna af endast 60 till 70 fots bredd samt en qvart mils längd. Den öfversta delen af rännan, på klippöns östra sida, är, der fallet börjar, 80 till 100 fot bred, men vid öns nedra ända, 500 fot längre ned, endast 30 fot. Denna del af rännan är betydligt brantare än de öfriga. Den väldiga vattenmassan nedstörtar öster om klippöns öfversta ända först lodrätt 35 à 40 fot och kastar sig derefter med den förfärligaste våldsamt utför den stupande rännan, hvarvid tvenne ofantliga vågor af vildt brusande skum uppstå. Längre ned, midt i vägen för hvirflarnes lopp, uppskjuter från östra stranden eller väggen en klippa. Mot denna vråkes den i vildt raseri framstörtande vattenmassan, och

kastades vid ett tillfälle, som i anseende till det myckna regnet sommaren 1862 och den då inträffade fjellfloden var högst gynnsamt för betraktandet af det storartade skådespelet, stundom hela 50 fot mot höjden. I hvarje ögonblick förändras scenen; öfverallt uppkastas stora vattenmassor högt i luften, och höga molnstoder af skum sväfva öfver det hela, stundom så täta, att de bortskymma de uoøøq liggande föremålen. Omkring klippan midt framför rännan tvingas det hvitkokande svallet att vika åt sidan och möter den från andra sidan klippön kommande smalare grenen, sedan denna först kastat sig lodrätt ned. Derefter framilar det sjudande afgrundssvallet i sin trånga ränna och bildar en kontinuerlig kedja af fall utefter en sträcka af en fjerdedels mil. Ifrån den 120 till 150 fot höga klippsanden ser man i djupet endast rök och skum, hvars bländande hvithet gör en märklig kontrast mot de svartglänsande klippväggarna.

Endast på några få ställen, och ej utan lifsfara, kan man komma ned till vattnet. Lättast låter det sig göra just der fallet är mest gripande att åse, nemligen strax nedanför dess öfversta del. Å ena sidan ser man här den vackert mörkgröna, med döfvande dån lodrätt fallande väldiga strålen, och å den andra den utför den stupande rännan med snabbaste fart och i ofantliga vågor af skum ilande vattenmassan med dess likasom ur en kokande afgrund ständigt uppstigande täta dimmor.

Trakten omkring Harsprånget är den vildaste man kan föreställa sig. Höga bergskedjor löpa parallelt med elfven å begge sidor. För att komma ned till Harsprånget måste man än utför halsbrytande klyftor, än klättra bland ofantliga, på hvarandra uppstaplade klippstycken. Här af följer, att det är svårt att på vanligt sätt afväga detta vattenfall. Jag använde derföre barometern och fann hela höjden vara 264 fot. Harsprånget är således två och en half gånger så högt som de beryktade Trollhätte-fallen och öfverträffar dessa ojemförligt i storartad effekt. Det är, efter hvad jag har anledning förmoda, det högsta vattenfall i Europa med så stor vattenmassa.

Dånet af Harsprånget höres vida omkring såsom en mullrande åska. Enligt hvad kyrkoherden Björkman och tingstolken Åström i Gellivara försäkrat mig, lär det stundom höras ända till det 5 mil derifrån aflägsna Gellivara Dunder.

Den 28 steg jag upp klockan 2 på morgonen för att fullborda en dagen förut påbörjad teckning öfver fallet, och nedsteg slutligen sedan ännu en gång vid sidan af det samma för att riktigt njuta med både ögon och öron af det herrliga skådespelet. Jag lemnade detta jätte-vidunder klockan 5 och vandrade vidare samt kom klockan 9 på morgonen till det 1 mil från stora fallet belägna nybygget Porremeli, der jag i anseende till regnet föga bättre kunde taga mig till än att sofva. På aftonen begaf jag mig en

half mil i båt öfver selet och vandrade ännu en half mil till fots, tills vi klockan 11 på aftonen kommo till en lappkåta och inqvarterade oss hos lappen Anders Abot Merak. Han syntes vara en af de bättre fiskarelapparne och hade två getter. Fiskarelapparne äro nemligen öfverhufvud mycket fattiga. Den lappska nationens kärna utgöres af fjell-lappar och skogs-lappar, hvilka båda äro fullkomliga nomader, ehuru skogslappen merendels lefver ett vida bättre lif än fjell-lappen och står i allmänhet på en högre bildningsgrad än denne. Men fiskarelappen är deremot icke egentligen längre nomad; han eger få, stundom inga renar och slår sig ned vid sjöarne i Lappmarken för att af deras afkastning hafva sitt uppehälle för dagen. Icke sällan blifver han med tiden tiggare och fattighjon, eller nödgas han söka tjänst hos nybyggarna såsom vallhjon. Emelertid och då fisket äfven för egentliga nomadiska lappar, såvidt de äro i tillfälle att förskaffa sig fiskredskap, är en ingalunda föraktlig sysselsättning, så är öfvergången från skogs- eller fjell-lappen till fiskarelapp ganska naturlig, och om en fiskarelapp kan förskaffa sig några getter, så sker början af öfvergången till det svenska lefnadssättet, och då händer det, att han eller hans barn med tiden blifva bofasta nybyggare. Fiskarelapparne bo uti trädkåtor, helst bygda vid goda fisklägenheter. De stå i anseende vida öfver sockenlapparne, afsigkomna lappar, som måste tjena

sitt bröd hos svenskar genom förrättande af de lägsta sysslor såsom hud-afdragare, profosser och dylikt, hvadan ordet socken-lapp kommit att betyda ett sådant slags handlangare.

Men jag återvänder nu till min värd Merak och hans familj. Uti kåtan tillbragte jag natten. Sällskapet bestod af lappen, hans hustru, tre barn, Qvickström och mig. Äldsta dottern var en vacker nittonårig flicka, ehuru anletsdragen voro de för lappen egendomliga. De från fisket hemkommande barnen medförde åtskillig harr, hvaraf något tillagades och äfven gästvänligt bjöds Qvickström och mig. Jag åt med god smak deras enkla anrättning. Bröd fanns ej. Lapparne åto ur sitt tråg med fingrarne och drucko derpå spadet som soppa. Kåtan är belägen på södra stranden af Stora Lulevattnet.

Jag sof ganska godt i lappens rökiga kåta. Efter att på morgonen med lappen och hans familj hafva deltagit i ännu en måltid fisk och af hans dotter Karin köpt en lappmössa, bröt jag upp och begaf mig i båt till östra ändan af Stora Lule vatten, der observationer anställdes och lyckades temligen. Derpå vände jag åter till selet och for utför elfven till det ofvannämnda nybygget Porremeli. Jag hade der vid förra tillfället tillbragt natten i en ruskig skrubb; nu hade man skurat densamma för att göra mig nattherberget litet behagligare. Ensam som jag stundom

måste känna mig i dessa nejder och särdeles på detta ställe, uppfriskade jag mitt lynne med att, innan jag gick till hvila, läsa omigen de bref, jag under sista vistelsen i Jockmock hade erhållit från de mina. Under natten frös jag mycket i skrubben, der dagen lyste in öfverallt mellan näten, och klockan $6\frac{1}{4}$ på morgonen var temperaturen derinne + 8° men ute blott + $4^{\circ},2$.

På återfärden till Jockmock var jag vid middagstiden den 30 Juli uppe på öfversta spetsen af berget Ananas; vädret var mycket vackert och klart och utsigten följaktligen särdeles vacker och hänförande. Långt i vester syntes norska fjellen, sträckande sig utefter horisonten med snöiga hjessor, i söder såg jag Vajkijaur och från sydvest hördes dånet af Harsprånget. — Klockan 10 på aftonen nämnde dag ankom jag till Vajkijaur, efter att samma dag nästan endast till fots hafva tillryggalagt $4\frac{1}{2}$ mil. Följande morgon bröt jag upp från Vajkijaur och ankom till Jockmock så tidigt, att jag lyckades erhålla en serie goda observationer för tidbestämning. Vid framkomsten sammanträffade jag åter med landshöfdingen Widmark, som, nu återkommen från Qvickjock, var stadd på resa till Gellivara.

Den 1 Augusti anträdde återresan från Jockmock tillsammans med löjtnant Widmark, byggmästaren Alm och en ung Westerlund. Denna dag hunno vi till Vuollerim — $4\frac{1}{2}$ mil, af hvilka $3\frac{1}{2}$ till fots — och togo der natt-

herberge. Dagen derpå fortsattes resan under regnväder öfver Storsand och Harads till Svartlå, dit vi anlände kl. 7 på aftonen och der jag på uppresan hade rönt så mycken gästfrihet. Nu var värden på stället, förvaltaren Eckhell, ej hemma, utan hade rest till Luleå, men vi blefvo icke derföre mindre gästvänligt mottagna och undfägnade af hans moder, systrar och fästmö.

Den 3 Augusti afreste vi från Svartlå och ankommo samma dag klockan 1 om natten öfver Bredåker, Heden och Boden till Luleå Gammelstad, färdandes från Boden till Gammelstaden på hjuldon.

Den 4 Augusti begaf jag mig till Luleå, der jag fick inflytta i landshöfdingeresidenset.

Den 12 Augusti reste löjtnant Widmark och jag landvägen till Piteå och derifrån till Elfsby, der observationer skulle tagas. Landskapet var här mycket vackert; till venster om vägen reste sig 250 till 300 fot höga bergväggar, verkliga ättestupor, hvilka påminte om Saggatträskes stränder och Harsprångets branta klippväggar. — Den 16 Augusti begåfvo vi oss uppåt Pite-elf till Fällforsen och vidare till Storforsen, der observationer anställdes. Storforsen är ett präktigt vattenfall, ett af de betydligaste i Sverige. Men Pite elf är vida mindre ansenlig än Lule, både smalare och grundare än denna. Stränderna äro mycket vackra, ofta bevuxna med löfskog. — Vi återvände från Storfors-

sen till Elfsby. Der inträffade den 18 Augusti landshöfding Widmark, stadd på resa till Arvidsjaur och Arjeplog samt åtföljd af fem andra herrar. Den 19 anträdde vi återresan till Luleå.

Från Luleå begåfvo vi oss den 23 Augusti åter ut på resa, denna gång åt Kalixtrakterna. Vi passerade Råneå, en pryddlig by med träkyrka och postkontor, och ankommo till Kalix den 24, der vi erhöilo nattqvarter hos prosten O. Wiklund. Kalix är en trefflig by, belägen på båda stränderna af elfven med samma namn, mellan hvilka kommunikationen underhålles medelst färja. Byn har en vacker stenkyrka med särdeles brant tak. De kringliggande åkrarne voro vackra.

Från Neder-Kalix socken blef Öfver-Kalix socken afskild år 1644. Kyrkovallen i Neder-Kalix by, hvarom nu är fråga, hade fordom mera anseende än nu, då flera byggnader lågo omkring kyrkan; men af fruktan för eldsvåda och andra olägenheter blef år 1766 någon utflyttning förordnad. Allmogens kyrkstugor och stall fingo då platser norr om kyrkan vid landsvägen, der större skilnad med gator och gränder kunde inrättas; men handelsbodarne, som förut intogo hela stranden derintill, blefvo flyttade $\frac{1}{4}$ mil längre bort på Fisket eller lilla Fiskholmen i elfven, såsom ganska beqväm för varors in- och utlastning. Hafsvikar, hvilka omgifva socknens södra och vestra trakt, utgöra en

vacker skärgård om 6 mils längd. Icke långt från kyrkan finnes en mineralbrunn, som upptogs år 1764 och sedan dess varit begagnad samt kallas Eriksnäs. Ryssarne hafva år 1716 och 1717 plundrat dessa trakter.

Kalix elf nedflyter från Lappmarken och heter der *Kalas eno* (Kalix-ån) efter ett träsk af samma namn. Den är en af landets större vattuleder och sättes i Vetenskapsakademiens handlingar för år 1751 i tredje klassen. Denna vattuled samlar sig uti skilnaden af Luleå och Torneå lappmark, emellan Iverstens och Kainavaggs röse vid riksgränsen, hvarest både Kalix och Torneå elfvar taga sin början; men den får stora tillökningar både från Torneå och Luleå lappmarkers träsk, särdeles i Öfver-Kalix. Elfven har många forssar och är på sina ställen ända till 510 alnar bred.

Den 25 Augusti reste vi från Neder-Kalix öfver Månsby till Töre, hvarest vi följande dagen besågo Törefors bruk och sågverk; sedan vi vidare uppnått Morjärv, fortsattes färden i båt uppför elfven till Svartby och derifrån till Öfver-Kalix eller Brenna.

Denna by är väl belägen och har en alldeles ny vacker kyrka af trä med zinktak, snygga hus och herrliga åkerfält, der man nu hade börjat skära kornet. Kyrkoherden Hellman visade oss kyrkan, som är rymlig och ljus. Allmogen eger äfven här kyrkstugor, der den förvarar helg-

dagskläder och vistas under de större högtiderna. En del sockenbor hafva sina hemvist 2, 3, ja ända till 6 och 7 mil derifrån. Vi reste härifrån i sällskap med kronolänsman Sandman till Nyby, der ny båt erhöles, hvarpå vi fortsatte färden uppåt elfven och kommo till Rödups såg-

Saggat-träsk från Storholmen.

verk, hos hvars egare, brukspatron Grundén, vi erhöillo undfägnad och nattqvarter.

Den 28 Augusti fortsattes resan medelst stakning uppför forssarne och sedan $1\frac{1}{4}$ mil till fots utefter venstra stranden af elfven till *Jocks* vattenfall. Morgonen var kall, thermometeren visade blott + 1^0 och på marken låg rimfrost. Likväl var frosten ej så stark, att den skadade den ännu oskurna säden. Sedermera började det regna. Enär alltså inga observationer stodo att erhålla, afreste vi under ihållande regn till Narken. Här talades endast finska.

Den 29 lemnade vi Narken, sedan vi fått en stor båt med 5 roddare för att staka oss uppför de strida forssarne. Vi framkommo till ett litet vackert fall, *Mestoslinka*, förbi hvilket båten måste dragas öfver land. På qvällen hunno vi fram till *Niva* by i *Pajala* socken. Äfven här bodde blott finnar, hvilka icke kunde tala svenska. Här fick jag tillfälle se huru en finsk badstuga är inrättad. En stenhög i ena hörnet upphettas och medelst pågjutning af vatten frambringas imman. Badstugan är för öfrigt försedd med lafve, och björkrisviskor lågo på golfvet. Hvarje lördag badas här. I hvarje gård finnes en dylik badstuga.

Efter någorlunda goda observationer i *Niva* lemnades detta ställe, och nu gick färden raskt utföre; 12 svåra forssar öfverforos med svindlande fart. Återkommen till *Jock*, aftecknade jag det vackra, omkring 50 fot höga fallet.

Början af färden gick lyckligt. Mot qvällen skulle *Saari-koski* fors, den svåraste af alla, passeras, men detta gick icke bättre än att båten, kommen midt i de brusande vågorna, hastigt fylldes med vatten och sjönk under våra fötter. *Widmark* och jag räddade oss genom simning. Jag höll chronometern i högra handen och hade säkert kunnat berga den, om jag ej haft den stora och tunga resschalen på mig, hvilken mycket hindrade simningen genom de skummande hvirflarne. Det var mycket påkostande att nödgas släppa chronometern, men här gällde det lifvet. *Jemte* chronometern gick äfven cirkeln förlorad. I en vid forssen belägen gård, *Holmfors*, afklädde vi oss och utbredde de våta plaggen framför eldbrasan. Mitt första yttrande sedan jag nått land och ännu stod i vattnet till medjan var: "Nu är hela sommarens arbete förloradt!" Lyckligtvis var dock min kont med observations-journalen räddad.

Det är förunderligt att jag, äfven då jag samm midt i forssen och hastigt fördes utför fallets afsatser, ej kände den ringaste grad af förskräckelse eller häpnad, utan sträf-vade mot land med orubbligt lugn. Hade *Widmark* och jag ej kunnat simma, hade säkert alla drunknat. Nu bar båten, ehuru i marvatten, våra i simkonsten okunniga roddare. Orsaken till olyckan var den, att vår eljest skicklige styrman, *Anders Larsson*, vågade sig ut i den brantaste forssen med en alltför liten båt.

Den 1 September afreste vi från Holmfors och ankommo utan vidare äfventyr till Brenna. Efter en gästvänlig undfägnad hos pastor Hellman fortsattes resan till Morjärv. En belöning af 50 riksdaler utlofvade vi till den, som kunde ur djupet upptaga de förlorade instrumenterna, och redan under vårt vistande i Brenna afgingo tvenne båtar till olycksstället.

Återresan till Luleå försiggick i vanlig ordning, och vi anlände till nämnde stad den 3 September. Jag hade under denna sommars resor i Norrbotten tillryggalagt sammanräknadt 158 mil, deraf 36 till fots. Jag hade vistats bland folk af trenne nationaliteter, svenskar, lappar och finnar. Af lapparnes språk hann jag visserligen icke att denna sommar inhemta stort, liksom öfver hufvud min beröring med dem under denna resa ej var mycken. Men till de obetydliga anteckningar, jag då och under följande resor ur lappskan var i tillfälle att göra, må här, vid en liten återblick öfver 1859 års resa, fogas några ur det ofvannämnda Lexicon lapponicum hemtade notiser i detta ämne.

Detta arbete är tillegnadt dåvarande professoren i Upsala, kanslirådet Johan Ihre, den store språkforskaren, som försett detsamma med ett ganska märkvärdigt företal, hvaruti han söker visa flera svenska ords ursprung ur lappskan och finskan. Vi anse det icke vara ur vägen att

derpå anföra några exempel, hvilka böra vara af intresse för dem, som älska och vilja närmare studera vårt modersmål.

Ihre utgår från den åsigten, att vårt land före och samtidigt med Asarnes ankomst till Skandinavien var bebodt af finska och lappska stammar, hvilka under tidernas lopp genom tätare beröring kommo att åt våra förfäder efterlemna vissa benämningar, som bland dem småningom kommo i bruk. Vi veta nemligen, att vårt ordförråd i de allra flesta fall mer eller mindre liknar de mæsogöthiska, anglosaxiska och allemanniska språken och de ännu lefvande isländska, tyska, holländska, engelska, danska och norrska; men vi finna tillika i vårt svenska språk andra ord, som med intet af förenämnda språk hafva någon gemenskap. Sådana ord måste då betraktas såsom ursprungligen för vårt språk främmande; men då är det på samma gång temligen säkert, att det folkslag, hos hvilket dessa ord varit inhemska, här i landet haft sitt säte, och att på sådant sätt de främmande orden vunnit svenskt burskap.

Stor är ett ord, hvilket för hela Skandinavien och Island är lika brukligt, som för de öfriga göthiska dialekterna främmande. Mæsogötherne brukade i dess ställe *mikils* (isl. *mikill*), anglosaxerne *great*, allemannerne *groz* o. s. v. Men lapparne hafva sitt *stuor*, hvilket hos dem begagnas i aldeles samma bemärkelse och för öfrigt tyckes vara be-

slägtadt med det finska *suuri* i stället för *stuuri*, emedan finnarnes lenare uttal, för att undvika flera konsonanters sammanstötande, plägar utesluta endera.

Ordet *ulf* är nära liknande de andra göthiska dialekternas benämning på samma froddjur, men ordet *varg* har ibland dem icke något motsvarande. Men alldeles samma benämning *varg* har djuret på lappska, möjligen i anledning af dess snabba lopp, emedan *varg* på lappska äfven betyder hastigt.

Tok bemärker hos oss dåraktig och *tokighet* dårskap. Om man genomvandrar den göthiska världen, säger Ihre, finner man väl saken öfverallt, men ingenstädes något ord, som härmed har skyldskap. Det är finskt och lappskt. De förra kalla en fåne *tohco*, de senare *tajok* och äfven *tajsok*; sistnämnde tyckes vara beslägtadt med *tose* och *tosing*, som i våra andra provinser och hos de danska betyda en fåne. En dylik kallas hos oss äfven *tölper*: kanske af det lappska *telpe*, som betecknar ett fjälligt skämt.

Den del af människokroppen, som vi kalla *skuldror*, benämndes af våra förfäder för *hærd*, *hærdar*, och heter så ännu i dag hos landtfolket uti åtskilliga landskap. Det förra namnet är otvifvelaktigt göthiskt och nära liknande motsvarande benämning i andra språk, det senare står i svenskan ensamt. Men i lappska fjellen får man höra *skuldror* kallas *hardo*.

En mängd sådana exempel anföras af Ihre ur våra gamla lagar och medeltidsskrifter; se här ett af dem. I Christoffers Lagbok heter det: *enghin måå raa till sima jagha*. Hvad *sima* här betyder, lära få utan uttolkning kunna förstå, men finskan och lappska gifva vid handen, att uti dessa språk betyder samma ord ett rep eller snöre, hvadan meningen alltså är, att ingen tillåtes till jägares rep eller nät drifva något rådjur, hvilket oskyldiga och mera sällsynta djur lagstiftaren påbjöd skulle fredas.

Vi finna åtskilliga städers, byars, skogars, sjöars och floders namn vara ursprungligen lappska, ehuru uttalet i tidernas längd blifvit mer eller mindre förändradt. Och öfverhufvud i sådana fall, då vi icke känna namnens upprinnelse eller förstå deras ursprungliga betydelse, så kunna vi dock vara öfvertygade, att namnet haft en betydelse, som gått för oss förlorad. Sålunda finnes i Roslagen en icke obetydlig insjö som heter *Jærken*, ett ord, som, enligt Ihres vittnesbörd, ej i vårt språk eger någon betydelse alls. Men då lappska ordet *jargn* betecknar en större insjö, slutar nämnde forskare derutaf, att namnets både bemärkelse och upphofsmän äro lappska. — “En icke mindre tydlig öfverlefva af Sveriges äldsta språk (det lappska) finner jag,” fortfar Ihre, “vid det göthiska vattenfallet, som med sitt djupa störtande ej mindre än med dess förfärliga dån väcker resandes uppmärksamhet, *Trollhættan* kalladt. Hvaraf

det hafver sitt namn, kan af vårt nuvarande språk icke en gång gissningsvis utletas: men då jag uti Fjellströms ordabok finner, att lapparne kalla ett vattenfall *hæute*, hafver jag tyckt mig icke böra tvifla, att ju nyssnämnda ord till stället namn gifvit anledning.“

Äfven med fara att dermed trötta en och annan för ämnet ointresserad läsare, kunna vi dock icke neka oss nöjet att ytterligare efter den store språkforskaren anföra följande längre citat:

“Då jag ock finner, att *mor*, *muor*, uti lappska språket bemärker ett trä, och att i åtskilliga språk trä och skogar hafva gemensamma namn, såsom ved äfven betyder en skog uti *Finveden*, *Tiveden*, *Hälveden* m. m. (jempför fransosernas *bois* och tyskarnes *Holz*), hafver mig tyckts sannolikt, att *Mora* socken i Dalarne, staden *Hedemora*, häraderna *Södermöre* och *Norrmöre* af förenämnda ord fått sina namn, kanske ock *Kolmoren* eller, som thet nu gemenligen uttalas, *Kolmorden*. The torde finnas, som tycka, att samma ordledning theraf bekräftas, att thenna bergstrakten, som skiljer Götha Rike ifrån Sverige, fordom kallades skogen, ty therutaf är, att then delen af riket, som vetter söder åt, fordom varet kallad *Sunnanskog*, och then andra mot norr *Nordanskog*”.

”*Loka källa* är en i Wermeland bekant helsobrunn, hvars vatten för the nyttjande i långliga tider varit botande, men

hvars i negden samlade gyttja besynnerligen befunnets gagnelig för hvarjehanda kropps bräckligheter och af slag rörda lemmar. Som *loka* i finnska språket betyder gyttja, men hos oss är af obekant betydelse, skulle man kunna komma på then tanken, att *Loka källa* betyder en sådan brunn, som med sina utflytande particlar uppfyller den kringliggande gyttjan.”

”Bland Sveriges äldsta städer räknas billigt *Kalmar*, såsom hvilken redan af Sturlæson och Saxo Grammaticus omtalas, och äfven icke obekant var för Geographus Nubiensis. Hit förde främmande folkslag sina handelsvaror, som sedan utspriddes kring hela Sverige. Men hvarutaf samma stad fått sitt namn, har man ej funnet någon, som kunnat med sannolik gissning lära oss. Mig har förekommet, att sedan man förnummet then ganska nära granskap, som är emellan Ungerska och Lappska språken, och utaf then Ungerska Lexicographis intages, att *Kalmar* i thet språket betyder en köpman, Kalmararu en handelsvara, Kalmarbol, handelsbod; thenna stadens namn fordom hafver bemärkt en ort, hvarthän the främmande handelsvaror blefvo förde.”

”Af andra är äfven anmärkt, att *Wärmelands* namn, som the gamle skrefvo *Wærma* och *Wærmaland*, hafver sin upprinnelse af Lappska och Finnska orden *ware* och *wuori*, som betyda ett berg, och *maa* land. Någre tro ock, att

sporr efter samma ord igenfinnas uti den negdens gamla namn *Jernberaland*, så kalladt, i stället för *Jernwæraland*, såsom bruket ofta sammanfogar särskilda språks ord."

Med ledning deraf, att den lärde författare vi här citerat ömsom åberopat sig på finska och lappska språken, anmärker han sjelf, att detta icke bör stöta någon, huru olika dessa språk än nu för tiden må vara; helst som, samma skilnad oaktadt, så mycken gemenskap dem emellan ännu förmärkes, att man måste finna fullkomligt sannolikt, det de för årtusenden tillbaka varit i grunden ett och samma språk.

Öhrling, den ene af detta lexicons författare, anmärker på grund af skäl, som för personer med språkstudier äro lätt begripliga, att många af lapparnes uttryck, ehuru i sig sjelfva nätta och sinnrika, likväl äro så egna, att man ej utan största möda kan ikläda dem en annan dräkt. Det ligger också i sakens natur, att det lappska språket, med all sin rikedom för öfrigt, måste sakna ord, som tillhöra vetenskaperna, slöjderna och sådana handteringar, hvilka äro för mera civiliserade nationer utmärkande. Vi se dagligen, huru vår tids bildade folk röra sig med namn, dem de lånat från hvarandra eller från de döda språken, grekiskan och latinet. På samma sätt har ock det lappska språket på senare tiden blifvit tillökt med många för nya begrepp nödvändiga uttryck, särdeles inom kyrkoväsendet;

ty härutinnan företedde det lappska språket ursprungligen, af lätt förklarliga skäl, en nästan fullkomlig brist, på samma gång som lapparne hafva en förundransvärd myckenhet af ord och namn att uttrycka och beskrifva de ting, som ligga inom deras alldagliga lifs område. Såsom exempel på denna ordrikiedom må anföras följande: *Filpetak* betyder snö, som af vädret är ihoppackad; *tele* snö, som annars hårdnat, men ej är isfrusen; *skawe* en tunn isskorpa på snön; *tjarw*, snöskare, som är starkt tillfrusen; *skiltje* och *tjuake* is och isstöp nere i snön vid marken o. s. v.

De theologiska orden äro således mestadels nyare eller ock ofta nog sådana gamla lappska ord, som, jemte det de i språket bibehålla sin förra bemärkelse, tillika brukas att beteckna ting och förrättningar, de der höra till religionen och gudstjensten. Några ord hafva härtill blifvit alldeles uteslutande bestämde. Således betyder det lappska verbet *kastatet* (= väta, göra våt) numera döpa barn; *skallo* alltid och uteslutande Herrans nattvard och *skallotet* utdela altarets sakrament.

Vidare saknas i lappska åtskilliga andra uttryck för begrepp, dem man vill tycka att intet språk skulle kunna vara förutan. Sålunda hafva de t. ex. intet eget namn på dygd och dygdig, hvarföre missionärer och andra varit nödsakade, för att komma dessa begrepp i uttrycket någorlunda nära, kalla det förra *tjabbes tape*, ett vackert och anständigt sätt at

lefva, och det senare *tjabbes tapek*, en som lefver. Begreppet samvete är också främmande för lappskan; man har merendels sökt ersätta det bristande uttrycket härför med ordet *waimo*, som betyder en öfvertygelse i hjertat. Och när lapparne vilja säga: gör efter samvete, så uttrycka de detta så: *takkab waimon melt* eller *takkab kokte waimob anab*, gör som du har hjerta till. Numera begagna de dock i dagligt tal det brutna svenska ordet *samwitt*.

Vällust och öfverflöd äro för lapparne temligen okända saker, för hvilka de likaledes sakna egna uttryck. Märkvärdigt är, att de hafva ett ord *ata* att utmärka allt det som man ej vet namn på eller hvars rätta namn man ej kommer ihåg, samt ett verbum *atet*, hvilket brukas på samma sätt, då man af sammanhanget skall sluta till det som dermed menas.

Såsom förhållandet vanligen är med folk, hvilka, qvarstående på en lägre bildningsgrad, på samma gång så att säga stå den fysiska naturen närmare än andra, hafva äfven lapparne en mängd onomatopoetiskt bildade ord eller sådana, hvilka liksom härma det ljud, som är utmärkande för den sak eller den handling man vill beteckna. Sålunda synes t. ex. ordet *tjatse*, vatten, hafva kommit af den likhet det eger i uttalet med ljudet af vatten, när det squalpar emot någonting (liksom också det nyss här använda svenska or-

det squalpa tydligt är onomatopoetiskt). *Swaskat* piska, slå, påminner om det ljud, som uppkommer när man hastigt svänger i luften ett spö eller en piska. *Mekat* bräka som en get, *kriskesset* knarra, *nuwet* susa som väder eller eld, *tsibret* gnälla som möss, m. fl. ord hafva helt säkert samma upprinnelse.

Man må ej förundra sig öfver den ostadighet i stafningen af lappska ord, som man så ofta finner i arbeten om Lappland eller om lapparnes språk. De flesta författare hafva sökt rätta stafningen efter uttalet, men detta vexlar betydligt efter olika orters och socknars dialekter. Sålunda förvandlas begynnelsebokstäfverna *P*, *T* och *K* till *B*, *D* och *G*, *Q* till *G*, diphtongerne *ue*, *uä* och *uö* till *uo* o. s. v. Ofta variera också vokalerna i lappska språket och dess dialekter. Hvad accentueringen angår, må märkas, att accenten i två- eller trestafviga ord är på den första stafvelsen, men i ord af fyra eller sex stafvelser äro tvenne accenter eller aspirationer, i de förra på första och tredje stafvelsen, i de senare på första och fjerde, då lapparne liksom göra sådana långa ord till tvenne och sedan de sagt ut halfva ordet göra en liten paus och derpå liksom börja med ett nytt ord, åter aspirerande första stafvelsen, efter språkets art, som vill hafva accenterna främst. Undantag härifrån göra vissa verbaländelser samt sista stafvelsen af de ord, som lyktas på *as* och *at*, hvilka fordra

accenten i slutet. Sammansatta ord behålla hvarterdera sin accent, utan afseende på stafvelsernas antal.

Lappska språket har liksom det finska en utomordentlig formrikedom. Somliga tillägga dess nomina 9 casus andra 13, men de senare torde då göra sådana former till casus, hvilka äro af substantiver bildade adverbiala eller adjectiva. Öhrling upptager för nomina substantiva och adjectiva följande 11 casus, hvilka han säger vara "allmänna och ostridiga":

Nominativus:	<i>Attje</i>	fader.
Genetivus:	<i>Attjen</i>	fadrens.
Dativus:	<i>Attjai</i>	åt fadren.
Accusativus:	<i>Attjeb</i>	fadren.
Vocativus:	<i>Attje</i>	fader.
Ablativus:	<i>Attjest</i>	af fadren.
Locativus:	<i>Attjesn</i> eller <i>Attjen</i>	uti fadren.
Mediativus:	<i>Attjin</i>	med fadren.
Negativus eller	} <i>Attjetak</i> eller	} . utan fader.
Privativus		
Factivus eller	} <i>Attjen</i>	} . till fader,
Nuncupativus:		
Penetrativus = dativus.		

Casus penetrativus synes ersätta andra språks sätt att medelst preposition uttrycka riktningen af en handling. Sålunda betyder t. ex. det penetrativa uttrycket *Kåret warai*

stiga *upp på* berget. — I pluralis deklineras *Attje* sålunda:

Nominat.	<i>Attjeh</i>	fäder.
Genet.	<i>Attji</i>	fädernas.
Dativ.	<i>Attjit</i> eller <i>Attjiti</i> .	åt fäderna.
Accus.	<i>Attjit</i>	fäderna.
Voc.	<i>Attjeh</i>	fäder.
Ablat.	<i>Attjest</i>	af fäderna.
Locativ.	<i>Attjisne</i> eller <i>Attjin</i>	uti fäderna.
Mediativ.	<i>Attji</i>	med fäderna.
Negativ.	saknas	
Factiv.	<i>Attjin</i>	} till fäder. } som fäder.

Penetrativ. = dativus.

Dessa former undergå dock vissa förändringar, då nomen står tillsammans med t. ex. genetiver af pronomina personalia, när ordet ändas med vocal o. s. v. En numerus dualis förekommer också i vissa släktskapsord, t. ex. *attjitjeh* far och son, *ednitjeh* mor och son eller mor och dotter, *pardnitjeh*, *pardnits* son med fader eller moder. Sammalunda är förhållandet med *wäljetjeh* bröder, *åbbatjeh* systrar, *kradnatjeh* kamrater, m. fl. Dock äro dessa ej alltid rena dualia, utan oftast måste pronomen duale personale tillsättas för att utmärka numerus.

Adjectiverna hafva sin comparison, som sker på föl-

jande sätt: Positivus *tjåskes*, kall, comparativus *tjåskasub* eller *tjåska subbu*, kallare, och superlativus *tjåskasumus*, den kallaste.

Ett och annat för lappska språket egendomligt drag må här efter samma källa ytterligare antöras. Så t. ex. formeras af alla verba ett adjektivum negativum indeclinabile, när man ombyter infinitivi præsentis ändelse på *et* till *ek* eller *ak*, och den på *ot* till *ok*, såsom: *takkak* ogjord, af *takket* göra, *målsok* oombytt, af *målsot* ombyta. — Huru kasus brukas, kan följande exempel visa:

- Nom. *Attje påta*, fadren kommer.
 Gen. *Attjen pardne*, fadrens son.
 Dat. *Attjai leb waddam*, jag har gifvit åt fadren.
 Acc. *Attjeh wuoidnib*, jag såg fadren.
 Voc. *Attje påte*, kom far!
 Abl. *Attjest kullib*, jag hörde af fadren.
 Loc. *Attjesne wuoidnal*, jag ser hos fadren.
 Med. *Attjin tjuowob*, jag följer med fadren.
 Neg. *Attjetak leb*, jag är utan fader.
 Fact. *Attjen kalkab tunji orrot*, jag skall vara dig en far eller som en far för dig.
 Pen. *Kåret warai*, stiga upp på berget.

Lappska språket har ock såväl som andra sina pronomina. De äro: personalia: *mon* jag, *todn* du, *sodn* han, med dualis och pluralis; demonstrativa: *tat* denne, *tuot*

den der, *tatek* (med ökad bemärkelse) just denne; interrogativa: *kä*, *kutte* hvilken, *mi* hvilken, hvad och för mera eftertryck med ändelsen *tas kätas?* Tillägges till interrogativerna ändelsen *ke*, så förändras de icke till deklinationen, men väl till bemärkelsen; *käke*, *kutteke* och *mike* betyda då: någon. — Vidare hafva vi pronomina relativa: *jukko*, hvilken, som; possessiva, hvilka dock ej äro andra än genitiverna af pronomina personalia, samt pronomen, *ets* sjelf, som deklineras olika allt efter som det är förenadt med första, andra eller tredje personens pronomen.

Verberna hafva sina fyra modi: indicativus, imperativus, conjunctivus eller optativus och infinitivus, samt particippia äfvensom aktiva och passiva former. I temporas böjning förekommer allmänt äfven dualisformen och tempora sjelfva förete en egen indelning. Verbet *leb*, jag är, som är hjälpverbum till alla tempora præterita, icke blott i passivum, såsom vanligt, utan märkvärdigt nog äfven i activum, kan här tagas såsom exempel; det heter i första personen singularis: *Præsens primum*: *leb* eller *mon leb*, jag är; *præsens secundum*: *mon leb orromen*, jag håller på att vara; *imperf. 1:m*: *mon lijeb*, jag var; *imperf. 2:m*: *mon lijeb orromen*, jag höll på att vara; *perfectum*: *mon leb orrom*, jag har varit; *plusquamperfectum*: *mon lijeb orrom*, jag hade varit; *futurum*: *mon kalkab orrot*, jag skall vara; *imperativus*: *orrom*, vare jag; *infinitivus*: *orrot*, att vara; *participi-*

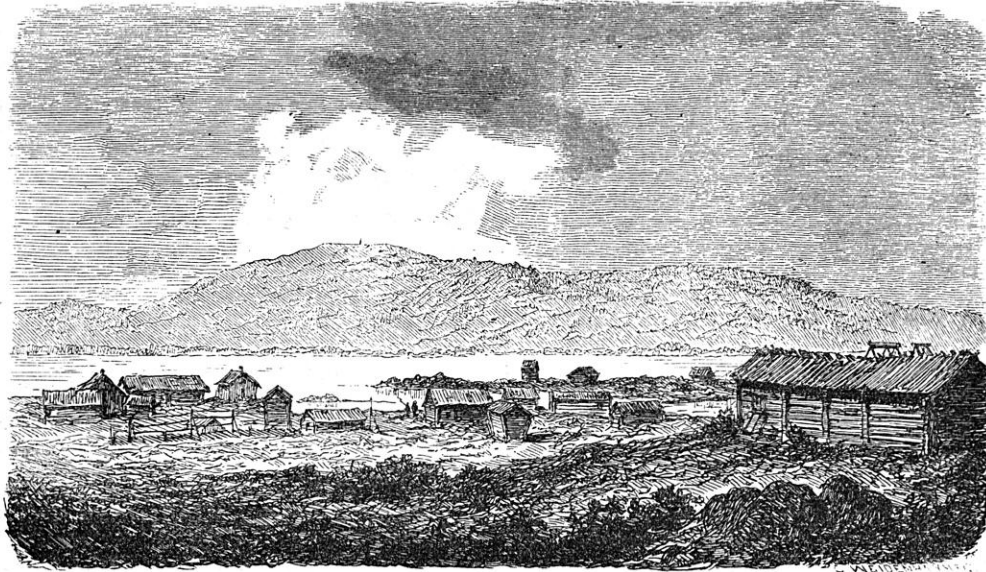
pium praesens: orroje, den som är; *praeteritum: orrom*, som har varit; *futurum: orrojassa*, den som skall vara, o. s. v. — I conjunctivus och i passivum förekommer äfven ett *alterum futurum*. På ett särskildt sätt konjugeras verberna i förening med negation o. s. v.

Jag har förut påpekat den fattigdom på uttryck för vissa allmänna, i de kultiverade språken vanliga begrepp, hvaraf lappska trots sin stora rikedom i andra fall lider, och jag kan icke neka mig nöjet att på tal härom anföra en anekdot, som Petrus Læstadius i sin Journal berättar i anledning af sin egen erfarenhet från Arjeplougs lappmark. "Fordom," säger han, "brukades i Lappmarken så kallade predikotolkar, som, enär presterna ej kände språket, måste stå i gången och öfversätta dessas predikan. Det gick så till, att när presten sagt ut en mening, så gjorde han ett uppehåll, och tolken skulle nu öfversätta den på lappska. Nu kan man lätt föreställa sig, hvilket jemmerligt sammelsurium härigenom skulle uppstå, och hurudan åhörarnes andakt skulle vara, då de mellan hvarje mening skulle höra ett prat, som nödvändigt måste förefalla dem såsom en löjlig slabber-tyska. Lägg härtill att sjelfva tolkarne, som voro okunnigt folk och icke kunde återgifva åtskilligt, som lappska språket saknar ord för, oftast råkade i yttersta förlägenhet, hvilken de endast på det sättet hjälpte sig ur, att de höggö till i vädret och pratade hvad som föll dem

in. Lappska språket är så fattigt på ord att uttrycka allmänna begrepp, att man vid en ordagrann öfversättning ofta måste blifva rådlös. Jag har hört berättas, att en tolk, som råkade i förlägenhet för ordet krubba, som ej finns i lappska språket, redde sig på det sättet, att han öfversatte: *och the lade honom uti ena krubbo* med: *o, Herre Jesus, hvad der är kallt!* Så kallt som det är i Lappmarken vid jultiden, kan det ej vara något skämt att svept i linneklädder blifva lagd i en krubba, och han föreställde sig väl det värsta om den stackars Frälsaren, som skulle blifva utställd på sådant vis och ej hafva ens en skinnpels på sig. Och som han nu ej kunde uttyda hvad presten sade, tyckte han väl att äfven hans mening förtjente att begrundas, hvarföre han emellertid ville traktera åhörarne med den."

Af samme författare kunna vi låna följande beskrifning på inledningsformerna för lapparnes helsningar och samtal: "Sedan man helsat, har man allmänast tre slags inledningar till vidare samtal: *I dag är det vackert (fult) väder.* — *Tack för sist!* och *Huru mår du?* Derpå följer: *Hvad nytt? (Mah sakan?)* Helsningen sker, lappar emellan, med näsan. Strax man kommer, så säger man: *Puorist!* (Väl! God dag!); sedan träder man närmare till hvarandra och sätter ihop nästibbarne samt säger dervid ännu en gång med långsammare och uttrycksfullare ton: *Puorist!* Detta kallas helsa med näsan, *kyssas med näsan*, ett talesätt lika

allmänt i lappskan, som *kyssa på hand* eller mun i sven-
skan. På en svensk helsar lappen endast med handslag,
kanske ock bland lappar på någon, som han icke alls kän-
ner. *Sakan* (nyheter) är sedan det vigtigaste, och den som
har mycket af så-
dant, han har en
gångbar vara och är
nästan lika välkom-
men, som i bättre
kretsar en vacker
musikalisk talang
eller en eljest in-
tressant sällskaps-
menniska. När nu
den ankomne har
något nytt att be-
rätta, som kan vara
af vikt, hör man
med otrolig upp-
märksamhet och ga-
par, i ordets egent-
liga bemärkelse. Allt

Avasaxa.

slags sysselsättning afstannar. Man kan till och med göra
halt midt under det man håller på att slicka träget eller
tända på pipan: det slickande fingret kan stanna midt på

vägen till den gapande munnen, och den halft påtända pi-
pan åter få slockna i den ena handen, under det stickan i
den andra brinner ut. Man blir liksom träffad af slag
eller förvandlad till sten. Då och då får man höra ett:

Lä (det är), hvil-
ket ungefär är lik-
tydigt med det sven-
ska: *Kan man höra!*
eller ett: *Te!* (jasa)
eller också: *Te, te,*
te! (Så, så, så!).
Slutligen kan väl
ock någon utbrista:
Te mon kâikib tasa!
(Nå, jag blef för-
torkad här på stäl-
let!): jag blef all-
deles handfallen, så
förvånad, att jag ej
kan röra mig ur
fläcken, likasom för-
torkad eller förste-

nad. Det gäller naturligtvis icke om alla slags nyheter,
utan om något ovanligt eller oväntadt. De vanligaste ny-
heterna röra *lappar*, *rebnar* och *vargar*; hvar den och den

nu befinner sig, hvilka andra man haft någon underrättelse ifrån, hurudant rehnbetet är på det eller det stället, men i synnerhet om det är *fred (alas)*, det vill säga, om man är fri för vargar.”

Här kunde måhända äfven vara rätta stället att tala något om lapparnes vanliga utstyrsel och benämningen på deras klädespersedlar, och vi begagna då äfven i detta fall den lätta konsten att citera andras ord, så mycket hellre, som ingen bättre kunde känna och beskrifva dylika ting, än den ädle P. Læstadius, som, sjelf af lappska härkomst, med en gedigen bildning och klar blick förenade en innerlig kärlek för det arma folk, bland hvilket han var född och för hvilket han offrade sina rika krafter och man kan säga sitt lif.

Till den lappska drägten hör åtskillig ganska dyrbar grannlåt, såsom silfverkragar och silfverbälten. ”Den så kallade silfverkragen (*kraka*) är af mörkt kläde och liknar till formen en stor gammalmodig nattkappa, som är öppen framtill och i hvilken man träder in hufvudet. På denna krage är en stor mängd silfvergrannlåter fastsydd. Somliga bestå i temligen tjocka plåtar, dels fyrkantiga, dels runda, med olika inskrifningar, hål och figurer, andra åter äro klotrunda eller äggformiga knappar af åtskillig storlek och krusning. Det mesta af detta allt är förgylt och prydt

med en myckenhet löfverk, d. ä. små platta kors, ringar eller dylikt, fästade i yglor uti de större bitarne och lindrigt skramlande. En viss symetri råder i silfverkragen. Bitarne äro parvis fästade på ömse sidor, de klotformiga i brädden, de platta längre in på kragen. En väl utstyrd silfverkrage kostar betydligt. För ett par större knappar (*naulekah*) betalas en rehnoxe, stundom äfven en mindre rehn dertill. Följaktligen kan en sådan krage kosta ända från 15—20 rehnar. Dock kommer här allt an på antalet och storleken af prydnaderna. — Silfverbältet åter är af läder, ungefärligen 2 tum bredt, hvarvid fyrkantiga, förgylta silfverplåtar äro fästade tätt invid hvarandra, så att intet af sjelfva bältet synes. Äfven dessa äro försedda med löfverk. Bältet spännes omkring lifvet och nyttjas af både män och qvinnor, men kragarne endast af de senare. Naturligtvis kan ej fattigt folk vara utstyrdt i en sådan skrud, och de rikare bruka den äfven endast vid högtidliga tillfällen, såsom då de skola gå till Herrans nattvard, vigas till äktenskap o. s. v. I Åsele äro lappbrudarne på ett förvånande sätt utsmyckade med sådana prydnader; men man skulle mycket misstaga sig, om man trodde det vara hvars och ens eget, ty man lånar ihop brudskruden från alla håll, och om i Åsele 2—3 brudpar vigas på en gång, så torde man kanske se all den lapp-prydnad, som finnes i den lappmarken, tillsammans.”

”Lapparnes klädbonad för öfrigt är nästan lika för båda könen och består af följande: 1:o Skor med smalt ofvanläder och, ofvanpå å ömse sidor efter fotbladet, en söm, som slutar vid tårna i en uppstående snibb. Dessa skor äro olika om sommar och vinter. Om sommaren begagnas så kallade kängskor. Sulorna äro af oberedda, endast barkade hudar af nötkreatur, ofvanlädren af så kallad lappsemsk; formen såsom redan sagdt är. Om vintern begagnas lappskor. Dessa äro sydda af *härnor* (huden på rehnens hufvud) och *bellingar* (huden på rehnens ben). Härnorna begagnas till sulor och bellingarne till ofvanläder. Sådana skor kallas härnskor (*kallokah*). Men man syr äfven skor af bellingar ensamt, och de kallas bellingskor (*nutakah*). I stället för strumpor nyttjas ett just för detta ändamål tillredt hö, som man stoppar i skon, så att det öfverallt ligger omkring foten. Detta hö skäres sorgfälligt om hösten och består af det s. k. lappskogräset (*Carex vesicaria*), som, sedan det är skuret, häcklas eller dänges, så att det rispas upp i fina trådar. Man lägger det i små kärfvar, så tjocka, att man kan taga om dem med handen. Dessa bindas vid tjockändan med ett band af några höstrån af samma slag, flätas såsom en hårfläta och fästas ihop vid smaländan parvis samt hängas så upp att torka. Detta är lappens enda höbergning; men den är dock för honom högst nödvändig, och när han begifver sig från sina höstställen,

fører han med sig vinterförråd af sådant hö. Ett par hopflätade hökärfvar kallas *pilka*. När man nu skickligt stoppar detta hö i skon, så omgifver det foten som en strumpläst, och den befinner sig häri oändligen väl. Hvarken kyla eller svett besvärar. Den senare drar höet åt sig och blir deraf litet däfvet, dock ej till den grad, att man känner det. Derföre måste höet lindrigt torkas hvar natt, och man kan begagna samma sats 1—2 veckor, hvarefter man åter tar en ny pilka. Skoskaftet, som går ungefärligen ett halft kvarter upp på smalbenet, slås tillsammans omkring detta med ungefärligen 2 alnar långa band, väfda eller slingade af ullgarn, hvilka lindas flera hvarf kring benet. Kängskorna äro vanligen så täta, att man kan gå i vattnet med dem utan all fara att blifva våt om fötterna, blott det ej är så djupt, att det går öfver skaften. Men har man tillsnört skobanden väl, så kan man vada ända upp till midjan utan att blifva våt om foten. Lappskor brukas endast om vintern och äro ganska varma, emedan rehnåret stänger ut kölden. Båda dessa slags skor brukas allmänt i Lappmarken af både svenskar och lappar. Stöflar och vanliga svenska kängskor höra antingen till lyxen eller till våra inflyttade nybyggares fasthängande vid fädrens bruk. Också är den ofvanbeskrifna fotbeklädnaden ganska tjenlig för den orten, och man blir illa belåten med ett utbyte, sedan man vant sig vid den. Skobanden äro af

olika bredd och färg samt utgöra på vissa orter en högst väsendtlig del af högtidskostymen. Svenskarne begagna dock vanligen svarta skoband, af 1—2 tums bredd. Lapparne åter begagna smala, knappt fingersbredda band, vanligen brokiga. Qvinnorna hafva dem ofta gröna i ena ändan, röda midtpå och svarta i andra ändan o. s. v.”

”Till lappska drägten hörer vidare: 2:o Byxor. De gå just jemnt öfver höfterna, der de tilldragas förmedelst ett snöre, hvarigenom de sitta qvar utan hängslen. De brukas af både män och qvinnor, i synnerhet vintertiden. Qvinnornas favoritfärg vid dessa plagg är rödt, dock nyttjas äfven andra färger. Härpå följer: 3:o Öfverplagget, en kolt eller pels. Kolten (*kapte*) liknar till formen en skjorta. Den är antingen af vadmal eller kläde; det senare slaget hörer till högtidsdrägten och favoritfärgen dervid är blått, i synnerhet ljusblått eller mellanblått. Eljest får man se både svarta, hvita, gröna och grå koltar, men aldrig bruna, gula eller röda. Kragen är oftast af annan färg än sjelfva kolten, men merändels mörk. Den är utsydd med mycket arbete och oftast sirad med tenn- eller silfvertråd samt kring kanten med en röd list. Lappen nyttjar intet linne, utan närmast kroppen begagnas vanligast en sådan kolt af vadmal, antingen vit eller grå, eller ock en gammal skinnpels (*skiltjah*). Skinnpelsarnes form är alldeles dehsamma som koltarnes. Dessa pelsar

äro sydda af rehnkalfskinn och kallas på lappska *muodda*. Af små, fina och korthåriga skinn (*pilsah*) se de rätt vackra ut och höra i början till den bättre kostymen. Men de, som äro af gröfre och tjockhårigare skinn (*porkah*), äro varmare. Dock släppa dessa snart håret, så att de efter 2—3 vintrar äro nästan snöda (*skiltjah*). I detta tillstånd nyttjas de sedermera under sommartiden, tills de blifva utnötta. Man har eljest om sommaren pelsar eller koltar af lappsemsk (*swaltjah*). Lappsemsken tillredes på följande sätt: Man lägger rehn huden i vatten och låter den så ligga der till dess håret rötes af. Sedan lägges den i ett afkok på björkbark, hvaraf den blir nästan röd till färgen, och smörjes med tran, så att den blir mjuk. Denna semsk (*skådde*) begagnas nu till åtskilliga behof, såsom ofvan- och bakläder på kängskor, till de redan omtalade *swaltjah*, till sommarbyxor (*kalsokah*) o. s. v.”

”I norra Lappmarken brukas ofta en pels med håret inåt kroppen (*sismuodda*) i stället för linne. I de sydligare vanligen en vadmalskolt. Men fattigt folk, som ej har tillgångar att köpa sig vadmal, har all sin beklädnad af skinn, utom mössan och barmklädet. Deras vinterbyxor äro af bellingar, sommarbyxor af lappsemsk, underplagget en *skiltjah* och öfverplagget en annan *skiltjah* eller *muodda*. Lapparne bruka ingen väst, utan i dess ställe ett barmkläde (*åtsåleppa*). Detta liknar en nattkappa, utan krage och icke

öppen framtill. Det är af kläde eller vadmal, försedt med foder på inre sidan, hvilket endast vid kanterna är fastsyddt, hvarigenom det bildar liksom ett slags påse. Också begagnas det af lapparne i stället för ficka, i hvilken åtskilligt smått förvaras, såsom penningar och dylikt. Åt ena sidan är en öppning, hvarigenom handen inträdes. Denna persedel är en hufvudsaklig grannlåtsartikel. Därföre är den ofta utsirad med hvarjehanda brokiga prydnader och syningar. Särdeles ser man vid öfra kanten små rutor, röda, blå, gröna o. s. v., om hvarandra, med hvitt semsk såsom mellanlägg i sömmarne. Nedanföre denna rad af omvexlande färger är stundom en röd halfmåne, utsydd med figurer af silfvertråd. Stundom går en röd remsa, af en tvärhands bredd, hela barmklädet utföre o. s. v. — Lapparnes mössa är kägelformig som en sockertopp och är hopsydd af flera små klädesstycken, klippta som en likbent triangel. Den vanligaste färgen är mörkblått, med rödt mellanlägg i sömmarne. Dock bruka qvinnorna i de sydligare lappmarkerna mest rödt, med mörkt mellanlägg i sömmarne. Der utanpå nyttja de likväl vanligen ett slags fodral eller yttre mössa, som liknar en snedt afskuren kägla, och utur hvars öppna spets den röda mössan tittar fram. Denna yttre mössa, som kallas *rafte*, är alltid af mörk färg samt består gerna af ett enda stycke och är icke hopsydd, utan knäppes tillsammans med häktor. Kring bräd-

darne gå ofta tvenne jemnlöpande linier af tenntråd. När lapparne äro ute på resor eller eljest i elakt väder, hafva de en vid fällkrage, hvilken öfvertäcker som en schal axlar, bröst och rygg. Den är hopsydd rundtomkring och har en rund öppning midtpå, hvarigenom hufvudet trädes in; är vidare fästad i ett slags yttre mössa, som liknar *rafte* och sättes på hufvudet. Detta plagg, som kallas *njalme-fatte*, betäcker således hufvud, hals, axlar och bröst, så att endast ansigtet synes, samt afvärjer regn och snö. Hvarken *rafte* eller *njalme-fatte* brukas af manspersoner. Om lifvet fästes ett bälte, hopflätadt af fina läderremсор. Det är plattadt, ungefärligen en tredjedels tum bredt, i ena ändan försedt med en ögla eller s. k. lycka, i den andra med en tofs. Härmed tillsnöras kläderna, dock så, att kolten eller pelsen blir tillräckligt vid och ledig ofvanför bältet, likasom på en mess-skjorta. I det härigenom uppkomna påsaktiga rummet, som kallas barmen (*puogna*), stoppar lappen hvarjehanda mindre saker, hvilka han vill bära med sig, såsom vattenslef, mat, bränvinsflaska och dylikt. Hufvudsakligaste skilnaden mellan mannens och qvinnans klädbonad består just uti sättet att fästa upp kläderna med bältet (*auve*). Männen draga så mycket af kolten upp om bältet, att den förra knappt räcker ner till knäet; men hos qvinnorna räcker den ner midt på vaden eller smalbenet. Detta är i den yttre klädseln nästan den enda skilnad, som för-

märkes mellan båda könen, i synnerhet i de nordligare (*Luleå*) lappmarkerna, der qvinnorna ej bruka mössor af olika färg med männens. För öfrigt må märkas, att den beskrifning, jag här gjort på klädedräkten, i synnerhet tillhör Piteå lappmark och att afvikelser ega rum i åtskilliga delar af de öfriga lappmarkerna, dock så, att grundlinierna i denna beskrifning förblifva orubbade. I Arvidsjaur äro karlarnes koltar icke hopsyddas fram till, utan knäppas ihop med häkter och äro ej olika dalkarlarnes rockar, om man undantager barmen (*puogna*) och kragen (*kåkka*). Kragen kostar visserligen lika mycket arbete som någon uniformskrage. Jag vet, att till och med en *waja* (rehnko) betalats i arbetslön. När nu en lapp är riktigt utstyrd i full högtidsdrägt, med silfverbälte och silfverkrage, så är hans drägt ganska dyrbar. Jag skulle nästan kunna antaga, att den kostar ända till 300 riksdaler."

Sedan vi nu angifvit några af grunddragen i lapparnes språk och anfört ett och annat om folkets seder och bruk, meddela vi här, innan vi öfvergå till redogörelsen för 1860 års resa, en kort teckning af Lappmarkens ytliga bildning och fysiska beskaffenhet; och på detta område är det nu i sin ordning den kunskapsrike Lars Levi

Læstadius, som vi komma att följa. Hans lilla afhandling "*Om möjligheten och fördelen af allmänna uppodlingar i Lappmarken*", tryckt 1824, är så rik på lärerika uppgifter, — en så vacker frukt af den renaste fosterlandskärlek i förening med den trägnaste forskning och klaraste framställningsgåfva — att den visserligen förtjenade att vara för den svenska allmänheten mera känd än den i sjelfva verket är.

Lappland är — yttrade vår författare på 1820-talet, och hans omdöme lär väl äga sin giltighet ännu i dag — i allmänhetens tanka detsamma som ett Scythien för grekerna, ett Germanien för romarne, ett Siberien för ryssarne. Och likväl är detta en fördom, som mycket bidragit att lemna landet i sin naturliga råhet, då det genom uppodlingar kunnat blifva, om icke ett Germanien, åtminstone ett land, som föder sitt folk och bätar samhället. "Dessutom har man lärt af erfarenheten, att Germanien blifvit ett fruktbarande land, men att Kanaan kan genom förgätenhet blifva en ödemark." Då man talar om möjligheten af uppodlingar i Lappland, så förstås det visserligen af sig sjelft att hela fjellryggen med dess sidogrenar måste lemnas utom beräkningen, om än en framtid må kunna visa, i hvad mån äfven dessa "naturens storverk" kunna göras samhallet till båtad. Men de anledningar till silfver-, koppar- och jernmalmer, som man upptäckt på dessa ödsliga fjell,

ovisa, att naturen, äfven då hon visar sig på en mindre fördelaktig sida, likväl i sitt sköte bär en borgen för arbetarens sällhet. "Men," säger Læstadius, "skola dessa grufvor låta bearbeta sig med procent, så bör man finna arbetare och proviant inom närmare håll än 20 å 30 mil. Likväl saknas ännu båda dessa delar i Lappland. Detta bevisar nödvändigheten af en tätare befolkning i grannskapet af grufvorna, hvilket åter förutsätter en allmännare uppodling af landet i afseende på åkerbruk och boskapskötsel."

Angående den till utseendet temmeligen godtyckliga gränsen mellan den egentliga Lappmarken och Bottniska landsbygden framställer vår författare följande åsigt, som vi här ordagrant återgifva: "Den (gränsen) tyckes vara uppkommen dels af Vesterbottens successiva befolkning allt högre och högre upp ifrån Bottniska viken, dels ock af lapparnes flyttläger, hvilkas nomadiska bana i öster merändels slutar sig vid denna gräns. Men vid ett närmare skärskådande finner man allt för tydligt, att äfven naturen lagt sin hand vid denna delning. Man kaste en blick på chartan öfver Vester- och Norrbotten samt Lappland, och man upptäcker genast en mängd af fjäll, elfvar, bäckar, träsk och andra vattensamlingar, hvilka deremot saknas på det Vesterbottniska slättlandet, hvarest endast några liksom af matthet flytande hufvudfloder gå att vältra sin börda i

hafvet. Detta bevisar tydligt, att naturen liksom bemödat sig att härma den stora fjellryggen i smått, i det hon dannat en med densamma parallel sträckning af bergskedjor, hvilkas upphöjning det ifrån fjellen brådstörtande vattnet icke kunde passera, förrän nedsänkningen eller caviteten mellan fjellarnes bas och denna upphöjning blifvit uppfylld med vatten." I en not tillägger författaren: "Denna platta upphöjning, som man kan kalla *sjögränsen*, är i sanning omärklig för ögat, men nödvändig för tanken och sann i naturen. Den tyckes äfven sträcka sig genom Jemtland, der den formar Storsjön, samt Dalarne, der den bildar Siljan o. s. v."

Den mängd dels sammanhängande, dels genom djupa dalar afbrutna bergskedjor, hvilka genomlöpa Lappmarken och förete en ojemn plan "lik det svallande hafvets," äro beklädda med grönskande skogar, som utgöra vidsträckta och dystra ödemarker. De bestå hufvudsakligen af omvexlande *gran-*, *tall-*, *björk-* och *pålskogar*, af hvilka hvarje art fordrar sin särskilda jordmån. — I dälderna åter skådar man mångfaldiga sjöar och vattensamlingar, "hvilka föreställa likasom ett silfvergolf i fonden af dessa grönskande amphitheatrar", och hvilka i anseende till olika djup och beskaffenhet kunna indelas i *sjöar*, *träsk* och *kärr*.

Tallskogarna äska merändels en torr, mager och sandig jordmån och de i dem allmännast förekommande växter

äro (vi begagna de af Læstadius anförda, till en del numera urmodiga, men dock välkända latinska namnen): ljung (*Erica vulgaris*), blåbärsris (*Vaccinium myrtillus*), mjölonris (*Arbutus uva ursi*), kråkbärsris (*Empetrum nigrum*) samt blåpil (*Salix livida*). — Härtill kan äfven läggas: selg (*Salix caprea*), klotstarr (*Carex globularia*) samt rehnmossa (*Lichen rangiferinus*). Tallskogarna finnas öfverallt i Lappmarken, men äro dock allmännast på den sidan, som gränssar till låglandet, d. v. s. de förekomma mest nedom "sjögränsen".

Granen kräfver i allmänhet en bördigare jordmån än tallen och vexer frodigast der leran är blandad med rödmylla eller annan tung och sumpig, ej alltför stenbunden matjord, samt är i synnerhet allmän på skuggrika ställen, såsom i djupa dalar, vid kallbäckstränder, på norra sidan af berg m. fl. andra ställen, der solstrålarne icke kunna frångå jorden dess naturliga vätska. Allmännast växa i granskogarne: backtåtel eller sian (*Aira montana*), fårsvingel (*Festuca ovina*), almycke (*Epilobium angustifolium*), blåbärs- och lingonris, hvartill äfven kunna läggas: *Geranium sylvaticum*, *Pyrola rotundifolia* och *secunda*; hvarjehanda löfmossor såsom *Polytrichum commune*, *Dicranum scoparium*, *hypnum* m. fl.

En fråga, hvarpå L. L. Læstadius -- och det med allt skäl -- lägger synnerlig vikt, är den om regionerna

för tallens och granens vextlighet. Det är nemligen ganska klart att, efter hvad nyss är anmärkt om den olika jordmån, som dessa båda trädslag fordra, vidden af Lappmarkens odlingsbarhet nära sammanhänger med området för granens vextlighet; och härtill komma, såsom vi genast skola visa, äfven andra skäl, som göra kulturen beroende af granregionens utsträckning. Læstadius uppställer såsom en allmän sats, att "granskogar intaga största rummet vid alla sjöar samt bäckar och kärr i Lappmarken", och att "den egentliga tallregionen bör räknas nedom sjögränsen, granregionen ofvanför sjögränsen samt björkregionen nedan om fjellarnes baser." Man har, säger han, i allmänhet antagit, att tallen längre uthärdar klimatets stränghet än granen, och man har tyckt sig märka, att den förra till och med fortfar att tränga sig upp under fjellen, sedan granen upphört att vexa; men han är öfvertygad, på grund af mångfaldiga undersökningar, hvilka det blefve för långt att här närmare omorda, att den skiftesvisa omvexlingen mellan gran- och tallskog står under större inflytelse af den jordmåns beskaffenhet, hvarpå den vexer, än af klimatet, med undantag dock af den absoluta gränsen vid en viss höjd öfver hafvet; samt att, då tallen eljest stiger högre än den med henne täflande granen, sådant lätteligen kan bero på, att ett jordlager af en viss direktion, t. ex. från öster till vester, mötes och afbrytes af ett från en

annan direktion kommande jordlager eller bälte, som består af torr och sandig jordmån och just derföre har tallen till sin säkra följeslagare.

Afser man åter från jordmånens beskaffenhet, så kan man enligt samme forskare angående tallens och granens vextlighet i de regioner, der de med hvarandra täfla om väldet, uppställa såsom en i allmänhet gällande regel, att man finner granskogar på de bergssidor, som luta mot norden, tallskogar på de sidor, som slutta mot söder.

"Härmed," yttrar slutligen samme vetenskapsman, "vill jag dock icke hafva bestridt deras erfarenhet, som på vissa ställen i Lappmarken, äfvensom i Dalarne och Härjedalen, utstakat en smal tallregion ofvanför granregionen. Men att granen kan, med vilkor af en passande jordmån, gå till björkskogarne vid skogsbrynet, derpå gifver oss Jemtland ett otvifvelaktigt bevis. Hela landssträckan vester om Åreskutan har en ganska långsluttande, för ögat nästan omärkbar upphöjning, hvilken här går ända till skogsbrynet och slutas icke, såsom i Lappmarken, med några stupande afsättningar vid fjellryggens bas. Följden deraf blir den, att hela landsträckan mellan Storsjön och fjellryggen ligger här, nästan mer än på något annat ställe, dränkt under oändliga myror, kärr och moras, med mellanliggande skuggrika granskogar, som fortgå ända till *Medstugan*, hvilket nybygge ej ligger långt ifrån skogsbrynet. — Hr Hisinger,

uti "Anteckningar under en resa genom Jemtland 1818", instämmer fullkomligen i den erfarenhet, som jag året derpå, 1819, fick inhemta. På norska sidan befanns tallen gå litet högre än granen. Detta förhållande lär inträffa längs efter hela norska kusten (gränsen?) och bidrager än mer att bekräfta sakens bedömande ur ofvan anförda synpunkt. — Då man känner, att landet på svenska sidan höjer sig småningom till fjellarnes baser, så måste det äfven, i följd deraf, arbeta med en beständig vätska och fuktighet, hvilken utan tvifvel ganska mycket influerar på jordmånen. När nu erfarenheten besannar, att tall vexer på torr och mager jordmån, men granen deremot äskar en fuktig jordmån, så lär det icke förefalla någon underligt, att hela sträckan mellan sjögränsen och fjellarnes bas är beväxt med granskog. Och om vid fjellarnes baser, der landet åter får en hastigare upphöjning, som gör, att fuktigheten snarare afrinner och danar en torr jordmån, dessa backar ännu framlocka några krokiga tallar, så lär man icke med skäl böra kasta skulden till denna förändring på klimatet, eller granens och tallens olika ömtålighet för köld, då man, enligt den redan antagna erfarenhetsregeln, tydligen inser, att en sådan jordmån, äfven om den flyttades ner på slättbygden, icke kunde framalstra annat än tall. På norska sidan deremot, der fjellryggen tvärt afbrytes med stupa afsättningar och branta precipicer, der

äro (vi begagna de af Læstadius anförda, till en del numera urmodiga, men dock välkända latinska namnen): ljung (*Erica vulgaris*), blåbärsris (*Vaccinium myrtillus*), mjölonris (*Arbutus uva ursi*), kråkbärsris (*Empetrum nigrum*) samt blåpil (*Salix livida*). — Härtill kan äfven läggas: selg (*Salix capræa*), klotstarr (*Carex globularia*) samt rehnmossa (*Lichen rangiferinus*). Tallskogarna finnas öfverallt i Lappmarken, men äro dock allmännast på den sidan, som gränssar till låglandet, d. v. s. de förekomma mest nedom "sjögränsen".

Granen kräfver i allmänhet en bördigare jordmån än tallen och vexer frodigast der leran är blandad med rödmylla eller annan tung och sumpig, ej alltför stenbunden matjord, samt är i synnerhet allmän på skuggrika ställen, såsom i djupa dalar, vid kallbäckstränder, på norra sidan af berg m. fl. andra ställen, der solstrålarne icke kunna frångå jorden dess naturliga vätska. Allmännast växa i granskogarne: backtåtel eller sian (*Aira montana*), fårsvingel (*Festuca ovina*), almycke (*Epilobium angustifolium*), blåbärs- och lingonris, hvartill äfven kunna läggas: *Geranium sylvaticum*, *Pyrola rotundifolia* och *secunda*; hvarjehanda löfmossor såsom *Polytrichum commune*, *Dicranum scoparium*, *hypnum* m. fl.

En fråga, hvarpå L. L. Læstadius — och det med allt skäl — lägger synnerlig vikt, är den om regionerna

för tallens och granens vextlighet. Det är nemligen ganska klart att, efter hvad nyss är anmärkt om den olika jordmån, som dessa båda trädslag fordra, vidden af Lappmarkens odlingsbarhet nära sammanhänger med området för granens vextlighet; och härtill komma, såsom vi genast skola visa, äfven andra skäl, som göra kulturen beroende af granregionens utsträckning. Læstadius uppställer såsom en allmän sats, att "granskogar intaga största rummet vid alla sjöar samt bäckar och kärr i Lappmarken", och att "den egentliga tallregionen bör räknas nedom sjögränsen, granregionen ofvanför sjögränsen samt björkregionen nedan om fjellarnes baser." Man har, säger han, i allmänhet antagit, att tallen längre uthärdar klimatets stränghet än granen, och man har tyckt sig märka, att den förra till och med fortfar att tränga sig upp under fjellen, sedan granen upphört att vaxa; men han är öfvertygad, på grund af mångfaldiga undersökningar, hvilka det blefve för långt att här närmare omorda, att den skiftesvisa omvexlingen mellan gran- och tallskog står under större inflytelse af den jordmåns beskaffenhet, hvarpå den vexer, än af klimatet, med undantag dock af den absoluta gränsen vid en viss höjd öfver hafvet; samt att, då tallen eljest stiger högre än den med henne täflande granen, sådant lätteligen kan bero på, att ett jordlager af en viss direktion, t. ex. från öster till vester, mötes och afbrytes af ett från en

annan direktion kommande jordlager eller bälte, som består af torr och sandig jordmån och just derföre har tallen till sin säkra följeslagare.

Afser man åter från jordmånens beskaffenhet, så kan man enligt samme forskare angående tallens och granens vextlighet i de regioner, der de med hvarandra täfla om väldet, uppställa såsom en i allmänhet gällande regel, att man finner granskogar på de bergssidor, som luta mot norden, tallskogar på de sidor, som slutta mot söder.

"Härmed," yttrar slutligen samme vetenskapsman, "vill jag dock icke hafva bestridt deras erfarenhet, som på vissa ställen i Lappmarken, äfvensom i Dalarne och Härjedalen, utstakat en smal tallregion ofvanför granregionen. Men att granen kan, med vilkor af en passande jordmån, gå till björkskogarne vid skogsbrynet, derpå gifver oss Jemtland ett otvifvelaktigt bevis. Hela landssträckan vester om Åreskutan har en ganska långsluttande, för ögat nästan omärkbar upphöjning, hvilken här går ända till skogsbrynet och slutas icke, såsom i Lappmarken, med några stupande afsättningar vid fjellryggens bas. Följden deraf blir den, att hela landsträckan mellan Storsjön och fjellryggen ligger här, nästan mer än på något annat ställe, dränkt under oändliga myror, kärr och moras, med mellanliggande skuggrika granskogar, som fortgå ända till *Medstugan*, hvilket nybygge ej ligger långt ifrån skogsbrynet. — Hr Hisinger,

uti "Anteckningar under en resa genom Jemtland 1818", instämmer fullkomligen i den erfarenhet, som jag året derpå, 1819, fick inhemta. På norska sidan befanns tallen gå litet högre än granen. Detta förhållande lär inträffa längs efter hela norska kusten (gränsen?) och bidrager än mer att bekräfta sakens bedömande ur ofvan anförda synpunkt. — Då man känner, att landet på svenska sidan höjer sig småningom till fjellarnes baser, så måste det äfven, i följd deraf, arbeta med en beständig vätska och fuktighet, hvilken utan tvifvel ganska mycket influerar på jordmånen. När nu erfarenheten besannar, att tall vexer på torr och mager jordmån, men granen deremot äskar en fuktig jordmån, så lär det icke förefalla någon underligt, att hela sträckan mellan sjögränsen och fjellarnes bas är beväxt med granskog. Och om vid fjellarnes baser, der landet åter får en hastigare upphöjning, som gör, att fuktigheten snarare afrinner och danar en torr jordmån, dessa backar ännu framlocka några krokiga tallar, så lär man icke med skäl böra kasta skulden till denna förändring på klimatet, eller granens och tallens olika ömtålighet för köld, då man, enligt den redan antagna erfarenhetsregeln, tydligen inser, att en sådan jordmån, äfven om den flyttades ner på slättbygden, icke kunde framalstra annat än tall. På norska sidan deremot, der fjellryggen tvärt afbrytes med stupa afsättningar och branta precipicer, der

buskarnes undanrödjande icke tarfvar mera åtgärd, än att efter rotbrytningen släpa dem några famnar och kasta dem i de förbifytande elfvarne. I Lappmarken brukas icke björk till bränsle. Dertill duga endast torrfuru och tjärrötter. Deraf händer, att de nyttigare grässlagen alldeles utträngas och förqväfvast af åtskilliga både för höbergningen och boskapen skadliga ogräs, hvaribland hundslokan isynnerhet bör anmärkas. Och detta skulle icke kunna afhjelpas genom idoghet och arbete; icke förbättras och förvandlas till de mest afkastande ängar genom rödjande, plöjande och sående af nyttiga höfrön? Då det till och med kan bevisas, att denna af elfvarne uppkastade och med hvarjehanda ifrån skogar och fjellar samkade grus och vegetabiliska gödselämnen beblandade sandmylla är den yppersta jordmån för hvarjehanda jordfrukter, såsom potates, kålrötter m. m.”

Med förtjusning talar L. L. Læstadius om Lappmarkens prydnad, *pilskogarne*, ”som blanda sina harmoniskt varierande färger, mellangrönt, ljusgrönt, blågrönt, ljusgrått, silfverhvitt och guldgult, med spegelglansen af det kristallklara isvattnet, som med ett doft sorl slingrande gjuuter sig fram genom däliden.” De äro en läckerhet för boskapen och tränga sig ännu högre upp mot fjellen än sjelfva björken. Pilbarken är ypperlig till allt slags läderberedning, hvartill den ock af innebyggarne nyttjas.

Såsom bihang till ofvannämnde skogar följa *asp*, *alder* (*al*), *häg* och *rönn*. Asplundar träffas i skydd af bergssidorna på torr jordmån, aldern (*Alnus incana*) pryder de våta ängarne och behåller sitt löf längre än något annat löfträd. På ängar och under bördiga bergssidor utbreder häggen sina löfrika, vitblomstrande grenar om våren och sina svarta bärklasar om hösten. Rönnen är mera sparsam, men stiger högre upp under fjellen än någon af de tre föregående. I skuggrika granskogar växer den mycket spenslig och tjenar till refspinnar för nybyggarne samt vandringsstafvar för lapparne.

Vi öfvergå nu till Lappmarkens vattensamlingar, bland hvilka i första rummet märkas dess många *sjöar* (*lacus*). Dessa äro ganska djupa, från 10 till 40 famnar. Islossningen sker ungefärligen åtta dagar före midsommar och de tillfrysa merändels i medio eller slutet af November. Vattnet är klart och genomskinligt, botten fast, hvitaktig, med sten- eller lergrund. Deras temperatur är om våren och sommaren lägre, men om hösten högre än luftens. De fiskslag, som i dem trifvas, äro förnämligast *sik*, *asp*, *gädda*, *aborre*, *röding*, *borsting*, *lake* samt understundom *löja*. Dessa sjöars mångtaliga holmar och sluttande stränder erbjuda de förmånligaste tillfällen till uppodlingar.

”Naturliga ängar, skog till öfverflöd, romantiska utsigter, fiskvatten, foglar och villebråd rundt omkring i sko-

garne, med ett ord allt, som kan både gagna och förnöja människolifvet, tyckes här vara samladt af naturen, som sjelf går hvarje menskligt bemödande tillhanda och belönar arbetarens mödor med framgång.”

Dessa sjöar äro icke utan gagn för åkerbruket; de afsvala luften under den heta sommardagen och göra henne mera tempererad under natten; och om äfven vegetationen går långsammare vid stranden af en öppen sjö än i solbaddet, så har man dock den fördelen af att odla vid sjöstranden, att åkern der beskyddas två till tre veckor längre mot den härjande kölden. ”Först hindras icke luftens täta omvexlingar att göra inflytelse på safternas omlopp i den ännu mjuka och omognade kärnan; för det andra meddela de icke litet quantum värme åt den omgifvande atmosfären och ersätta således under de kalla höstnätterna den brist på värme, som förorsakas af den kylande nordanvinden.” — Exempelvis anför Læstadius en i Luleå lappmark belägen holme, kallad Björkholmen, der potatesbladen pläga stå ofrusna ända till sista veckan af September, då de på mindre väl belägna ställen frysa redan före den 24 Augusti.

Med *träsk* (*stagna*) förstås egentligen sådana sjöar, som icke hafva sitt ursprung från fjellarnes snömassor och glacierer, utan från kärr, kallkälldrag och annan sumpig mark, till följd hvaraf deras vatten är brunt och ogenomskinligt. De äro icke djupa — från 1 till 10 famnar —

med botten af en lös, brunaktig eller svart gyttja. De i sådant vatten vanligen förekommande fisksorter äro *güdda mört* och *aborre*. Deras yta prydes af näckblommor (*Nymphaea*), aborrgräs (*Potamogeton*), vass (*Arundo phragmites*) och säf (*Scirpus lacustris*) m. fl. Från sådana träsk komma alla de smärre elfvar, som nedflyta i Bottniska viken, såsom *Bure-*, *Kåge-*, *Byske-* och *Råneå-*elfvar.

Dessa träsk hafva icke den välgörande inflytelse på klimatet, som de större sjöarne, emedan de hvarken äro så vida eller så djupa som dessa. Deras islossning sker vid säningstiden i början af Juni, deras islossning i medio af Oktober, och deras temperatur är merändels homolog med luftens.

”Insjöar” kallar man sådana smärre vattensamlingar, hvilka icke tyckas hafva något ut- eller inlopp, men som dock stå i förbindelse med andra större sjöar medelst en eller flera kanaler, hvarigenom de erhålla frisk omvexling af vatten. De hafva klart och sött vatten, ljus och leraktig botten, men äro ej djupare än från 1 till 5 famnar. På deras stränder växa vattenstarr (*Carex aquatilis*), lappskestarr (*Carex vesicaria*), fräkne (*Equisetum fluviatile*) m. m. Stränderna öfversvämmas af vatten om våren, men blifva torra om hösten. Insjöar förse äfven sina innehafvare med fisk, som fångas uti ryssjor eller tinor, hvilka sättas i kanalerna, genom hvilka fisken går in om våren och ut om

hösten. Såsom exempel på sådana sjöar kan nämnas *Mier-tek* i Lule lappmark vid Qvickjock.

Tjernar (stagnatiles), ett slags mindre träsk, förekomma i midten af mossbelupna kärr med brunt vatten på lös botten, rika på allahanda insekter. Dessa tjernar hafva hvarken ut- eller inlopp, utan det öfverflödiga af deras vatten går bort genom afdunstning och silar sig fram genom den sumpiga massan. ”De tyckas i allmänhet vara skadliga både för helsa och klimat.”

Vi komma nu till dessa otaliga *myror, kärr* och *mossar*, hvilka upptaga en så stor del af Lappmarkens areal och om hvilkas ursprung, substans och bildning Læstadius tvekar att ingå på någon undersökning. Han förmenar å ena sidan, att ”dessa naturkroppar äro att betrakta som tillfälliga och vilkorliga phenomener af naturkrafternas ömse-sidiga inverkan och kunna således icke anses som en bestämd lifsyttring af vissa i naturen nedlagda grundlagar”; — men å andra sidan säger han: ”att åter förena dem alla och säga, att allt hvad myror heter är af enahanda ursprung och lika beskaffenhet, vore lika så stridande mot sanningen som att säga, det alla myror och kärr medföra lika mycken nytta och skada i ekonomien.” Han tager derföre till indelningsgrund deras olika vegetation samt indelar i följd deraf *kärrren* i tvenne slag: *myror* och *mossar*. De förra äro gräsbeväxta och nästan hela sommaren öfversvä-

made af vatten; de senare öfverdragna med mossa och ständigt fuktiga, men nästan aldrig öfversvämmade.

Myror (*paludes graminosæ*) indelas nu af L. i följande nio slag:

De vidsträckta *hömyror* (*paludes graminosæ*) utgöra till stor del nybyggarnes ängar och bestå merändels af kavelstarren (*Carex ampulacea*) samt äro nästan hela sommaren öfversvämmade med vatten. Det glesa höet afslås hvart annat år och utgör för nötboskapen en mager spis, hvartill kommer, att dessa af naturen danade ängar äro så spridda i skogarne, att nybyggaren ofta får färdas 2 till 3 mil från sitt hemvist för att skörda foder för sin boskap om sommaren och forsla hem det om vintern genom kända tre alnar djup snö. — Læstadius anmärker härvid, huru det just är till följd af okunnigheten om riktig ängskötsel, som dessa arma eremiter få slita så ondt för sitt lifsupphålle, och huruledes de, som veta bättre, dock underlåtit att föregå med upplysande exempel.

Dy (paludes profundæ) träffas oftast i granskogar och äro beväxta med *Carex chordorriza, limosa, panicea* och *livida*, hvilkas rötter infläta sig med hvarandra och utgöra en gungande fly, som är farlig för både djur och menniskor att beträda.

Flackmyror eller egentliga kärr (*paludes limosæ*) äro hvarken fullkomligt öfversvämmade af vatten eller fullkom-

ligt torra, utan bestå af en slipprig gyttja och tyckas hysa mycken jernrost, hvilken ofta framflyter i små rännilar. Vanligast trifvas i dessa mycket talrika kärr *Juncus acutiflorus* och *variflorus*, *Scheuchzeria palustris* och *Eriophorum polystachyon*.

Fjellmyror (paludes uliginosæ) finnas i de björkskogar, som omgifva fjellens baser. På dem växa *Scirpus cæspitosus*, *Eriophorum alpinum* och icke sällan *Carex filiformis*. De äro temligen torra och stadiga att gå på, men gifva dåligt foder.

Tufmyror (paludes cæspitosæ), ymnigt förekommande vid låga sjöstränder och äfven i tallskogar, hafva sitt namn af tufstarren (*Carex cæspitosa*), "som med sina halfalns långa tufvor gör mer skada än gagn på de ängar, hvarest hon vunnit intrång."

Rismyror (paludes virgatæ), icke sällsynta vid bäckstränder i skogar och fjell, bestå af täta och jemnhöga pilbuskar (*Salix limosa*) och se ut som konstgjorda trädgårdshäckar. "Hjordarne spisa dem med begärlighet, men vandringsmannen står der liksom i en labyrinth och är i fara att hvarken slippa fram eller tillbaka."

Starrängar (prata irrigata), vid sjö- och bäckstränder såväl i skogstrakter som fjelldalar, öfversvämmas om våren af fjellfloden, men blifva merändels torra om hösten, då de gifva en rik skörd, särdeles de *våta* starrängarne, "af na-

turen så rika, att de knappt kunna förbättras af konsten". Här växa *Carex aquatilis* och *ampulacea*, *Equisetum limosum*, *Juncus filiformis*. Hårdare för lien, men goda foderängar äro de *torra* starrängarne, på hvilka *Salix hastata* är nästan allherrskande, blott med någon *Arundo stricta*, *Pedicularis sceptrum Carolinum* eller *Poa pratensis* vid sin sida.

Pölar (lacunæ) äro gropar, i hvilka snövattnet om våren samt regnvattnet om sommaren samlas från kringliggande höjder och som tyckas hafva en leraktig botten, hvarigenom vattnet ej hinner suga sig ner i jorden så fort som på andra ställen; men vid heta somrar bortdunstar vattnet och den gelatinösa gyttjan remnar i tärningar. Af växter finnas här endast, enligt L., *Sparganium natans*, *Alopecurus geniculatus*, *Callitriche verna* och stundom *Subularia aquatica*.

Från de förra skiljer L. *gölar (fossæ inundatæ)*, i anseende dertill, att dessa senare hafva förbindelse med någon sjö eller elf samt sträcka sig på längden såsom grafvar eller diken genom björkskogar, kärrängar m. m. Här växer *Carex vesicaria* i ymnighet samt *Galium palustre*, *Pedicularis palustris* m. fl.

Till starrängar höra äfven *fräkengropar*, med vatten som merändels räcker en man till midjan, samt gräsbeväxta och steniga sjöstränder, klädda med gröfre starrarter.

Lyckligen undkomna på det torra från alla dessa myror, kunna vi dock icke undgå att något sysselsätta oss med Lappmarkens *mossar*, men äfven här få vi följa samme säkre ledsagare vid handen.

Mossar (paludes turfosce) utbreda sig öfverallt i Lappmarken och upptaga ofta skoglösa områden af flera kvadratmils omfång, såsom t. ex. omkring Gargaur i Piteå lappmark samt stora Moddus i Luleå lappmark. De indelas af L. i *torfmossar* och *björnmossar*.

Torfmossarne, som äfven kallas *mossmyror* och *snottermysror*, variera till vegetationen efter klimat och jordmån, men hafva alltid ett och samma underlager. Det består af den s. k. *röd- eller barnmossan*, lapparnes *mannetarfe (Spagnum palustre)*. "Denna besynnerliga mossart hopar årligen nya lager på de gamla bäddarne och höjer sig småningom så, att myren får en convex yta. Grunden af dessa mossmyror består af en grymig, lös och brunaktig torfmylla, som uppkommit af mossans halfmultnade rötter och sträcker sig ofta flera famnar ner i jorden." — "Dernäst bör man märka den växt, som öfverallt intager ytan af dessa vidsträckta mossar. Det hjortron (*Rubus chamemorus*), som med sina snöhvita blommor om våren och gulröda saftfulla bär om hösten lemna ett högtidligt veder-mäle af den rikedom och mångfald, som framter sig ur

djupet af naturens förborgade lifskraft, då hon på de ödsliga fälten, i de vilda skogarne, på de kalla fjellen, framalstrar dessa nordens drufvor, som läska mången mattad vandringsman och mätta såväl den frossande björnen, som den tärande larfven." — Öfriga här förekommande växter äro: tranbär (*Vaccinium oxycoccus*) samt mera sällan *Pinguicula vulgaris* och *villosa*, *Salix myrtilloides*, *glauca* och *limosa*. När dylika mossmyror bildas i tallskogar, plägar *mar-* eller *gårtallen* växa på dem: men när de förekomma i granskogar, intager rypriset (*Betula nana*) största platsen. Læstadii slutomdöme om dessa mossar är, att de kunna vara nyttiga till en del, men skadliga i det hela för klimat och vegetation."

"*Björnmossar* finnas ymnigt i skuggrika granskogar och på fuktiga ängar. De bestå af den s. k. *björnmossan* eller *gucku-rågen (Polytricum commune)*. Denna mossart är ganska skadlig derutinnan, att den angriper sura och våtländta ängar, frodas der och uttränger innan kort allt nyttigt foder. Det förtjenar således den idoge landtmannens omtanka att, medan tid är, förekomma en så skadlig gäst, emedan den lägger sig som en tjock fäll öfver marken och utestänger både ljus och värme från jorden. "Jag har (säger L.) ofta genom egna försök erfarit, att kälen under sådana mosslager ligger 8, ja till och med 14 dagar längre än på något annat ställe. Detta bevisar huru

skadlig den (björnmossan) är och huru angeläget det bör vara att utrota den.”

Vi skola längre fram åter komma till flera af de här ofvan berörda ämnen och den belysning deröfver, som numera afidne landshöfdingen Widmark uti sin ”Underdåniga berättelse, innefattande ekonomiska och statistiska upplysningar om Norrbottens län, samlade under embetsresor år 1859” lemnat; men vi hafva ännu så mycket hos vår Læstadius härutinnan att hemta, upplysningar, som senare tidens erfarenhet icke vederlagt, men från hvilka våra dagars forskare och skriftställare fastmer utgått, att vi tro oss bäst fylla vår uppgift genom att tillsvicare lägga hans förutnämnda öofverträffliga afhandling till grund för vår framställning. — Det blir nu närmast fråga om vattendragen mellan de lappländska fjellen och sjöarne samt hafvet.

”*Elfvar (flumina)* äro större i rörelse satta vattensamlingar, hvilka hafva sitt ursprung från fjellens ismassor och hinna att blifva ganska vattenrika, innan de efter att hafva genomlupit en sträcka af ungefär 40 mil komma fram till hafvet.” Man kan med skäl påstå, att dessa elfvar gifvit förnämsta anledningen till Vester- och Norrbottens befolkning, genom deras fiskrikhet och gräsbeväxta långsluttande stränder, hvilka ännu erbjuda förmånliga till-

fällen till nya uppodlingar *). Dessa elfvar undergå årligen en dubbel flod: först vårfloden, som inträffar i början af Juni månad och förorsakas af snöns upplösning i skogarne, dernäst följer fjellfloden vid midsommarstiden eller i början af Juli, då fjellens snölager smälter till vatten. Vattnet stiger då 2 à 3 alnar högre än vanligt, hvarvid alla sidländta ängar öfversvämmas och gödas af det uppkastade gruset.”

”*Äar (arnes)* hemta sitt vatten ifrån kärr, träsk, myror och kalkkälldrag i det skogiga Lappland. Deras bana är kortare än flodernas, deras vatten brunt såsom deras ursprung och deras volum mycket mindre än de förras. Äfven deras stränder gifva anledningar till förmånliga uppodlingar.” — *Bäckar* och de i fjellen i så oräknelig mängd förekommande rännilarne torde ej behöfva särskildt omordas.

Rörande Lappmarkens klimatiska och meteorologiska förhållanden voro de gjorda noggrannare observationerna på den tiden L. L. Læstadius skref sin bok ”Om möjligheten och fördelen af allmänna uppodlingar i Lappmarken” mycket ofullständiga, och han hade, utom de af Wahlenberg beräknade och i hans ”Flora lapponica” införda, föga an-

*) Sådant kunde väl med fullaste skäl sägas den tiden. Men skogsförödelserna och elfbräddarnes deraf följande kalhet och öfversvämming med mossväxter utgöra en sida af den lappländska kulturen, som är allt annat än lofvande för de utsigter till odling Læstadius förespeglade sig.

nat än sina praktiska iakttagelser i detta afseende att hålla sig till. Men dessa äro af så rikhaltig och upplysande beskaffenhet, att vi äfven på detta fält tillåta oss plocka några ax af den ymniga skörden.

Hafven på båda sidor om halfön bidraga i betydlig mån att mildra Lapplands klimat, hvilket man tydligen märker så snart vinden ligger på någondera sidan. Sydostlig vind är alltid mild för Lappland och merändels åtföljd af nederbörd. Vestlig vind svalkar och renar om sommaren. I fjellen rasar den med häftiga orkaner. Sällan medför vestlig vind regn på svenska sidan, men på norska sidan sammanpackar han skyarne mot de kolossala bergstoderna och åstadkommer en stark nederbörd. Ostlig vind medför regn på svenska sidan, men klar himmel på den norska; tvertom är vestlig vind regnig på den norska, men klar på den svenska sidan. — "Det händer stundom, att den vestliga vinden midt i vintern, under den strängaste köld, tvärhastigt uppvärmer luften och förorsakar töväder eller "blida". Det ser då ut som skulle orkanens tempererade luftsfer vara öfverflyttad från Norge för att till en tid hämma den bistra kölden. Thermometern stiger från 30 graders köld till 2 à 4 graders värme. Dessa blidor inträffa tidtals om vintern i Lappmarken och vara ifrån 3 à 4 till 8 à 14 dagar. Som de oftast äro förenade med blåst, så sammansmälter snön ansenligt i skogarne."

Nordvestlig vind rasar med utomordentlig våldsamhet och är tillika med nordost den skadligaste af alla vindar. Om våren plägar nordvestan sopa öfver hela Norrland och varar den längre in på sommaren, så medför den säkert ett oår. — Full nordlig och sydlig vind blåser äfven någon gång, den förra midt i vintern under den strängaste kölden och den senare midt i sommaren; men deras följder äro för klimatet mindre märkbara.

För de olika *årstiderna* finnas naturligtvis inga bestämda gränser; men i allmänhet räknar man tre sommar-månader, Juni, Juli och Augusti, samt en höstmånad, September. Ifrån Oktober till Maj har man vinter; således återstår en vårmånad, som är Maj. — "Vill man åter räkna sommaren ifrån den tid, då snön tinar af marken och till dess den återkommer, så har man fyra månader, Juni—September. Detta är vexternas lifsperiod i Lappmarken. Sedan har man 8 månader vinter, under hvilken tid snön i skogarne stiger till 3 alnars djup och isen i sjöarne till 6 kvarter samt kälen i jorden 1 aln o. s. v." — Derpå lemna L. en öfversigt öfver den olika karakteren af årets särskilda månader, hvaraf vi här meddela det väsendtligaste:

Januari: kallt och klart. Ingen dag; fyra timmars morgonrodnad. Likväl synes solen 3, 4 till 6 timmar öfver horisonten i den södra Lappmarken samt äfven i den norra

efter trettondedagen. Qvicksilfret faller ofta ner i thermometerkulan. — Medeltemperaturen — 17° 50.

Februari: 30 till 40 graders köld med omvexlande snö och blåst; dagsljus från 6—7 på morgonen till 5—6 om aftonen; vid klart väder ser man äfven solen i 7 till 8 timmar. (I Lappmarken synes morgonrodnaden åtminstone halfannan timme före solens uppgång; äfvenså aftonrodnaden efter solens nedgång.) — Medeltemperaturen — 18° , 6.

Mars: Dagarna förlängas, och solen börjar under middagsstunden förmå bryta den bistra kölden; men ännu fortfara de ymniga snöfallen. I medium af månaden plägar svanen visa sig i de öppna strömvakarne. I senare kvartalet infaller merändels några dagars töväder. — Medeltemperaturen — 11° , 40.

April: Väderleken ostadig, blandad med snö och urväder,

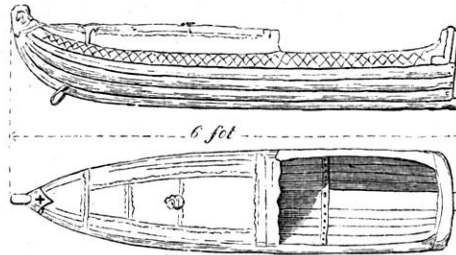
köld och blåst; men redan bebåda dock några sträckfåglar med sin ankomst den annalkande våren; kråkan och

snösparfven (*Fringilla nivalis*) inträffa i månadens midt, och vid denna tid börjar snön tina af taken. Man har ljust icke allenast hela dagen, utan ett stycke på natten. — Medeltemperaturen — 3° .

"*Maj*" är nästan den angenäma tiden af hela året i Lappmarken. I luften hvimla otaliga fågelskaror, de der, ledsna vid söderns heta luftkrets, söka nordens renare sferer och helsa så gladt sin fädernejord, hvar och en med sin egen behagliga stämma. Skogarne genljuda af sångfåglarnes qvitter, af hvilka hvarje individ instämmer i Skaparens lof öfver lifvets njutning, eller besjunger med harmoniskt modifierade toner sin älskogs ömma föremål. Vattnets tysta invånare samla sig ock efter naturens vink på bestämda möten till sitt släktes fortplantning,

Sjöbodan i Muonioniska.

Lappsk Pulka.

Nu vaknar ock björnen ur sin långa sömn och rehnkorna framföda sina späda foster på den kalla snödrifvan. Och blomstergudinnan, ännu skynd under vinterns kalla täckelse, börjar äfven smycka sina gyllene lockar med den gullgula honungsdaggen, *salices*, för att ånyo, på denna vårens friska morgon, med isig barm och rosenkind möta den åter i sitt värdiga majestät framträdande lefvande naturen."

Om tiden för flyttfåglarnes ankomst har L. följande anteckningar:

- Maj* den 1. Till denna tid komma: Fjellgåsen (*anas erythropus*), den vanliga gåsen (*anas anser?*), gråärulan (*motacilla alba*); vid samma tid börjar tjäderhvinet samt rypors och hjerpars parning.
- " " 10. Knipan (*anas clangula*), hvitskrakan (*mergus merganser*), gräsanden (*anas boscas*).
- " " 14. Spjutanden (*anas acuta*), tranan (*grus cinerea*).
- " " 20. Vridanden (*anas penelops*), krickan (*anas creca*), åkerhönan (*chara dryus*, *apricarius* et *pluvialis*).
- " " 25. Lommen (*colymbus septemtrionalis* och *arcticus*), storsvärtan (*anas fusca*), myrsvärtan (*anas marila*), allankan — —, sädesärulan (*motacilla flava*), svalan (*hirundo urbica*).

Vid pass den 25 Maj slutar fjäderhvinet; knipan och röjan (tjäderhönan) börja värpa.

I slutet af Maj börjar såningstiden i Lappmarken. Under vanliga år har man merändels sått kornet innan början af Juni. Senare veckorna af Maj utmärka sig stundom genom kall nordvest, men då den uteblifver, så är väderleken ganska fruktsam. Det händer ofta, att värmen om dagen stiger öfver 20 grader, och en sådan temperatur, blandad med duggregn, drifver upp brodden 8 dagar efter sådden. Men nätterna äro ej särdeles varma, hvadan medeltemperaturen ej stiger högre än + 2°, 50.

"*Juni* börjar med smärre sjöars och elfvars islossning, hvilken, stundom åtföljd af ett hiskeligt brak och dån, försakadt af fördämningar, gifver en kraftig signal till sommarens annalkande. Snösmältningen påskyndas i skogarne och vårfloden tilltager märkbart med hvarje dag. Omkring den 10 framskjuter brodden; ängar och dalar grönska; löfskogarne utspricka. Vid denna tiden släppes boskapen på bete; sjöfåglarne värpa; fiskarne gå opp ifrån djupet. Ändtligen börjar och islossningen på de större sjöarne ungefärligen 8 dagar före midsommaren. Den 20 beständig dag. Allestädes inom polcirkeln, der icke höga berg äro i vägen, ser man då solen hela natten såsom ett glödgadt klot. Nu kan man se henne skarpt i synen utan att besväras af hennes strålar". — Medeltemperaturen + 9°, 70.

"Juli månad är ganska varm i Lappmarken. I början af denna månad inträffar fjellfloden, som har en vigtig inflytelse på resor, gräsväxt, fiskeri och andra ekonomiska mål. Den 20 Juli börja kornåkrarne skjuta i ax. Vid samma tid infaller äfven höbergningen; 8 till 14 dagar förut börjar man med löftäkten. Omkring den 12 löper björken, ehuru olika efter olika årstider. Då passar man på att taga eller rifva näfver. Nu äro ock nybyggarna ganska ifrigt sysselsatta med fiske. Gäddan och aborren gå upp under solskenet på grundt vatten och bada sig, som det heter. Då kan en man med några nät, om lyckan är god, insamla 3 à 4 lispund om dagen. — Jag nämnde, att slättertiden infaller vid pass den 20 Juli. Man börjar då med hårdvallsängar och s. k. rådningsängar. En del börjar med starrängarne och spar vallängarne till slut; men hvem finner icke, att detta är en förvänd vana? De flesta jäger- och tätelarter (*poa* och *aira*) stå nu i sin blomma, och då är det bästa tiden att skörda dem. Deremot är starren (*carex*) knappt halfväxt vid denna tiden".

"Nu står väl naturen i sin högsta fägring, men också har man nu att lida af Lappmarkens landsplåga, *myggen*, som hvarken skona människor eller djur och för hvilka endast rehnarne på de högsta fjellspetsarne äro fredade. Nybyggare plåga hopblanda en smörja af tjära och söt grädda, hvarmed de bestryka ansigte och händer; men detta

hjelper dock blott till en tid och dessutom äro ögonen i fara för en sådan salfva."

"Myggorna äro förnämligast af tre slag, nemligen: 1:o *mygg* i egentligaste bemärkelse, med tillnamnet "långnäsa" (*culex pipiens*), bekant såväl för sitt stickande bett, som sin försmädliga sång. Denna visar sig redan i slutet af Juni, grasserar under hela Juli och börjar sedan minskas vid Augusti. 2:o *knott* (*culex reptans*), kommer i början af röt månaden och håller ut nästan hela den månaden. Knotten håller sig alltid nära marken och kryper gerna under kläderna. Man är alltid fri därför inne i rummen. 3:o *hya* eller *gnadd* (*culex pulicaris*) är minst och kommer sist. Man känner knappt när hon biter, men bettet åtföljes af en kliande sveda. — Visserligen äro myggorna en stor plåga för människor och djur samt ett stort hinder under arbetet. Men hvem känner väl ännu deras nytta i naturens stora och visa hushållning?"

Læstadius omnämner också den anmärkningen, att myggorna nästan sky en del människor, "i synnerhet skarpa och bleka ansigten." Rök är det enda medlet att fördrifva myggorna ur rummen, och samma medel förstå äfven skogslapparne begagna för sina rehnars församlande. Skogslapparne hålla vanligen icke sina rehnar i vall hela sommaren, som fjell-lapparne, utan låta dem gå "i villan." Men under värsta myggåtet antända de eldar i skogarne, hvadan

de, då rehnarne församlas från alla håll, få tillfälle att mjölka sina rehnkor.

Juli månad är ock en gyllene tid för jägare. Alla sjöfåglar byta då om fjädrar och mista sina vingar, "rugga" såsom det kallas. De gömma sig väl i gräset, men träffas ofta af jägarnes hundar.

Mot slutet af Juli månad mogna hjortronen; då plägar man skicka barn och mindre arbetsfört folk att insamla dem i tunntal. "Men denna frukt går icke till alla år; och, hvad som är besynnerligt, då den slår felt i skoglandet, händer det icke sällan att fjellmyror stå alldeles röda af dem. Men saken är den: de komma sig icke till blomning i fjellen förr än under den hetaste tiden, då de deremot i skogarne blomma för tidigt och skämmas bort af frost."

Medeltemperaturen i Juli 15°, 33.

Augusti månad utmärker sig merändels genom mycket regn, hvarigenom höbergningsarbetet betydligt hindras. Snart infaller äfven skördetiden. Omkring Larsmessan eller den 10 Aug. har man att vänta jernnätterna, och om då himmelen klarnar upp i nordnen, står hela Norrlands välfärd på spel. Är det åter mulet vid den tiden, gå jernnätterna vanligen lyckligt förbi, och då kan årsväxten utan fara stå 8 dagar längre. Emellertid bör åkern vara skördad den 24.

"I Lappmarken vet man ännu icke (säger L.), hvad det vill säga att meja en åker. Med skäran i handen stå de der och kröka sina ryggar. — Det är sannt, de hafva icke stora åkerfält att skryta med; men de kunde likväl lära sig huru det går till att skörda en åker. Ty hvad som nu sysselsätter 4 personer en hel vecka, det kunde ju på ett beqvämare sätt vara skördadt på en aftonstund."

Höbergningen fortgår, men redan vid medium af Augusti infaller det ohyggliga höstmörkret om nätterna. "Den enda förmån dervid är, att man kan ljustra med fördel." — Medeltemperaturen 13°, 36.

Nu lider det inpå hösten, och vår lärde sagesman blir fåordigare. — Det har dock icke varit oss af utrymmet medgifvet att annorlunda än exceptvis återgifva hans lika värtaliga som sakrika meddelanden om vår- och sommar-månaderna och deras fågring; — men hans iakttagelser om de följande månaderna äro äfven rikhaltiga på upplysande fakta.

September: korta dagar, ruskig väderlek med omvexlande regn, blåst och snöslask. Nu samlas hallon, smultron, vinbär, lingon, blåbär och åkerbär, som erbjuda en angenäm omvexling med "Lappmarkens ymniga sofvelvaror." Men löfskogarne blifva bara, växterna på marken vissna och "hela naturen ikläder sig den sorgliga drägt, som vittnar om den annalkande vintern." — Medeltemperaturen 5°, 40.

"October. Denna månad plägar kallas den gyllene korftiden. Lapparne slagta nu sina brunnehnar *), och de nybyggare, som hafva rehnar, följa deras exempel. Hvar och en, som nu har klingande mynt eller annars står i förbindelse med lappen, är betänkt på att skaffa sig sofvel för vintern. — Ifrån medium af denna månad måste boskapen stallfodras. De mindre sjöarne tillfrysa och marken höljes med snö. I denna månad infaller äfven några fiskars stimmungstid, hvarföre nybyggarna mest sysselsätta sig med fiske. — Medeltemperaturen — 2⁰,₅₀.

"November: full vinter. Man har väl redan haft snö före allt sedan medium af förra månaden, men nu först isläggas de större sjöarne. I denna månad sysselsätter man sig gemenligen med att köra hem ved och hö. Äfven fiskas mycket denna tiden med nät och isnot, hvilket verkligen är ett nöjsamt göromål, då man ingenting annat har att uträtta. — Medeltemperaturen — 10⁰,₉₈.

*) Med brunnehnar (*sarvak*) förstås rehtjurar, hvaremot rehnkorna kallas *vajor*. Brunnehnarne böra slagtas vid Michaelitiden, ty eljest blifver i anseende till brunsttiden deras kött fränt och odugligt att äta. Brunsttiden varar i några veckor och efter den tidens förlopp äro brunnehnarne alldeles utmagrade. Men om de kastreras innan de hinna brunsta, så bibehålla de hullet och köttets smak förändras icke. Brunneheten har eljest mycket tjockare hud än den kastrerade oxrehtnen, hvarföre också den förres hud i Lappmarken betalas 25 procent högre än den senares; men slagtas rehtnen samma vinter, då han blifvit kastrerad om hösten, så är huden lika god. (Efter P. Læstadius).

"December är i det mesta lik Januari. Köld och mörker äro de fiender, mot hvilka man måste strida, af hvilka den förra öfvervinnes med goda eldbrador och det senare endast med tålmod och hopp. Det är sannt, nu tyckes det vara den ledsammaste tiden i Lappmarken; men man kryper in i stora skinnpelsar, tar lappskor på fötter, handskar på händer samt ludna mössor öfver hufvud och öron och går ut oförskräckt att bjuda vintern spetsen. Då man engång kommit i rörelse, så är det verkligen icke så farligt, som man tror. Sålunda utrustad går man ut till strids mot björnar, vargar, räfvar, mårdar, uttrar, harar, hermeliner, ekorrar och snörpor, kommer hem isrimmad, men stolt öfver bytet; omringar nordens vintersol, den präktiga brasan, och tillbringar den långa vinterqvällen med berättelser om dagens hjeltedater eller om fordna bragder och fabelverldens jättesagor. Sålunda lefver ett folk, fritt från verldens buller, i ett ostördt och kanhända för mången furste afundsvärdt lugn. Hvar och en är nöjd med sin lott och missunnar ingen dess lyckligare land eller rikare bord, ty *han känner ej annat land, än den af ödet honom beskärda fädernejorden.*" — Medeltemperaturen — 17⁰,₂₀.

Må läsaren tillgifva oss, att vi så mycket citerat de båda Læstadierna i stället för att framställa egna samlade, strängt ordnade och på samma gång fullt tillförlitliga iakt-

tagelser om Lappmarkens förhållanden. Vi kunna gerna, stödjande oss på det gamla förträffliga ordspråket, att "ärlighet varar längst", på de anmärkningar, vi i sådant fall befara, helt enkelt svara: Att ingen, som om Lappmarken skrifvit, känt denna landsdel, dess folk och dess alla förhållanden bättre än just Petrus och Lars Levi Læstadius; att de hafva skrifvit, om vi så få säga, under den omedelbara inflytelsen af sitt lands och sitt folks egen genius, och att de hafva för svenska folkets närmare kännedom om denna märkvärdiga, i så utomordentlig grad egendomliga landsdel lagt den grund som lagd är. — Vi skola

icke derföre underlåta att i sinom tid lemna nyare och just derigenom äfven för våra läsare möjligen ofta intressantare underrättelser om mångfaldiga af både här ofvan berörda och andra Lappmarksförhållanden, grundade dels på Norrbottens läns hushållningssällskaps senare berättelser, dels på landshöfdingarnes årsberättelser, dels på hr Ringii redogörelse för hortikulturen i dessa trakter och dels slutligen på hr landshöfdingen Widmarks "Underdåniga berättelse, innefattande ekonomiska och statistiska upplysningar om Norrbottens län", hvartill vi önska få foga en och annan iakttagelse ur vår egen ringa erfarenhet.

1860 års resa.

Den 24 Juni kl. 1 e. m. lemnade vi, ingenjör Hüttling och jag, Luleå och färdades på ångfartyget "Thule" under det vackraste väder och utan att någonting anmärkningsvärdt inträffade, norrut, tills vi kl. 8 ankrade i Salmis hamn, hvarifrån vi i kärror anlände till Haparanda kl. $\frac{1}{2}$ 12. Der togo vi in på gästgifvaregården, det äldsta huset i staden.

Haparanda, Sveriges nordligaste och äfven yngsta stad, grundlagd år 1812 och köping till år 1842, är en stapelstad,

men utan eget bekvämt hamnställe samt med en folkmängd af omkring 700 personer. Denna stad drifver, såsom bekant är, icke obetydlig handel och sjöfart. Den är temligen välbygd med breda, raka och vinkelräta gator, hvilka emellertid till en stor del voro liksom torget gräsbevuxna, så att man formligen kunde der "gå och slå". Kyrkan ligger egentligen utom staden. Det största huset är det nya stadshuset, der elektriska telegrafan är inrymd. Trakten omkring staden är nästan alldeles plan och inga höj-

der stänga utsigten. Härifrån skulle nu färden företagas åt Sveriges nordligaste orter. För detta ändamål hade landshöfdingeembetet i Luleå till länets befolkning utfärdat en så lydande kungörelse:

”Inspektören för navigationsskolorna i riket, hr kapitenlöjtnant C. A. Pettersson, hvilken, till följe af Kongl. Maj:ts nådiga förordnande, under innevarande sommar skall förätta astronomiska observationer och mätningar inom Norrbottens län, till rättelse för länets ekonomiska karteverk, kommer för detta ändamål att under denna samt Juli, Augusti och September månader genomresa särskilda delar af länet; och anbefalles kronobetjeningen att lemna honom och hans medhjelpare, civilingenjören Hüttling, all den handräckning, som erfordras för arbetets utförande, deribland för anskaffande af pålitliga handtlångare och vägvisare, äfvensom gästgiffvare och ordningsmän i byarne förständigas att beredvilligt lemna allt det biträde, som erfordras för resans fortskyndande. Luleå Lands-canzelli den 22 Juni 1860. P. H. Widmark. A. M. Eurén.” — För länets finsktalande inbyggare utfärdades äfven samma kungörelse på finska språket.

Sedan observationerna blifvit tagna och ett besök gjordt i Torneå, en illa bygd stad med afgjordt rysk karaktär, begåfvo vi oss den 26 Juni kl. 1 f. m. i båt uppför Torneå elf ett stycke och sedan till fots till *Kukkola*, dit vi kommo

kl. 6. — Den 27 hunno vi ändtligen kl. 8 e. m. fram till *Matarengi*, hela tiden utsatte för regn, som dock hade den fördelen att det befriade oss från myggen, hvilka redan nu började anfakta oss. — Den 28 regn, den 29 mulet; sistnämnde dag visade thermometern i skuggan + 7⁰,8.

I Matarengi talas helst finska, endast få förstå svenska. Folket lefver här i ett slags oskyldighetstillstånd, att döma deraf, att hvarje lördag bada män, qvinnor och barn ogeneradt tillsammans i badstugan, någonting som för öfrigt bland den finska befolkningen såväl på denna som på andra sidan af gränsen lär vara ganska vanligt. Emellertid sade man mig, att folket på denna ort ej brukade förtära starka drycker.

Den tyske vetenskapsmannen Leopold von Buch, som för bortåt 40 år sedan, efter att hafva från Altenfjord i Norge genomrest Lappmarken, ankom till Matarengi — det var den tiden, då det norrländska laxfisket ännu stod i sitt högsta flor — yttrar om detta ställe: ”Om aftonen visade sig Matarengi. Kyrkan i Öfver- eller Poiki-Torneå uppreste sig här midt ur en stor massa af hus, en större by på en halfö, som skjuter ut ifrån bergen långt ut i floden. Klockor genljudade emot oss öfver vattnet. Den lugna luften förde dånet dallrande in i skogarne vid stranden och derifrån åter till vattenytan. Hvad dessa på så många månader icke hörda toner hade för ett mäktigt och

stort intryck! Vi foro förbi och hörde ännu länge klockorna, tilldess de ändtligen på afstånd förklingade i Avasaxas dalar. — En mängd laxgårdar inskränkte farvattnet; för båten stod endast en trång genomfart öppen, ofta knappt så bred som sjelfva båten, och i hvilken vattnet med häftighet tränger sig tillsammans. Laxen skulle icke komma öfver Matarengi. Men laxen hindras icke af dessa gårdar att komma längre upp. Oaktadt gårdarnes antal, oaktadt den mängd lax som fångas, oaktadt de många, som om natten stickas med ljustern, tågar den ändock i stor mängd upp till Enontekis, ja nästan ända till Raunula vid norska gränsen."

Natten emellan den 29 och 30 Juni bestego vi *Avasaxa* (hvarom mera längre fram), der hela solskifvan ännu syntes vid midnatt. I berget inhöggos våra hedervärda namn, och en *Linnæa borealis* togs såsom ett minne.

Enligt provisorisk beräkning af middagsobservationen den 30 Juni är polhöjden af Öfver-Torne kyrka (vid Matarengi) = $66^{\circ}, 23', 3''$.

Den 30 kl. 7:26 e. m. satte vi af ifrån Matarengi med 2 roddare och tolk. Efter att hafva med båt genomgått ett par mindre och vandrat förbi en större strid fors (*Kattila koski*), framkommo vi kl. omkring 2 på morgonen den 1 Juli till *Juoxengi*, der nattlogis, om det så kan kallas, togs.

Ifrån *Juoxengi* gick resan till Svansteins f. d. bruk, ett naturskönt ställe, der jernverksrörelsen numera är nedlagd och endast sågverk drifves. Von Buch såg detta bruk när det var i flor och skrifver derom samt om de närbelägna *Pello* och *Kittisvaara*:

"Båten var tungt lastad med jerntackor, som skickades ifrån masugnarne ofvan Kengis till den andra friskelden vid Svanstein. Men redan samma afton uppnådde vi den i anseende till tvenne gradmätningar klassiska trakten vid *Pello*. Jag bodde i samma hus, der de franske akademikerne hade bott, till och med i samma rum, der de uppehållit sig och anställt sina observationer. Ännu stod hvart och ett hus alldeles som *Outhier* ganska troget hade tecknat dem i sin resebeskrifning. Ännu stodo på samma ställe boningshuset, stallen, stolpboden eller förrådshuset, gäststugan, ja sjelfva trappan utanför denna senare syntes ännu vara densamma. På *Kittisvaara*, alldeles i grannskapet, stod en signal. Det syntes som hade astronomerna nu först lemnat denna trakt. I sanning var det ock så, ty de lärde hade, anförde af Svanberg, för knappt tvenne år sedan fullbordat sina mödosamma arbeten härstädes. De hade gått med sina trianglar långt öfver *Kittisvaara*, ståndpunkten för de franske mathematici, och hade till och med sträckt sig dermed till andra sidan Kengis, en längd, som med många mil öfverskjuter fransosernas gradmätning. Och

äfvén på andra sidan Torneå hade de sträckt sina observationer långt ut i Bottniska viken, ända till den sista, alldeles enstaka liggande ön Malön. — — Om Maupertuis'

arbete fastställde idén om jordens sferoidiska gestalt, så blef likväl först genom Svanberg nordens figur rätt bekant, och genom honom har den theori vunnit en ny seger, hvarigenom man med räknande mycket nogare bestämmer en grad, än de äldre franska arbetena gjorde det genom verklig mätning." — "Kittisvaara är väl det högsta berg i denna

trakt, ja nästan det enda. Men det är endast en backe, knappt 300 fot hög och ända till toppen beväxt med skog." — "Om morgonen for jag vid dagens inbrytande utföre

till Svanstein. Nu var trakten öfverraskande, — rikedom å ömse sidor om elfven. Husen och gårdarne följa stranden i en nästan oafbruten kedja. Inhägnade korn-

åkrar ligga å ömse sidor ända upp under den tjocka skogen, och holmarne i floden äro öfverallt betäckta med stora talrika höstaccar. Här behöfver man icke mera om vintern taga sin tillflykt till tallbark, trandrägg, tång, fiskhufvuden och ben. Och bondgårdarne skulle komma de bästa trakter i Tyskland på skam. Efter några få timmar uppstego på högra

strandén de begge höga skogbeväxta bergen *Kynsivaara* och *Pullingi*. Vi ro ditåt och landa mellan begge och se husen, som höra till Svansteins friskhärd i dalen, vid bäck-

Vid Kilpisjärvi den 19, 20 Juli 1860.

ken och upp efter sluttningen. Pullingi var också en station för gradmätningarne och den högsta af alla. . . .”

”Jag besteg”, fortfar hr v. Buch, ”Pullingi, genom gran- och tallskog ända upp till höjden. Ofvanpå stod en signalstång och jag såg långt omkring. En besynnerlig utsigt. Man följer floden långt utföre och äfven uppföre, och allestädes är den bekransad med tätt sammanträngda hus vid brädden. Midt emot låg lifligt och gladt den stora byn Turtula. Men endast föga aflägsnad från stranden stod den ofantliga gränslösa skogen, som aldrig afbrytes af annat än här och der den tomma plats, som små sjöar intaga, och små, blå berg vid brädden. Endast sträckan vid stranden är bebodd och liflig; det öfriga är ödsligt och dött. — Denna utsigt har ansenligt förminskat min tanke om dessa nejdens stora kultur, och ledsen gick jag åter utför till friskhärden. . . .”

Ankomne till *Pello* souperade vi i midnattssolskenet. Myggen voro mycket besvärliga, och ehuru vi, innan vi lade oss, höllo jagt efter dem och dödade några hundra, var det likväl fullt hus när vi vaknade. Troligen hade de satarne kommit in genom nyckelhålet. — Den 2 Juli kl. $\frac{1}{2}$ 10 f. m. lemnade vi *Pello*. Vädret var vackert, färden angenäm. Landet var här lägre och flackare än vid och strax norr om *Matarengi*. Kl. 4 anlände vi till *Kardis* (ej att förväxla med byn af samma namn på gränsen mellan

Estland och Lifland, der freden mellan Sverige och Ryssland slöts år 1661), hvarest middag intogs. Denna bestod såsom vanligt här i trakten af hårdt kornbröd, smör, salt lax, torkadt rehnkött (hårdt som träd) samt mjölk, men denna senare af sådan beskaffenhet, att hon i Stockholm skulle kallas grädda.

På eftermiddagen fortsattes resan. Flera forssar passerades och kl. $\frac{1}{2}$ 3 följande morgon kommo vi fram till *Kengis jernbruk*, det nordligaste i världen. Vi togo kvarter hos brukspatron Sohlberg. Torne elf bildar här ett vackert och vidsträckt vattenfall, genom mellanliggande skogbevuxna holmar och klippor deladt i en mängd mindre fall. Vid anställd avvägning befanns höjden af *Kengis* fors vara 65 fot (afvägningen utfördes medelst spegel) på en längd af 2900 fot. Det är således icke särdeles högt, men det oaktadt ganska imponant. Från den största holmen midt i fallet aftog jag tvenne utsigter. Öfverfarten skedde medelst stakning genom vildt brusande vågor, tätt inunder forsen.

Genom en under mindre goda omständigheter anställd middagsobservation den 5 Juli erhöles tills vidare för *Kengis* bruk polhöjden = $67^0 11' 9''$.

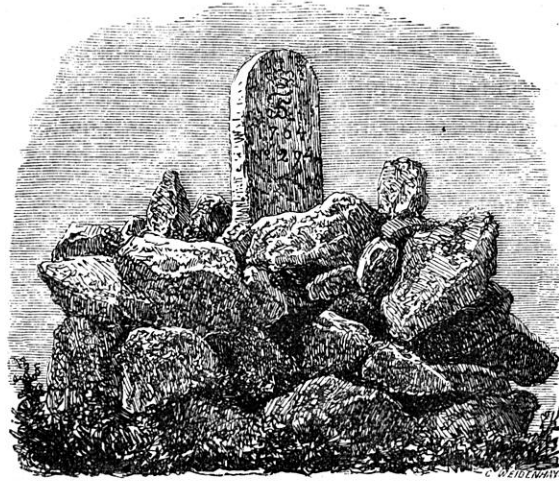
Ur ”Svenskt Konversations-Lexikon” låna vi följande beskrifning öfver de s. k. *Kengis*verken: ”De bestå af jernbruken *Kengis* och *Svanstein* (om hvilket sistnämnda se

ofvan). Kengis är beläget omkring 16 mil från Torneå stad, en quart mil förr än Muonio vattuled infaller, och anlades år 1646 af handlanden i Stockholm Arndt Grape. I början voro här 3 hamrar, hvardera med 2 härdar, gårmakeri och kopparsmedja, hvarest Svappavaara kopparmalm blef gårad och utsmidd. Myntverkstäder drefvos ock en tid, då efter tillstånd sex-dalers plåtar myntades, med 2 daler silfvermynts värlör, hvars stämpel först var A. J. R. (Abr. och Jak. Reenstjerna), men sedan tre stjernor, i stället för dalpilar på Avesta plåtar. Denna plåtmyntning upphörde år 1715. På 1740-talet hade detta bruk 2 hamrar och 4 härdar, men blef efter tillstånd deladt år 1754, då hälften af smidet lades till Svansteins nya verk och här vid Kengis endast bibehölls 1 hammare med 2 härdar, till 1000 S $\text{\textcircled{S}}$ årligt smide, hvilket år 1755 ytterligare

privilegerades med stämpel K., hvartill äfven lades 1 kniphammare, 2 svantshammare samt stålugn och inrättning till tråddrageri. Svanstein ligger omkring 10 mil från Torneå och

7 mil nedanom Kengis. Detta bruk är uppbygdt af Abr. Steinholtz, privilegieradt år 1754 till 1 stångjernshammare och 2 härdar med 1000 S $\text{\textcircled{S}}$ årligt smide, med stämpeln K*. Dessa begge bruk äro förenade under namn af Kengisverken och hafva nu tillsammans 2 härdar och endast 350

Riksröset N:o 294.

(Emellan Sverige, Norge och Ryssland.)

S $\text{\textcircled{S}}$ privilegieradt årligt smide af eget tackjern i stället för de fordna 2000 S $\text{\textcircled{S}}$. Hammarskatten utgöres med 3 S $\text{\textcircled{S}}$ 10 L $\text{\textcircled{L}}$. Jernmanufaktur-tillverkning och spiksmide finnas äfven vid dessa verk, men tillverkningen vägföres icke. Masugnar under dessa verk äro Junosuando, 1 mil ofvanom Kengis, anlagd år 1646 och ombygd år 1723 så nära vid grufvorna, att malmen ifrån handvind, med bärör, beqvämt lägges i rostmurar, samt Torneåfors, 5 $\frac{1}{2}$ mil derifrån, uppbyggd år 1715 vid Torne elf, men på 1740-talet flyttad $\frac{1}{2}$ mil längre ned. Malm hemtas från Junosuando gruf-

vor samt till någon del från Svappavaara malmberg. Malmen föres med akjör och renar till masugnarne, likaså tackjernet ifrån Junosuando på samma sätt om vintern till Ken-

gis. Sommartiden hemtas tackjernet först från Torneåfors med båt till Kengis och sedan efter behof derifrån sjöledes utför elfven till Svanstein med stora båtar om 25 Sö:s dräktighet. Tillverkningarne föras ifrån begge bruken, dels vintertiden till brukslastageplatsen Hellola, $\frac{1}{2}$ mil nedom Torneå stad, dels om sommaren med smärre båtar, hvilka gå emellan Kengis och staden igenom 29 större och mindre forssar." — Ägare till Kengisverken voro den tiden denna uppsats skrefs i "Svenskt Konversations-Lexikon" J. A. Wallenberg och O. Öhlund m. fl. och bruksstämpeln visade ett K* inom en cirkel.

Ehuru vår resa först något längre fram efter besöket vid riksröset och Torneträsk för oss till Junosuando, kunna vi dock här i ett sammanhang med historien om Kengisverken anföra hvad von Buch yttrar om detta m. fl. malmberg. "Jernmalmen", säger nämnde vetenskapsman, "bildar i hela Lappmarken, såsom nästan öfverallt i Sverige, mäktiga lager i gneis. Emedan han är så fast och föga förstörbar, så står han öfver landets yta såsom berg och jern, sedan den omgifvande gneisen blifvit undanröjd; men när man följer densamma på djupet, blir snart dess verkliga natur såsom bäddläggning satt utom allt tvifvel. Dessa hvarflager äro mycket omvexlande till sin mäktighet; än äro de smala, än utvidga de sig åter. I Junosuando är bädden i en grufva 3 till 4 famnar, i en annan 14 till 15

famnar djup. Nästan öfverallt består den af magnetisk jernmalm i små sammanväxta krystaller, hvarigenom massan synes rund och nästan småkornig. Dannemoras och Utöns magnetiska jernmalm är deremot helt och hållet finkornig. Masugnen i Tornefors blef försedd med jernmalm från Luosavaara och Svappavaara, begge oerhördt mäktiga bäddar, den förras ända till 34 famnar, den senares ända till 38. Ännu mera öfverträffar dessa jernberget Kirunavaara, vester om Jukkasjärvi, ty här har man sett djupet af den rena malmen redan stiga till 800 fot. Alla dessa saker äro nu likväl obegagnade och måste vara det, ty en så lång landtransport af mer än 10 mil ända till Torneåfors med rehnar och på små lapp-akjor fördrar malmen icke, och att anlägga masugnarne närmare till malmen tillåta icke de dessförinnan upphörande skogarne. Det är efterverlden förbehållet att draga fördel af den ofantliga mängd jernmalm, som naturen nedlagt i Lappland."

"Junosuando är, utom för sina jerngrufvor, utmärkt för en naturmärkvärdighet, som i Europa kanske torde vara ensam i sitt slag. Några mil under masugnen, innan man uppnår Torneåfors, inträffar här ifrån den stora Torne-elfven den betydande *Tärendö-elfven*, löper sex eller åtta mil i många krökningar genom sumpiga slätter och kastar sig i Kalix elf, som förer densamma till hafvet åt ett helt annat håll, än naturen i början tyckes hafva bestämt för den-

samma i förbindelse med Torne-elf. Hela landet mellan dessa floder är således på en sträcka af 20 mil en verklig, öfverallt omfluten flodö. Alldeles ett dylikt fenomen, som Cassiguiares utlopp ifrån Orinoco för att genom Rio Negro kasta sig i Amazonfloden. En så besynnerlig händelse, att man länge tviflat derpå, tilldess ändtligen hr Grapes i Neder-Kalix bemödanden och baron Hermelins förträffliga kartor hafva satt den i fullt ljus."

Efter denna utvikning återvända vi till Kengis bruk och fortsätta sedan resan, men icke denna gång uppför Torne, utan uppför *Muonio* elf.

En åttendedels mil vester om Kengis ligger *Pajala* kyrka, mycket förfallen. Den är såsom vanligt häruppe omgifven af kyrkstugor, utaf hvilka dock några äro bebodda. Prestbostället är, om möjligt, ännu mera förfallet än kyrkan. Det står öde och tomt med olästa dörrar. Kyrkoherden, den bekante Lars Levi Læstadius, bor nemligen en half mil härifrån i *Pajala* by. Denne märkvärdige man fick jag tillfälle se vid en begrafning, som jag kom att bevista. Prosten Læstadius inträdde i sorgehuset med tobakspipa och tobakspung i handen; och vid begrafningsakten var han klädd i ljusblå byxor, kängskostöflor och mössa.

Den 7 Juli kl. 1/211 f. m. lemnade vi Kengis bruk och vårt älskvärda värdfolk. Nerför *Yllinen* Lappeas mycket steniga fors bar det af i svindlande fart, och vi voro

nu i *Muonio* elf. Vädret var vackert och resan angenäm, och den fortsattes också ända till kl. 1/212 på den s. k. natten, då vi kommo till en snygg gård på ryska sidan med det barbariska namnet *Äkäsjoensoo*, der nattherberge togs. Resan fortsattes följande morgon kl. 9 med tre stakare, men med en skröplig båt, som var betydligt läck. Kl. 4³/₄ e. m. kommo vi till *Kihlangi*, der vår tarfliga middag intogs. Som det här icke fanns någon större båt, måste vi taga två mindre med två stakare i hvardera. Härigenom skred det hastigare fram, och efter en behaglig färd utefter lummiga stränder med stundom öfverhängande klyftor anlände vi slutligen kl. 1 till *Parkojoki* på svenska sidan, der vi togo nattqvarter.

Detta var ett sämre ställe, der vi för några timmars vistande i ett otrefligt rum samt för något mjölk och bröd måste betala 1 rdr rmt hvardera, hvilket är mycket här uppe. Gästgifvaren sökte äfven preja oss på skjutsen till *Muoniovaara*, men han blef sjelf lurad på den kuppen. Först hette det, att han icke kunde fortskaffa oss i brist på folk. Jag lät då för honom uppläsa finska öfversättningen af landshöfdinge-embetets kungörelse om vår resa. Sedan kunde han icke skaffa oss en trebordad båt, hvarföre vi måste taga tvenne tvåbordsbåtar med två stakare i hvardera, tvärtemot gällande taxa, som föreskrifver, att tre resande (Hüttling, jag och tolken) skola skjutas med *en* båt

och tre stakare. Oaktadt all protest å hans sida erhöill han dock icke betalning för mer än tre stakare; och vi erinrade honom, att, om han fortfarande ansåg sig hafva fått för litet, egde han derom vända sig till länsmannen.

Vi afreste från Parkojoki gård den 9 Juli kl. $\frac{1}{2}$ 12 f. m. De första 3 milen tillryggalades medelst stakning på Muonio elf, den fjerde till fots förbi den svåra forssen *Ajen Pajka* (= "Gubbens ställe"), utför hvilken endast tvenne (i Muunioniska boende) personer kunna styra. Den svåraste af alla farbara forssar i *Torne* elf är deremot *Kattila koski* (Kittelforsen) emellan *Matarengi* och *Juoxengi* byar.

Kl. $8\frac{1}{4}$ e. m. anlände vi till *Muoniovaara* gård, belägen på svenska sidan, midtemot Muunioniska kyrka på ryska sidan och tillhörig handlanden *Forsström*, der vi blefvo gästfritt emottagne. — Äfven vid betalningen för sakernas bärande den sista milen kommo vi i krängel med vår gästgivare, som sjelf var med. Han fordrade, att sakerna skulle vägas; detta skedde, och det befanns, att endast en af bärarne fått något mer (13 skålpund) än den föreskrifna bördan af "högst 2 L~~ö~~." Han fick derföre betaldt i förhållande derefter. Men nu fordrade gästgifvaren, att de andra, af oss sjelfva burna, sakerna äfven skulle vägas. Hvertill detta skulle tjena har jag ej kunnat utfundera. Han fick icke heller sin vilja fram. Den 10 och 11 Juli var himlen mulen. Sistnämnde dag foro vi öfver

till Muunioniska, der åtskilliga personer talade svenska, och der endast inskriften på kyrkan: "På Alexander I:s bekostnad" påmint om att vi voro inom ryskt område. Här odlades mycket potates, mer än vi på andra ställen vid *Torne* och *Muonio* elfvar haft tillfälle se. Äfven råg odlas så långt ofvan polcirkeln.

Först vid middagstiden den 12 upplarnade himlen. Jag begagnade mig genast af tillfället och erhöill straxt efter middagen polhöjden för *Muoniovaara* provisionelt till $67^{\circ}56'37''$.

Den 13 kl. 6 e. m. lemnade vi *Muoniovaara*, der vi hade mått förträffligt. Vid afresan försågo vi oss med erforderlig proviant, emedan vi visste, att sådan föga stod att erhålla längre upp.

Emellan *Muoniovaara* och Muunioniska utvidgar sig elfven nästan till en sjö med många förtjusande öar, bevuxna med löfskog och det frodigaste gräs. Landet här omkring är temligen flackt, och endast på afstånd synas ansenligare berg höja sig.

Denna dag, den 13, var den varmaste vi hittills haft häruppe. Vid middagen visade thermometern i skuggan + 23° . De föregående dagarne hade den ej hunnit mycket öfver + 10° .

Efter uppstigandet uppför de svåra forssarne *Uoinen* och *Ylinen Visandökoski* samt *Noidenpola*, af hvilka den

förstnämnda är alldeles öfverfylld med klippor och stenar, framkommo vi vid midnatt till gästgifvaregården Ketkesuando, belägen på ryska sidan 3 mil ofvanom Muonioniska. Här var det omöjligt att erhålla annat än mjölk, ty icke ens bröd fanns. Vi blefvo dock temligen väl in-
 kvarterade.

Den 14 Juli kl. $\frac{1}{2}$ 9 f. m. fortsattes resan; kl. 10 gjorde vi vårt inträde i Torne lappmark och med det samma togo vi afsked af granen, som nu upphörde att växa. Skogen bestod mest af småväxt björk; här och der stodo några likaledes korta tallar. Vid en liten bäck, som på svenska sidan utfaller i Muonio elf, bildande ett litet pittoreskt vattenfall, lade vi till med båten och släckte vår törst ur dess kristallklara vatten. — Kl. $4\frac{3}{4}$ hade vi hunnit till *Palojoki*, en så kallad gästgifvaregård, der middag äts ur egen matsäck, ty icke heller här stod någon mat att få. Här var en skröplig kyrka. Härifrån foro vi vidare till *Kuttainen* på svenska sidan, dit vi kommo kl. $\frac{1}{2}$ 1 på natten. Som våra roddare erbjudit sig att fortsätta ända till *Karesuando*, blott de finge hvila något, dröjde vi här endast till kl. $\frac{1}{2}$ 4, under hvilken tid vi åto något och drucko en "tuting", som smakade synnerligen väl efter dagens mödor, ty många och långa sträckor förbi forssarne hade vi måst tillryggalägga på obanad väg, än genom täta buskar och snår, än öfver strida bäckar,

stundom äfven öfver mossar och kärr. Derjemte voro vi mer än förut besvärade af Lappmarkens plågoandar, myggen. Under den återstående färden lade vi oss att sofva i båten och vaknade först när vi redan voro nära framme vid Karesuando. Klockan var 10 när vi stego i land, och vi anlände således just lagom för middagsobservationen. — In-
 kvartering erhöles i pastorsbostället hos kyrkoherden Curtelius.

Här träffade vi fransmannen A. Baille de S:t Martin, hvilken vi ett par dagar förut sågo i Muoniovaara och som nu var stadd på resa till Kautokeino och Alten. Han var en ganska hygglig man, reste utan tolk, kunde hvarken svenska eller finska, men tycktes reda sig ändå.

På eftermiddagen gingo Hüttling och jag att bada i Muonio elf. Lufttemperaturen var + 23^0 , och som det derjemte var alldeles lugnt, var badet särdeles vederqvickande. Vi voro nu äfven mindre besvärade af myggen än vi väntade oss. Himlen var denna dag likasom den följande alldeles molnfri.

Landskapet här är mycket flackt. Skogen är reducerad till busksnår, och dvergbjörk växer öfverallt. Kyrkan, den nordligaste i Sverige, är jmförelsevis vacker, rödfärgad med hvita knutar. I Karesuando by bo 10 hushåll; här odlas ännu potates, korn och rofvor, förutom hvad till köksträdgården hörer.

Den 16 Juli användes till brefskrifning, eftersom vi

fått veta, att posten skulle gå härifrån den 22. — Kl. $\frac{3}{4}$ 12 på natten togo vi afsked af den vänlige kyrkoherden Curtelius, hvars ypperliga flaskfoder lever hos oss i ett kärare minne än hans, likaledes för denna ort förträffliga, bibliotek. När vi kommo midt för *Enontekis* lade vi i land och besågo kyrkogården, der på ett högt träkors ännu kunde läsas namnet Grape (n. v. klockarens i Karesuando moders). Kyrkan fanns ej mera. Sedan vi i en stuga släckt törsten med söt mjölk, lemnade vi detta ödsliga ställe och fortsatte resan till *Maunu*, der läusman Hackzell och klockaren Grape bo. Något ofvanför detta ställe upphörde tallen att växa; vi sågo numera endast halfstora björkar, vide och dvergbjörk. Sjön *Kellotijaur* öfverfors (— läsaren lär märka, att här inträder åter det lappska *jaur*, kartan har dock det finska *järvi*, båda betydande sjö —), och vi anlände omkring kl. 11 till nybygget *Vuokainen*, som nu var utrymdt och der icke en levande varrelse (utom mygg) träffades. Hüttling och jag slog upp vårt tält och lade oss att sofva några timmar, medan vårt folk åt och hvilade. Denna dag voro myggen alldeles rasande, men på eftermiddagen började det till vår stora glädje blåsa något, då vinden skingrade dem. — På nybygget *Sikavuopi* spisade vi middag, såsom vanligt ur egen matsäck, men god mjölk, som kredensades oss af en vacker flicka, fingo vi åtminstone här.

Strax ofvanför detta nybygge, der landskapet blef mera storartadt och fjell-lik, är forssen *Pättika*, som har små pittoreska vattenfall. Förbi denna fors måste båten dragas nära en åttendedels mil öfver land. Derefter kommo vi till sjön *Naimakkajärvi*, vid hvars öfre ända nybygget *Naimakka* ligger, dit vi anlände kl. $\frac{1}{2}$ 2 på morgonen och der vi hvilade öfver. — Kl. $\frac{1}{2}$ 1 fortsattes resan. Ju längre vi framskredo, desto bestämdare fjellnatur antog landskapet. Likväl voro fjellen ännu icke synnerligen höga, blott här och der syntes mindre snöfläckar. Elfven, mycket grund, med otaliga uppskjutande stenar, utvidgade sig stundom och bildade mindre sjöar. — På aftonen kommo vi fram till *Vittangi* nybygge, der Hüttling stekte en, ett par dagar förut skjuten, vildgås. Här talades svenska, eller, som folket sjelf påstod, norska. Efter ett par timmars uppehåll fortsattes resan, *Mutkajärvi* passerades och vi uppkommo slutligen till *Kielijärvi*, full med öar, bevuxna med skog eller rättare buskar, och på en af dessa öar ligger Sveriges på samma gång nordligaste gästgifvaregård och yttersta bebyggda punkt, *Kummauopi*, äfven kallad *Mukkavuoma*. Vi anlände slutligen dit kl. $\frac{1}{2}$ 8 f. m. den 19 Juli, för att hvila några timmar efter en högst besvärlig dagsresa, hvarunder våra stakare hade otroliga svårigheter att öfvervinna, isynnerhet vid båtens stakande uppför de svåra forssarne Lamaskoski och Perakoski, så att jag just

kom att tänka på det Argonautiska sjötåget. Vi sjelfva åter måste bana oss fram genom de tätaste busksnår, gungande myror och bottenlösa kärr, och en lycka var det att myggen under denna ytterst ansträngande marsch voro mindre besvärliga.

Kl. 6 e. m. foro vi från Kummavuopi och uppnådde snart Kilpisluspa, den stridaste och öfversta af Muonio-elfvens, eller, såsom hon här kallas, *Köngämä*-elfvens fors-sar. Utkomne på *Kilpisjärvis* lättrorliga vågor, blefvo vi invecklade i dimmor, som från fjellens toppar sänkte sig mot vattenytan. Här måste vi derföre lägga i land och afbida klart väder, hvilket efter några timmar inträffade. Under tiden uppgjordes eld, åts och "tutades". Först mot morgonen kunde resan fortsättas. Kl. 6 f. m. den 20 Juli hunno vi till sjöns vestra ända, och sedan båten blifvit uppdragen, begåfvo vi oss, jag, Hüttling, tolken och våra tre roddare, till *riksröset n:o 294*, hvilket utan svårighet påträffades.

Vi hade således uppnått Sveriges nordligaste punkt, och sedan vi väl uppstigit på röset voro vi på en gång i Sverige, Norge och Ryssland. Vädet var det vackraste man kunde önska sig och observationerna lyckades förträffligt. Naturen var storartad; gigantiska fjell reste sina snöhöljda hjessor högt öfver molnen, och när dessa skingrade sig, blefvo vi förvånade att se deras höga, tornlika

pikar. Endast med svårighet kunde björken här växa. Dess vresiga, knotiga stammar vittnade om det stufmoderliga klimatet. — Strax på eftermiddagen, sedan vi åter inlagt våra saker och nedtagit tältet, försökte Hüttling och jag att bestiga fjellet *Koltapakta*, men som jag hade nedtagit den ena chronometern, måste vi, uppkomne till halfva höjden, afstå från försöket, emedan fjellet började blifva så brant, att vi skulle behöft händerna till hjälp för att komma ända upp. Vi nedstego således, och, komne till båten, kastade vi ännu en blick på de vackra fjellen *Moskana* och *Peltana* innan vi lemnade stället och anträdde återfärden utför floden.

Samma dag, den 20, satte vi kl. 6 $\frac{3}{4}$ af från land, och redan kl. 10 $\frac{1}{4}$ hade vi öfverfarit den vackra, med höga fjell omgifna alpsjön *Kilpisjärvi*, som är omkring 2 mil lång, således nära lika stor som Saggat-träsk. Den branta Kilpisluspa förbigicks och båten drogs öfver land, men innan vi hunno fram till Kummavuopi, blefvo vi alldeles genomvåta af regn, som äfven fortfor följande dagen ända fram på eftermiddagen.

Den 21 Juli kl. $\frac{1}{2}$ 6 e. m. kunde vi först fortsätta återresan; men vi hade dock icke hunnit långt på Mutkajärvi, förrän det började häftigt regna, hvilket fortfor under loppet af flera timmar. Utför Perakoski måste båten firas, hvilket med stor skicklighet utfördes. De följande forssarne

Puolikoski, Lauhoniva, Lattinaniva, de fem forssarne Karijala samt Saarikoski, hvilka till större delen äro mycket strida och steniga med våldsamma vågor, gingo vi utför uti båten. Ankomne till Vittangi, hade vi i vår matsäck ett godt tidsfördrif medan vi väntade, att regnet skulle afstanna; senare på natten blef vädret vackert, himlen upplarnade, och med tillhjälp af både ström och vind sköt båten snabbt undan. Vi färdades i båt utför forssen Koirankorva (= Hundörat); men när sedermera Lamakoski, utför hvilken båten äfven firades, Vellikurki, tre fjerdedels mil lång, och den en qvart mil långa Sagokoski skulle passeras, blefvo vi "strandsatta" och måste vandra förbi dessa våldsamt dånande forssar. Vattnet, som efter regnet i strida strömmar störtade utför fjellens branter, öfversvämmade alla kärr, så att de blefvo nästan som sjöar, och det var endast med stor svårighet vi, med vattnet räckande upp öfver knäna, kunde företaga denna promenad. Slutligen fingo vi följa med i båten utför den $\frac{1}{4}$ mil långa, svåra forssen Äinovarpi, och kl. 6 på söndagsmorgonen den 22 Juli uppnådde vi Naimakka nybygge, der vi slutit hvila några timmar.

Kl. $\frac{1}{2}$ 3 e. m. samma dag, den 22, lemnade vi Naimakka och gingo i båt utför Kaimakkaluspa, men förbi Pattikakoski, som vid anställd afvägning befanns vara 28 fot hög, måste båten dragas öfver land $\frac{1}{8}$ mil. Utför de

mycket svåra och steniga forssarne Ulinen och Alsinen Rautokurkia tilläts det oss ej qvarsitta i båten, men väl utför Vessipolla, Torsiniva och Kilottaluspa, en mycket våldsam, $\frac{1}{8}$ mil lång fors. Ulinen och Alsinen Linakurki gingo vi till fots förbi medan båten passerade utför dem. Utför de återstående forssarne, Kattilakoski ($\frac{1}{8}$ mil lång samt svår), Jerremenniva, Pahtakoski ($\frac{1}{4}$ mil, stenig) samt Ulinen och Alsinen Rappaskoski, följde vi med i båten och ankommo strax före midnatt till Maunu, der vi fingo härberge hos klockaren. Tack vare vår skicklige båtförare, Joh. Pehrsson Niva i Karesuando, voro vi nu lyckligen hit återkomne från resan till Sveriges nordligaste punkt.

Denna punkts polhöjd är, enligt provisionel kalkyl, $69^{\circ}3'41''$.

Som det blef nödvändigt att anställa en andra tidsbestämning i Karesuando, stannade vi i Maunu i afbidan på passande observationsväder. Detta inträffade först den 25, då observationen på e. m. erhöles, och då vi fingo tillfälle ännu en gång träffa och säga farväl åt den hedersmannen pastor Curtelius, som trakterade oss med ett par glas godt vin ur det ofvanföre berörda flaskfodret.

Maunu nybygge är vackert beläget och jordmänen synes vara god, emedan här med framgång odlas korn och potates. Det förra hade redan gått i ax, och färsk potates

finjo vi aftonen den 25 Juli. — Detta var det nordligaste ställe, der vi sågo åkerbruk idkas.

Folket här lefver i en ytterlig obekantskap med den öfriga världen. Klockaren Grape, som eljest syntes vara en ganska förständig man, frågade oss mycket om vårt kära Sverige, om hvars södra och medlersta del han tycktes hafva lika obestämda föreställningar, som mången bland oss har om de s. k. varma länderna. Han frågade oss t. ex. om det finnes lejon och björnar i Stockholm (detta kunde vi, utan att gå sanningen för nära, naturligtvis bejaka), om det någonsin snöade der, om man kunde åka på släda der, om man från södra Sverige kunde se Tyskland, om man årligen hade tvänne skördar omkring Stockholm, hvar "Talarna" (Dalarna) och Småland voro belägna o. s. v.

Nu må läsaren veta, att färden går icke längre utför Muonio elf, på och utmed hvilken vi gjort resan upp, utan vi taga nu af i sydvestlig riktning, för att komma först till *Lainio* elf och sedan till Torne elf, för att uppför den senare komma till Torne träsk.

Den 26 Juli kl. 5 e. m. lemnade vi Maunu, sedan vi efter mycket parlamentärande nedprutat våra bärars fordringar till 1 rdr per mil och lyckats få gubben Grape till vägvisare. Karavanen var 7 man stark och färden gick dels öfver sjöar med båt, dels öfver mossar och kärr.

Först vid midnatt kommo vi fram till *Iidivuoma* nybygge, 2 mil från Maunu.

Följande dag (den 27) kl. 11 f. m. gjordes uppbrott från *Iidivuoma*, och första milen tillryggalades på ån *Sulajoki*. Detta var en den angenämaste färd i det vackraste väder, en båtfärd i en lustgård. Ån var på en del ställen icke bredare än ett ordinärt dike, och först när bredden hopkröpte till en rännstens, måste vi lägga i land och börja fotvandringen. Vägen gick öfver berg och backar, mossar och kärr. På de magra, med rehnmossa helt och hållet betäckta sandåsarne växte här och der en björk eller tall, men ingendera af ansenliga dimensioner. Nära vid *Öfver-Soppero* by träffades den första granen och strax derefter flera. Vi gingo förbi tvenne högre berg: *Luspa-vaara* och *Kuormaka*; det förra, beläget på högra sidan, slutade med en skarp spets, det senare, till venster, var af en betydlig längd. Efter något mer än 2 mils vandring kommo vi till *Öfver-Soppero* by vid *Lainio* elf. Derifrån foro vi med båt $\frac{3}{4}$ mil till *Neder-Soppero*, dit vi ankommo kl. $\frac{1}{2}$ 1 på natten och der vi erhöillo inqvartering hos kronolänsmannen Ragnar Læstadius.

Hos denne hedersman, till hvilken vi stå i stor förbindelse för de råd han gaf och de anordningar han vidtog för vårt vidare framryckande, stannade vi till söndags-eftermiddagen den 29 Juli kl. 6. Emedan han förklarade

det vara rent af vådligt att vandra direkte öfver, vesterut till Jukkasjärvi, begåfvo vi oss utför Lainio elf och vidare uppför den lilla vackra ån *Vaikijoki* med sina skog- och buskbeväxta stränder till nybygget *Vivungi*, 5 mil ifrån Neder-Soppero, och ankommo dit kl. $\frac{1}{2}$ 8 påföljande morgon.

Lainio elf är icke fullt så bred som Muonio. Stränderna äro vackra och prydda med ståtligare träd, än vi nu på en tid haft tillfälle se. Ordentliga skogar började nu visa sig, rikligen försedda med vildbråd. Under mindre än en timma skjöt Hüttling 7 grågäss, deraf tvenne i ett skott; en åttonde ihjälslogs utaf den ene af våra stakare. — Elfven har mycket strida och framför allt steniga forssar, ja, många voro till den grad uppfyllda af stenar, att man nästan skulle kunnat på dem vandra torrskodd från den ena stranden till den motsatta. Den svåraste forssen, som satte våra stakare i en stunds förlägenhet, men hvilken de slutligen beslöto sig för att raskt ila utföre, heter enligt deras uppgift Temingokurki.

Kl. 10 $\frac{1}{4}$ e. m. den 30 Juli vandrade vi från Vivungi, sedan vi länge fått vänta på bärare. Dessa utgjordes af två män och två qvinnor. Med endast kortare afbrott fortgick vandringen till kl. 7 påföljande morgon. Till en början var vägen så god som man kan vänta sig i Lappmarken, men den sista fjerdedels milen gick öfver en

å af omkring 70 fots bredd, hvilken måste öfvervadas, med vattnet på halfva låret, samt vidare genom myror och kärr, der vi stundom förlorade balansen på tufvorna och ned-sjönko med hela benet i dyn. Efter 2 $\frac{1}{4}$ mils vandring kommo vi slutligen till stranden af Torne elf, der vi väntat finna båt. Som sådan likväl icke fanns, måste en af bärarne afsändas till Vittangi för att hemta en dylik. Under tiden gjorde vi upp eld och vid densamma nedskref jag dessa nästföregående anteckningar.

Efter fyra timmars väntan ankom händelsevis en båt. Som båtfolket förklarade sig vilja skjutsa oss till Vittangi, affärdade vi våra bärare, och kl. 12 middagen voro vi framme i Vittangi, på hvars snygga gästgifvaregård vi fingo ett trefligt rum. Kort efter vår ankomst erhöilo vi besök af kyrkoherden Stenberg, en ung, hygglig man, som bjöd oss till middag.

Efter beräkning af observationen i Neder-Soppero den 29 Juli och i Vittangi den 1 Aug. erhöilo vi för det förra stället polhöjden = $68^{\circ}2'37''$ och för det senare = $67^{\circ}40'31''$.

Af kyrkoherden Stenberg erhöilos följande upplysningar: att inom Vittangi kyrkoby bo 24 hushåll, utgörande inemot 150 personer; att inom hela Jukkasjärvi socken blott 13 personer tala svenska; att lika många, eller snarare lika få, kunna det inom Enontekis socken, och slutligen

att kyrkoherden Curtelius i Sveriges nordligaste socken kallas "Sveriges öfversteprest".

Vittangi är en af de största och bästa byarne i hela Lappland; jordmännen är god, och vid vår ankomst stodo både kornet och potatesensärdeles vackra. En allmän välmåga syntes vara rådande och gästgifvaregården torde i afseende på snygghet och trefnad knappast öfverträffas af någon annan inom hela riket. — Elfven är här mycket bred, omkring 1000 fot.

Vi hade ämnat resa härifrån den 2 Augusti, men som Hüttling hade ådragit sig en förkylning, ansågo vi det vara rådligast att uppskjuta afresan till följande dagen. Den 3 Aug. kl. 5 $\frac{3}{4}$ e. m., sedan

vi tagit farväl af vår gästvänlige pastor, lemnade vi således Vittangi, men voro icke långt komne, förr än stora åskmoln sammandrogo sig och ett förfärligt oväder inträffade.

Vi fortsatte dock resan i det stridaste regn. De tjocka och svarta molnen förörkade luften, som blott ögonblick efter annat upplystes af de genomträngande blixtrarne, och vid ett tillfälle följde knallen omedelbart på blixten, hvadan vi förmodade, att åskan slog ned i vår närhet. Vårt framskridande uppför elfven blef ofta afbrutet, emedan vi under de värsta

Uppbrott från Maunu.

regnskurarne måste lägga i land för att söka skydd under något träd. Genom våra goda regnrockar blefvo väl Hüttling och jag någorlunda skonade, men våra stackars rod-

dare, hvilka för öfrigt voro krukor, blefvo alldeles genomblötta. Vid midnatt uppgjordes i skogen en eld, vid hvilken vi lägrade oss och med god smak förtärde hvad vår matsäck hade att bjuda på, hvarvid lilla supen icke fattades. Sedan regnet någorlunda aftagit, fortsattes resan; forssarne följde hvarandra så tätt, att hela elfvens lopp ända till Jukkasjärvi kunde anses såsom en enda fors, och vi måste gå till fots förbi de flesta af dem, äfven de obetydligaste, i anseende till våra stakares lättja. Gästgifvaren i Vittangi hade, för att skaffa ett par af sina anhöriga förtjenst, uppdragit åt dem bestyret att staka oss uppför elfven, och under hela resan hafva vi ej varit sämre betjenade. De voro icke destomindre storordiga och fordrade till och med ersättning för de dagar, som förflutit ifrån den, då länsman Læstadii skrifvelse, med underrättelse om vår ditresa och beställning af skjuts, ankom till Vittangi, och till dagen för vår afresa från samma ställe, emedan de påstodo sig hafva väntat på oss, ehuru ingen — åtminstone icke vi — hade bedt dem derom. De voro för öfrigt hemma i sjelfva Vittangi by.

Äfven följande dagen regnade det, ehuru stundom med längre uppehåll; men vi blefvo under dessa icke destomindre lika öfverregnade under våra vandringar i skogen förbi forssarne, emedan de träd och buskar, genom hvilka vi måste tränga oss fram, öfvergöto oss med sina stora

samlade vattenförråd. Ändtligen kommo vi till Pauranginkoski, den svåraste af alla farbara forssar i elfven, dånande som åskan, och denna fors var det svårt att komma uppför. Efter att än hafva vandrat i skogen genom buskar och snår, än klifvit i kärr, än hoppat på tufvor, än vadat långa stycken uti strida forssar i sjelfva Torne elf på slippriga, lösa stenar — alltjemt med chronometrarne i hand — fingo vi slutligen åter sätta oss i båten, der vi snart, ehuru våta, en stund insomnade af ansträngning och trötthet. Ännu återstod oss väl att staka uppför några svåra, ehuru korta forssar, men derefter kommo vi ut på sjön *Jukkasjärvi*, och lugnt kunde båten nu framros. Klockan var $\frac{1}{2}$ 9 e. m., då vi slutligen anlände till *Jukkasjärvi* by.

Med glädje stego vi i land och funno hos nybyggaren Isak Johansson husrum, hvilket redan stod i ordning för vår räkning, tack vare vår hederlige pastor Stenborgs omsorg. Efter intagen aftonvard gingo vi till sängs och ljuft inslumrade jag efter en af de besvärligaste dagsresor jag någonsin gjort.

Följande dag, det var söndagen den 5 Aug., uppsökte vi skolmästaren Grape, som visade oss den mycket förfallna kyrkan, hvilken dock efter hans påstående ännu underhålles; men hvaruti detta underhåll består, är emellertid svårt att föreställa sig, ty panelningen håller allestädes på att falla ifrån väggarne. Här hålles stundom ännu guds-

tjenst. Hvarje söndag förrättar nämnde Grape bön och pastor i Vittangi hitkommer vid högtidliga tillfällen. — Af i kyrkan förvarade minnestafloer finner man, att åtskilliga sydländningar till och med under vintern besökt Jukkasjärvi, nemligen en markis Doria år 1818, en polsk furste Jablonowski 1804, en fransman de Vesverotte och en spanior Don Francisco de Ontivera 1792.

I Jukkasjärvi by bo minst lika många åboer som i Vittangi, och folkmängden lär öfverstiga 150 personer.

Så snart meridianobservationerna den 6 blifvit tagna, inpackade vi våra saker och lemnade Jukkasjärvi kl. 2³/₄ e. m. Till styrman hade vi lyckats få lappen Anders Knutson Sunna, vanligen känd under namnet *Jaoho-Anti* (Mjöl-Anders). Han lär vara den skickligaste lotsen på hela Torne elf, ett vitsord, som vår egen erfarenhet väl är egnad att bekräfta, såsom läsaren skall finna, och styr utför sådana forssar, t. ex. Pauranginkoski, utför hvilka ingen annan vågar sig. Utkomne på den vackra och djupa sjön *Oinakajärvi* sågo vi redan skyhöga, snöklädda fjell långt i vester. Man underrättade oss, att de lågo invid vårt mål, Torne träsk. Vid vårt inträde i sjön *Kallojärvi* öfverföllos vi af en häftig regnby, som dock lyckligtvis snart gick öfver, och kl. 6 kommo vi till *Kurravaara* nybygge, beläget vid jernberget af samma namn, 1 ¹/₂ mil från Jukkasjärvi. Här skulle vi förse oss med björnsput, emedan

vi väntade träffa "nalle" vid Torne träsk, der han plägar hålla till.

Som vädret såg tvetydigt ut, beslöto vi stanna i Kurra-vaara öfver natten, och regnet uteblef ej heller, hvarföre vi först kl. 3 e. m. följande dag kunde fortsätta resan, som nu gick 1 ¹/₂ mil i lugnvatten, hvarefter vi kommo till den svåra och steniga, ¹/₈ mil långa forssen *Vakkokoski*. Vi måste gå utefter stranden medan våra stakare med lappen i fören med styrka och fart framskjöto båten, och stundom måste de ut i vattnet för att kunna få fram densamma. Uppkomne på en höjd under vår vandring förbi denna fors, hade vi tillfälle att se stormarnes förfärliga härjningar häruppe i höga nordn. Hela skogen var förhärjad. Resliga tallar lågo uppryckta med rötterna och kringkastade i vildaste oordning och endast med svårighet kunde vi här bana oss väg. Ofvanom forssen utvidgade sig elfven och bildade en sjö, *Alajärvi*, ¹/₄ mil bred och 2 mil lång, hvars stränder voro högbergiga och bevuxna med skog, något tall, men mest björk. Vädret hade hittills varit vackert, men nu började det tjockna och duggregna, hvarföre vi strax efter midnatt lade i land och uppgjorde en eld. Det var vid en vacker vik af elfven, med lummiga stränder. Emedan en af de resliga tallarne särdeles utmärkte sig genom att till växten likna en ek, beslöto vi, ihågkommande de bekanta lappländska "suptallarne", hvarom P.

Læstadius talar, att förläna henne rang, heder och värdighet af suptall, helst för öfrigt den något kyliga väderleken gaf oss fullgod anledning att här anlita vårt konjaksförråd.

Klockan strax efter 4 på morgonen den 8 lade vi åter ut, och en halftimma senare voro vi vid den mycket omtalade men icke särdeles betydliga forssen *Tarra*, om hvilken vi hade gjort oss en falsk föreställning på grund af professor Zetterstedts temligen oriktiga beskrifning deraf. — Uppstigne på land hade vi framför oss *Torne träsk*, omgifvet af höga, branta stränder.

Detta skådespel gjorde dock icke vid första anblicken samma storartade intryck på mig, som förra året åsynen af Saggat-träsk med sina väldiga snöfjell. Men orsaken dertill var helt enkelt den, att töcken för tillfället undanskymde de aflägsnare fjellen; helt annorlunda blef intrycket dock sedan luften hunnit klarna. — På en slutning söder om *Tarra* uppslogo vi vårt tält och lade oss att sofva, ganska trötte efter mer än ett dygns vakande. — Mina här följande, på stället gjorda anteckningar för de båda följande dagarne nedskrefvos icke under bästa lynne och utsigter:

Den 9 Aug. kl. 2 f. m. — Hela gårdagen regn, hvilket ännu fortfar, gifvande föga hopp om några observationers erhållande. Våra följeslagare bivuakera i regnet under bar himmel och det är nu andra natten. Tiden är lång, ty

ingenting kunna vi företaga. Derjemte är det för kallt och ruskiigt att våga öfverlemna oss i Morfei armar. Vi lefva i vildmarken, många mil skilda från andra människor, och den enda röst, som talar till oss, är dånet af *Tarra*. — Samma dag kl. 10 e. m.: Regnvädret fortfar och himmelen är mulen, matförrådet börjar taga slut. Så länge den allt sedan vår afresa från Vittangi envist blåsande sydostliga vinden fortfar, är väl ringa hopp om bättre väder. Vi kunna ej lemna tältet och måste oafbrutet ligga på den fuktiga marken alldeles sysslolösa. Huru länge skall detta räcka?

Den 10 Augusti kl. 8 f. m.: Ingen förändring! — Men äntligen började det dock kl. 9, till allas vår glädje, att klarna. Vinden sprang om på S.S.W. Jag rustade mig genast i ordning och erhöll goda observationer. Sedan middagsobservationen var tagen, begagnade jag tillfället att afväga *Tarra* och fann att hela höjdskillnaden mellan *Torne träsk* och *Torne elf*, här kallad *Repolatti*, är blott 9,5 fot, ehuru man af hr Zetterstedts beskrifning skulle sluta till 30 eller 40 fot.

På eftermiddagen bestego vi berget *Oppisaive*, som höjer sig minst 1,500 fot öfver *Torne träsk*s vattenspegel. Enär Hüttling icke ville afbida mina middagsobservationer, gick han förut upp på fjellet. Kl. 4 begaf jag mig på väg med lappen *Anti* och tolken *Nordström*. Den beskedlige

Anti fattade mig i handen och hjälpte mig upp på de brantaste ställena. Det var säkrast att icke blicka nedåt, ty detta var som att se i afgrunden, så branta voro fjelllets sidor. Nordström hade icke mage att gå ända upp, utan måste stiga ned igen. Kl. 6 uppnådde jag den skrofliga toppen. Den sublimaste tafla utbredde sig nu under mina fötter. Hela Torne träsk, som är 8 mil långt och öfver 1 mil bredt samt således näst Wenern och Wetteren Sveriges största insjö (Stora Lulevattnet är icke en enda sjö utan tre sjöar, åtskiljda genom väldiga vattenfall), visade sig i hela sin utsträckning. På nordöstra sidan inskjuter en lång och smal vik, vid hvilken ligger nybygget *Skattovorna*. Bakgrunden är begränsad af jättelika fjell, stigande med sina toppar öfver gränsen för den eviga snön. De aflägsnaste antaga luftton och likna snarare etheriska väsenden än massiva bergskolosser. — Sedan jag aftecknat den storartade tafla, jag hade framför mig, började nedstigandet, som ingalunda var lätt, ty ett enda felsteg hade störtat vandraren ned i det svindlande djupet. Lappen Anti fattade äfven nu min hand och det gick väl. — Oppisäive, som ligger på södra sidan om Torne träsk, har vida starkare dosering än Wallispiken i Qvickjocks fjelltrakt.

Sedan vi nedstigit från fjellet, nedlade vi våra saker i kontarne, tältet nedtogs och vi sade farväl åt Torne träsk för att börja återfärden utför elfven. Kl. 9 $\frac{1}{4}$ e. m. satte

båten af, men innan vi lemnade trakten, ville vi närmare bese Tarra. Vi begåfvo oss därför till en af de holmar, som ligga midtför detta vattenfall. Forssen är onekligan vacker, ehuru den i intet afseende kan kallas storartad. En holme ligger midtuti densamma och delar honom således i tvenne forssar, af hvilka den östra är bredast. Dessa fall äro alltför våldsamma och steniga för att kunna med båtar passeras. Båtarna måste derfore halas öfver land ett stycke vid sidan af forssen.

Resan försiggick i det vackraste väder, och kl. 2 följande morgon kommo vi fram till Vakkokoski, sedan vi först ilat utför Njotsakoski, som skiljer den öfre sjön *Njotsajärvi* från den lägre *Alajärvi*. Strax ofvanför Vakkokoski lades i land, uppgjordes eld och kokades kaffe. Efter ett par timmars hvila foro våra karlar utför forssen, medan vi sjelfve vandrade landväg. Nedanför forssen gingo vi åter i båten, men vi hade icke hunnit långt förrän det började mûlna och kort derefter regna. Kl. 7 $\frac{1}{4}$ kommo vi till Kurravaara, der vi gjorde besök hos hr Grape. Kl. $\frac{1}{2}$ 11 lemnade vi detta ställe och kl. 2 voro vi framme i Jukkasjärvi, der vi, efter 33 timmars vakande och efter att ej hafva haft kläderna af kroppen sedan vi sist voro här, ändtligen fingo ordentligen gå till sängs. — Vi togo in liksom förra gången hos nybyggaren Isak Johansson.

Söndagen den 12 Aug. lemnade vi kl. 1 $\frac{3}{4}$ e. m. Juk-

kasjärvi. Vi hade nu en hel lappfamilj med oss i båten, ty Anti hade fått tillstånd att medtaga sin hustru och sin fem-åriga son. Båten hade blifvit försedd med stänkbord, bebådande beskaffenheten af de forssar, utför hvilka vi skulle gå. Början af färden gick på Jukkasjärvis och Luspajärvis spegelklara vatten, men när vi passerat bergen Ettoloina på högra och Luspavaara på venstra sidan kommo vi till de väldiga forssarne, hvilka följa hvarandra i denna ordning: Luskaniva, Luspa, Piko-Luspa (Lilla Luspa), Kosenkoski (Granforssen), Tynnerikorva, Rapaskoski, Rapas Gripenki, Lapalassiniva, Parikoniva, Kalltonergi (en half mil lång), Talvimaakoski, Pauranginkoski, Tervaskoski och Pirtiniva, hvarefter kommer ett längre sel; vidare: Soitolaniva och derpå åter ett längre sel, Jölkikurkio, Pulkapola, Mukkaniva, Kallokaniva, Sadiniva, Kurkioniva och Pysäkurkio. På ett afstånd af $\frac{1}{4}$ mil från den förstnämnda forssen ligger Vittangi by. Med undantag af Pauranginkoski följde vi med båten utför alla de andra forssarne. Den väldigaste af dessa var den branta och våldsamt brusande Luspa med 8 fot höga vågor. Pysäkurkio är full af klippor, utför hvilka vattnet störtar med förfärlig våldsamhet. Jölkikurkio börjar med ett lodrätt fall af omkring 5 fots höjd och anses vara svår att gå utför. Tynnerikorva har mycket höga och brusande vågor. — Under den svindlande färden utför dessa forssar hade vi tillfälle pröfva och beundra lappen Antis skicklighet.

Kl. $\frac{1}{2}$ 9 e. m. anlände vi till Vittangi, der vi fingo nattherberge hos nybyggaren Pehr Pehrsson, en hyggelig karl, troligen ganska förmögen; att döma af ordningen och trefnaden i hans hus, den ymniga väggohyran dock derifrån undantagen.

Redan följande dag lyckades det mig erhålla erforderliga observationer. På aftonen voro vi hos pastor Stenborg, hos hvilken jag af ankomna tidningar erfor, att "Leviathan" ("Great Eastern") sent omsider öfverfarit Atlanten.

Den 14 Aug. kl. 11 f. m. reste vi från Vittangi med samma båt och samma karlar, som på resan till och ifrån Torne träsk, emedan enligt enhälligt utsago det ej vore möjligt få säkrare styrman på forssarne än lappen Anti. Vi gingo nu utför forssarne Permentikoski, Oinaskoski, Poroskoski (rehnforssen, en dugtig fors), Tynnerikorva och Mollinkorva (= Korggrepen) samt anlände kl. 1 e. m. till *Kuoksa* nybygge, der våra karlar togo sig ett par timmars hvila. Sedan vi lemnat *Kuoksa*, hade vi ett $\frac{3}{4}$ mil långt sel att passera, hvarefter följde forssarne Nurmakoski, Nurmaniva, Pattaostas. Kl. $4\frac{1}{4}$ kommo vi till det förfärligt rytande *Märaslänka*, den väldigaste af alla forssarne, icke ens Pauranginkoski undantagen. Pilsnabbt sköt båten fram bland de brusande, hiskliga vågorna. Med spänd uppmärksamhet och spejande blick stod Anti vid rodret. Hastigt uttalar han ett finskt ord, betydande så mycket som: "lyft!" I ögonblicket lyfta begge roddarne årorna; båten

ilar utöfver en afgrund och störtar ned i det hvitkokande djupet. Vi se oss om och finna bakom oss tvärbrant fall af minst 8 fots höjd, sträckande sig tvärtöfver elfven. Nedanföret fallet kringkastades skumhvirflarne som snöyra. Vi kunde ej underlåta att stiga i land för att med häpnad, blandad med en viss fasa, betrakta den fors, utför hvilken vi nyss lyckligen ilat. Denna fors är för öfrigt anmärkningsvärd äfven derföre, att den är belägen just vid Lappmarksgränsen. Kort efter det vi passerat Märaslinka, kommo vi till Kojtäkurkio, mycket brant och lika hvitkokande som den förra, och äfven utför denna gick den vilda färden lyckligt, tack vare Antis skicklighet. Efter hvad vi sedermera förnummo, torde det knappast finnas någon annan än han, som har skicklighet och djerfhet nog att styra utför dessa begge forssar, mot hvilka Sarkostforsen (Saarikoski) i Kalix elf blott är obetydlig. Båten vakade väl, men hade den ej varit försedd med höga stänkbord, skulle den säkert gått i qvaf. Häraf kan ock den slutsats dragas, att om den båt, med hvilken jag gick öfver Sarkostforsen, varit försedd med stänkbord, hade sannolikt den der i följd timade olyckshändelsen uteblifvit.

Kl. 5 e. m. anlände vi till *Kurkio* gård, hvarifrån färden efter halfannan timmes hvila fortsattes, och vi hade nu blott en fors att passera utför, nemligen Juopakoski. Nu följde ett $\frac{3}{4}$ mil långt sel, benämndt Junosuando, som

på en del ställen nästan utvidgar sig till en sjö. Här är det just som elfvens märkvärdiga delning, hvarom vi ofvan i sammanhang med berättelsen om Kengisverken talat, eger rum. Tarendö elf tager från Torne elf vägen till Kalix elf och utfaller i denna, medan den andra grenen förenar sig med Muonio elf. Kl. $\frac{1}{2}10$ voro vi framme vid *Junosuando* by, efter att äfven denna dag hafva fått oss ett regnbad mot slutet af vår färd. Vi togo kvarter på gästgifvaregården.

Junosuando by är temligen stor och välbelägen vid det långa selet. Man hade redan vid vår ankomst börjat aftaga kornet, hvilket man här gör innan det är riktigt moget, af fruktan för frost, som vanligen inträffar mot slutet af denna månad. — Olämplig väderlek kvarhöll oss till den 17 kl. $\frac{1}{2}10$ f. m., då vi åter begåfvo oss på väg i en något större och bättre båt än den, som förde oss hit.

Kl. 10 passerades den mycket branta och steniga Torne fors; den öfre forssen måste vi vandra förbi medan båten firades utför, men den nedre, Pitkakoski, som är $\frac{1}{4}$ mil lång och hvit som snö, med mycket höga vågor, kilade vi i båten utföre. Under denna färd blef jag af en brottsjö alldeles öfversköld. Här är Tornefors ofvan omtalade, under Kengis bruk hörande masugn belägen. Kl. $\frac{1}{2}12$ förbifors *Lovika*, en större by, och kl. 1 voro vi framme vid det vackra och välbelägna stället *Antis*, der vi intogo mid-

dag. Först kl. $1\frac{1}{2}3$ kommo vi åter i gång. Kl. 5 passerades *Johoupietis* på båda sidor om elfven belägna by, och sedermera hade vi att tillryggalägga de båda sista försarne *Leviokoski* och *Terrokoski*, hvarefter vi kommo ut på spegelblankt vatten. Kl. $1\frac{1}{2}7$ voro vi äntligen åter i Pajala by, så röd och skön. Den är mycket stor, den största vi sett på denna resa, och räcker inemot Pajala kyrka. Kl. $1\frac{1}{2}8$ landade vi vid Kengis bruk, efter en på slutet särdeles angenäm resa, gynnad af det vackraste väder.

På detta treffiga ställe blefvo vi vänskapsfullt emottagne, och de dagar vi här tillbragte voro de angenämaste under hela resan. Vål var brukspatron Sohlberg nu borta, han hade rest till Stockholm, men hrr Fornander och Svanberg utöfvade den till stället hörande gästfrihetens, det hjertliga och själen fröjdande umgängets pligter på ett sätt, som hos oss för lifstiden qvarlemnade ett lika kärt som rotfast minne.

Söndagen den 19 Aug. bevistade vi gudstjensten i Pajala kyrka, der vi fingo höra prosten L. L. Læstadius predika; men som predikan hölls på finska, förstodo vi ingenting derutaf. Vare det sagdt utan ringaste afsigt att i läsarens tanke i någon mån nedsätta den så högt förtjente mannen, men det hela af denna gudstjenst gjorde på oss icke något upplyftande, utan snarare ett oangenämt intryck.

Det var märkvärdigt hvad det blef för ett oljud bland de qvinliga åhörarne; särdeles var det en, hvars under en halftimmas tid idkeligen och högljudt upprepade, framtjutna: ho-ho, ho-ho, ho-ho, nästan kom mig att tycka att jag befann mig på ett dårhus. Möjligt att prosten Læstadius vet rätta och bästa sättet att taga sitt folk och bereda dess säkerligen icke alltför finkänsliga nerver för emottagandet af de heliga sanningarne; men de mustiga bitar ur hans predikan, som jag hörde hr Svanberg efter dess slut för mig tolka på svenska, förekommo mig dock alltför starka, allt för litet -- jag vågar nästan säga — kristliga för att kunna framföras inför menniskor med medvetande af sedligt värde, äfven om de tillhörde en okunnig finsk allmoge. Måhända har man dock för mig öfverdrifvit skildringen, och jag nästan hoppas att så förhåller sig.

Följande dag kl. $1\frac{1}{2}10$ f. m. lemnade vi, icke utan förut vederbörligen intagen och på smakfullaste sätt fuktad frukost, det gästfria Kengis. Vi ilade utför öfra och nedra Lappea äfvensom Japakoski och Hietanen samt inträffade kl. $1\frac{1}{2}1$ i Kardis, der middag förtärdes. Här emellan och Pello förekom blott en betydligare fors, nemligen Jarrhos. Kl. $1\frac{1}{2}5$ passerades Pello och sedan vi farit öfver ett längre sel, dansade vi utför Purhoskoski, Hirvaskoski och Valkiekoski, som följa tätt på hvarandra och äro ganska respektabla, samt vidare utför Korpikoski. Kl. 7 voro vi midt-

för det vackert belägna Svansteins bruk på svenska och Turtula kyrka på finska sidan och kl. 8 befunno vi oss i Juoksengi, der vi qvarstannade öfver natten.

Den 21 Aug. kl. $\frac{1}{2}$ 6 f. m. bröto vi upp och gingo utför Kattilakoski med sina brusande vågor och klippiga stränder; vidare följde Sompaninkoski. Kl. $9\frac{1}{4}$ inträffade vi i Matarengi. Hvad som här isynnerhet ådrog sig vår uppmärksamhet var åsynen af en häst, ty någon sådan hade vi icke sett på 7 veckor.

På aftonen föll det mig in att trigonometriskt mäta höjden af Avasaxa. En bas af 619 fot uppmättes längs stranden af elfven; från dess ändpunkter mättes vinklarna mellan basen och signalen på Avasaxa o. s. v., och befanns bergets höjd utgöra 701 fot öfver Torne elfs vattenspegel. Detta berg är således nära fyra och en half gånger så högt som stora Mosebacke i Stockholm (160 fot).

Den 22 Aug. kl. 10 f. m. sutto vi åter i båten; det var sista båtfärden vi nu skulle företaga i sällskap med våra karlar, som följt oss allt sedan vi första gången kommo till Jukkasjärvi, och kl. $1\frac{3}{4}$ e. m. uppnådde vi Päckila. Här togo vi afsked af icke blott nämnde beskedliga karlar, den förträfflige styrmannen Anti samt våra begge stakare, Lars Andersson Lasso och Carl Johan Moso, utan äfven af båtfärderna, ty nu bar det af landvägen. Resan fortsat-

tes genast, och kl. 11 e. m. kommo vi fram till Kukkola, der nattqvarter togs.

Den 23 Aug. kl. $8\frac{3}{4}$ f. m. reste vi från Kukkola. Vid vägen, närmare åt Haparanda, ligger på högra sidan ett prydligt större hus, med likaledes prydliga rödfärgade uthus, och på den venstra en vacker trädgård, hvars prunkande blommor isynnerhet fästade vår uppmärksamhet. Jag visste, att handlanden Zachrisson skulle bo någonstädes i grannskapet, och det befanns vara just här. Han hade från fenstret känt igen mig och skyndade ut emot oss. På hans artiga bjudning att i förbifarten dricka ett glas vin stego vi in och hade i sanning ingen anledning att ångra det, helst den ypperliga sherry, som vankades, var förträfflig mot landsvägsdammet. Efter ett hjertligt handslag suto vi åter upp och nu rullade vi af till Haparanda, och klockan var just 12 på middagen när vi hunno fram till gästgifvaregården.

Sålunda hade vi nu lyckligen fullbordat denna resa, under hvilken vi, sedan vi i Juni lemnade Haparanda, tillryggalagt icke mindre än $134\frac{2}{3}$ mil, deraf större delen i båt, emellan 25 och 30 mil till fots i de mest eländiga marker samt ett mindre antal mil med åkdon. Vidare hade vi under denna resa besökt trakter, som troligen få andra personer än lappar före oss sett, samt färdats utför inemot

80 forssar, hvaraf några höra till de våldsammaste och svåraste, som med båt kunna passeras.

De vidsträckta nejder, genom hvilka läsaren nu behagat följa oss, hafva med allt det storartade, som tillhör dem, likväl onekligen en öfvervägande karaktär af ödslighet, och det nedslående intrycket deraf minskas knappast af medvetandet om de rika malmskatter, som många af deras berg innesluta, men hvilka kulturen ännu kunnat i endast så ytterst ringa

mån göra sig till godo. Ett ofantligt fält har framtidens odling här för sig att bearbeta och i gudarnes knän ligger framgången; men mången bland oss sydligare boende

svenskar torde knappast ana, att naturen här i höga norren i många afseenden är så tacksam, som den verkligen är. Bästa beviset derpå är den lyftning, som trädgårds-

skötseln inom Norrbottens län vunnit, och det torde måhända intressera mer än en läsare att inhemta några närmare underrättelser om denna gren af den norrländska kulturen. Nedanstående uppgifter i detta ämne äro hemtade ur tvenne hr telegrafkommissarien *L. A. Ringvi* i Norrbottens Läns

Hushållningssällskaps Handlingar införda anföranden,

det ena utgörande svar på Neder-Kalix hushållningssällskaps framställda fråga: "Huru bedrifves trädgårdsskötseln i Norrbotten eller huru bör den bedrifvas", och det

Hvila emellan Vivungi och Vittangi.

andra en "Berättelse öfver Trädgårdsodlingen i Pite 1863".

Tvärtemot hvad många i sydligare delen af vårt land, äfven trädgårdsmän, föreställa sig, bedrifves i Norrbottens städer och hos dess ståndspersoner ett slags trädgårdsskötsel. Man har sin lilla "kryddgård", som levererar åtskilligt till köket, och äfven en och annan blomma till prydnad åt boningshuset m. m. Dock gör man i afseende på odlingen af köksväxter i allmänhet alltför litet afseende på samlandet af häruppe mognade frön, utan köper mest frön från Stockholm af dervarande handelsträdgårdsmästare och får ofta nog sådana som mognat icke under Sveriges, utan under Tysklands och Englands blidare himmel. Men samma nordbo, som icke drager i betänkande att i sin trädgård utså rödbets- och morotsfrön, bönor och ärter m. m. från Tyskland, skall aldrig, om ej nöden dertill tvingar, beså sin åker med korn från södra Sverge. "Tror man väl", frågar hr Ringius, "att de ömtåligare och spädare växterna bättre än kornet skola passa för ett klimat, vida skiljdt från det, hvarest fröet fått sin mognad?" — Man tyckes icke mycket besvärat sig med att tänka på den saken. Men just det att frön, uppammade under så ofantligt skiljaktiga klimatiska förhållanden, gå häruppe så väl, som de i sjelfva verket göra, bevisar bäst att trädgårdsodlingen i Norrbotten är mäktig af en betydlig utveckling (läsaren lär

dock erinra sig, att här icke är frågan om Sveriges allra nordligaste hörn, utan om Pite-trakten). Det är en sanning, att fröskörd icke alla år lyckas i dessa nordliga trakter, men så är förhållandet stundom äfven i sydligare delar af landet och blott några få här mognade frön skulle kunna blifva stammen till varieteter, som med hvarje ny generation skulle blifva allt mera härdiga och hemmastadda här och i samma mån säkrare. — Hr Ringius fortfar vidare: "En annan sida af fröodling i Norden torde äfven vara värd att tagas i betraktande. Alla känna vi, att samma slags växter på mycket kortare tid här uppe än i södern afsluta sin växtlighet — detta såsom en följd af det under vår sommar så intensiva ljuset, som under vår långa somrardag till det otroliga påskyndar växtligheten. Om nu en växt under flera på hvarandra följande år odlas under sådana klimatiska förhållanden, som påskynda dess växtlighet, så blir slutligen den härigenom åstadkomna tidighet ingående i växtens natur, hvadan Norden torde hafva sig förbehållet att uppamma de frön, som en gång i södern komma att gifva de tidigaste skördarne. Gifvet är, att vi ej få utsträcka våra pretentioner alltför långt, och många frön, som aldrig kunna mogna här, måste vi äfven allt framgent hemta från blidare klimater. I allmänhet bedrifves trädgårdsskötseln med ett utaf okunnighet härflytande alltför stort misstroende till alstringsförmågan hos jorden och kli-

matet. Våra qvinnor (ty i vår nord är det egentligen qvinnan, som lägger hand vid trädgårdsarbetena; mannen befattar sig föga dermed, om icke undantagsvis för att till prydnad inplantera några vilda träd eller ock för att — som mångenstädes skett — genom en ohygglig topphuggning förderfva redan inplantade sådana; köksträdgården skötes uteslutande af qvinnan) äro ganska nitiska att sköta sina små, ofta rätt täckt anordnade täppor; och att hos nordbon ej hägen för trädgårdsskötsel saknas, bevisas bäst deraf, att nästan hvarje koja i och i trakten af städerna prydes af några blommor uti fönstren, och mångenstädes finner man till och med verkliga praktarter af sådana. Men blomsterodling i fönstren å sido, för att återkomma till vårt ämne: trädgårdsodlingen i det fria, så, för att bevisa, att man ej behöfver vara så ängslig för klimatet och våra stränga vintrar, som man i allmänhet är, må det tillåtas mig anföra några facta. Lackviolten (en allestädes odlad buskväxt) öfvervintrar mig veterligen icke i södra Sverige på fritt land, men hos mig här i Pite har den öfvervintrat utan ringaste betäckning, annan är den, som vintern bestått med sitt snötäcke. *Deuzia gracilis* — en skönt blommande buske — har likaledes öfvervintrat här i Pite utan annan betäckning än ett par granrisqvistar.”

”Finaste dubbla kruknejlikor hafva öfvervintrat obetäckta, likaså flera andra perenna växter, som ej förr va-

rit så högt i Norden odlade. Snön hos oss utgör ett godt skydd för växterna, och många sådana, som förfrysa söderut, berga sig rätt godt här under snön. För att framdraga ett exempel, så torde det vara allom bekant, att åkerbärsplantan bortfryser i södra Sverige. Orsaken är barfrostens samt den att plantan, sedan den en gång känt vintern, får lif vid första blidväder och sedan är för ömtålig att trotsa den återkommande kölden. Jag har vidare gjort försök med några arter *pinus*, nemligen: *balsamea*, *strubus*, *picea*, *cembra* och *larix*. Alla hafva utan betäckning öfvervintrat oskadade; dock äro de ännu alla små, så att de voro alldeles täckta af snön. *Pinus cembra* bär ätliga, mycket välsmakande frukter (de smaka som nötter), utgör ett födoämne för en stor del af Siberiens innevånare, växer ända upp mot snögränsen på Alperna och bör bestämdt trifvas väl här. Dess införande hit vore en välgärning för länet, oakadt den omständigheten, att trädet ej börjar bära frukt förrän inemot 50 års ålder, men sedan ymnigt.”

Smultronplantan är inhemsk i Norrbotten och träffas der vild liksom hallon, vinbär och krusbär, och hr Ringius beräknar efter kända grunder, att dessa bärsorters odling bör, i betraktande af våra fabriker för inhemsk vinberedning, gifva ganska vinstgifvande afkastning. Odlingen af fruktträd tror han deremot svårligen kunna blifva direkte vinstgifvande i Norrbotten, ehuru han anser dem både för

prydnadens skull och af andra skäl värda att der odlas, och han finner för fruktträdsodlingens genomdrifvande i nämnda trakter det väsendtligaste hindret bestå i den allmänna öfvertygelsen, att de ej uthärda det nordliga klimatet; men man måste, för att kunna lyckas, fästa behörigt afseende på de olika sorternas tidighet, härdighet och stamform o. s. v. "Vid tvenne tider af året", säger hr R., "äro våra fruktträdsodlingar i fara, nemligen på våren och vid vinterns inbrott. Vintern sjelf skadar dem aldrig; vid vinterns inbrott skadas träden, om de äro af så sena sorter, att de ej hunnit få fullmogna sina årsskott, äfvensom om de stå på så fet jordmån, att de skjutit för långa och saftiga skott. Derföre bör man här uppe dels aldrig befatta sig med att försöka höst- och vinterfrukt, dels alltid plantera sina fruktträd på mager jord. Våra sommaräpplen, såsom astrakaner, gylling, hampus m. fl., torde vara för norden ganska lämpliga, emedan de afsluta sin växtlighet för året så tidigt, att de späda skotten aldrig kunna af vintern öfverraskas omognade. Äro skotten väl mognade, trotsa de kölden förträffligt. Körsbär torde också vara ganska passande att försöka här, äfvensom de tidigaste plommonsorterna; päron torde deremot blifva svårare, om icke de allra tidigaste. — Men nu komma vi till våren och dess verkan på träden, och här måste vi söka att med konst hjälpa våra skyddslingar. Vårtiden, t. ex. i April, hafva vi ofta på

dagarne en värme, som håller sig uppe ända till 10 à 12 grader och mera; denna i förening med de från det bländande snötäcket återkastade solstrålarne, hvilkas verkan vi ganska kännbart få erfara på våra ögon, verka så lifvande på träden, att safteirkulationen börjar, och då duka qvistarne under för natten, som efter en så varm dag kan komma med lika många graders köld, som dagen haft värme."

Hr Ringius redogör vidare för de särskilda grenarne af trädgårdsodlingen i Piteåtrakten under år 1863, börjande med *köksväxtodlingen*. Krypbonor hade förr fåtts både matnyttiga och fullmogna, men misslyckades nämnda år fullkomligt. Rosenbonor blefvo matnyttiga, men mognade icke. På bänk odlades "slanggurkor", "allmänna långa gröna" samt "Westeråsgurkor" och gåfvo alla utmärkt god skörd. På kall jord odlades Westeråsgurkor, spalierade vid ett plank åt sydvest; fröen lades direkte på kall jord den 4 Juni, plantorna hade ingen betäckning och skörden blef ganska god. — Blomkål gaf god skörd. Grönkål, odlad 1862, gaf då god skörd, och följande året fullmogna frön på stånd, som fingo kvarstå öfver vintern och följande sommar. Kålrabbi, kålrötter, rofvor, rhedisor och rättikor gåfvo god skörd; rhedisorna af första sådden voro klena, men de af senare sådden desto bättre. — Rödlök försöktes, men utan resultat; den kom ej upp i anseende till vårtorka.

Piplök kom dåligt upp, men blef bra. Schalottenlök gaf rik, men illa mognad och derföre dåligt förvarbar skörd. — Matrhobarber förekommer i Norrland ej sällan, men är, oaktadt sina förträffliga egenskaper och oaktadt plantan särdeles väl frodas i dessa nejder, verkligen der föraktad, så värderad hon eljest vanligen är der hon odlas. Orsaken torde vara, att man i Norrland föga förstår använda henne annorlunda än såsom spenat. — Morötter, rödbetor, sallad och spenat trifvas och kunna gifva god skörd. — Äfvenså sockerärter. Med framgång försöktes en ny, mycket tidig och god sort spritärter, kallad "Daniel O'Rourke"; denna ärtsort är för orten lämplig och af stort värde för höga norden. Ärterna lades den 23 Maj, blommade den 3 Juli, voro matnyttiga den 29 Juli och fullmogna den 20 Augusti.

Odlingen af *fruktträd och buskar* tyckes vara mindre försigkommen. Man hade emellertid åren 1862—63 ditförskrifvit och utplanterat öfver 50 stycken förädlade fruktträd af flera sorter äpplen (såsom klar astrakaner, bäräpplen och paradisäpplen, hampus, åkerö, glasäpplen), päron, plommon och körsbär. Nästan alla dessa voro ympade på dvergstammar och erhöellos dels från Skaraborgs läns och dels från Stockholms trädgårdsföreningar, men om denna så nya odling kan något resultat ej meddelas. På en egen- dom hade ett på platsen temligen gammalt körsbärsträd, af

arten *Prunus cerasus*, blommat 1863. Det satte äfven kart men dessa blefvo före mognaden bortstulna. Flera sorters krusbärs- och vinbärsbuskar hade äfven anskaffats och utdelats äfvensom flera utmärkta hallonsorter och 12 sorter jordgubbar. Af dessa hafva på platsen gamla vinbär af bästa slag, hallon, ditkomne 1862, samt alla jordgubbesorterna visat sig fullt bördiga och med fördel odlade. — Vi komma nu till odlingen af

prydnadsträd och buskar. Under 1862 förskrefvos och planterades *Deuzia gracilis*, *Mahonia aquifolium* och några äldre törnrossorter. Dessa öfvervintrade under föga betäckning. På våren samma år planterades *Pinus picea*, silfvergran, *Pinus balsamea*, balsamgran, *Pirus larix*, lärkträd, och *Pinus cembra*, cyrbeltall (med ätliga frukter), hvilka alla voro under vintern obetäckta och stodo sig förträffligt. Exemplaren voro så små, att de skyldes af snön. *Caragana arborescens*, siberiskt ärträd, kan med fördel allestädes der på orten odlas. — Vidare odlas och trifvas i Piteåtrakten: *Acer platanoides*, lönn, *Acer pseudoplatanus*, sykomor-lönn, *Acer saccharinum*, sockerlönn, *Aesculus Hippocastanum*, hästkastanie, *Amelanchier botryapium*, *Ampeleopsis hederacea*, jungfruvinn (en förträfflig klängväxt), *Berberis dulcis* och *vulgaris*, flera arter haggstorn, *Cytisus alpinus*, alp-guldregn, *Daphne mezereum*, källarhals, *Eleagnus macrophylla*, silfverbuske, *Euonymus europæus*, benved,

Fraxinus excelsior, ask, *Ligustrum vulgare*, flera arter *Lonicera*, flera arter popel, *Prunus avium*, fogelbär, *Prunus cerasus* med dubbla blommor, *Ribes aureum*, *Rubus odoratus*, lukthallon (länge odlad på orten, trivdes förträffligt och är en särdeles pryddlig buske), flera sorter törnrosor, flera sorter pil, *Sambucus racemosa*, druffläder, *Solanum dulcamara*, flera arter *Spiræa*, *Symphoria racemosa*, snöbärsbuske, *Syringa vulgaris*, syrén, *Tilia europæa*, lind, samt *Ulmus campestris*, alm.

Blomsterodlingen är i denna trakt allmännare än den öfriga trädgårdsskötseln, ehuru arterna äro få och af föga framstående skönhet. Af hithörande mindre allmänna och först på senare tiden odlade nämner hr Ringius: Tulipaner och *Crocus*, Dahlier, de skönare varieteterna af *Antirrhinum majus*, *Armeria maritima* (pryddlig och särdeles vacker till infattning, kanske något ömtålig, men har emellertid stått ute en vinter under ringa betäckning och försöktes sedan obetäckt), *Convolvulus sepium*, *Delphinium formosum* och *azureum* (ingendera ömtålig för vintern) *Dianthus chinensis*, *Hedvigii* m. fl., *Cariophyllus barbatus* och *atrorubens* (lätt odlade och vackra nejlikor), *Diclytra spectabilis* ("blomsterlyra", "hjärtblomma" eller "det brustna hjertat", utmärkt skön och lätt odlad), *Digitalis purpurea*, *Hesperis matronalis* och *tristis*. *Primula veris elatior* och *auricula*, m. fl.

Rörande väderleksförhållandena och blomningstiden anmärker hr R., på grund af sina år 1863 gjorda iakttagelser, att redan den 11 Maj kunde han börja arbeta i jorden i sin trädgård; *Crocus* och *Primula veris* blommade den 26 Maj, vinbärsbusken den 27 Maj, krusbärsbusken den 3 Juni (vanligen kommer eljest krusbärsbusken först), smultron den 4 Juni. Den sista nattfrosten, skarp, men i anseende till sin tidighet oskadlig, inträffade den 1 Juni. Hägg började blomma den 7 och syrén den 21 Juni. — En den 17 Juli inträffad nattfrost lemnade inga spår hvarken på dahlier, turkiska bönor eller gurkor. Först den 4 Oktober skadades de senare af frosten och den 6 Oktober bortfröso dessa äfvensom dahlier och allt ömtåligt. — "Såsom en kuriositet anföres slutligen", säger hr R., "att jag den 6 December i min trädgård plockade en bukett af *Adonis autumnalis*. Äfven några blommor på *Clarcia Pulcella* funnos, och på lackviolerna, som stodo i trädgården, började de mycket svälta knopparne slå ut. *Bellis* hade stora knoppar."

Hvad vi här hafva anfört angående trädgårdsodlingen rörer väl icke direkte Lappmarken, hvarmed vi egentligen hafva att sysselsätta oss, men enhvar inser lätt, att den stigande odlingen på låglandet alltid måste medföra fördelar äfven för de ofvanföre belägna vidsträckta områdena; och skola odlingarne och bosättningarne i Lappmarken få

någon fart, så blifva naturligtvis kålgårdstjapporna lika angenäma som nyttiga tillbehör till nybygget. Det är att antaga, att icke få af de träd, buskar och blommor, som lättare uthärdade klimatet längre ned under samma breddgrad, äfven skola tvifvas vid nybyggena inom lappmarksgränsen.

Vi skola nu återgå till de ännu nordligare trakter, vi ofvanföre lemnat, och efter de från sockengillena i Jukkasjärvi och Pajala till Norrbottens läns Hushållningssällskap ingifna berättelser vilja vi meddela följande uppgifter om förhållandena inom nämnda socknar.

Angående Jukkasjärvi socken upplyser kronolänsman Læstadius följande: "Jordmånen inom socknen består af lera, svartmylla, sand och myrröta, på en del ställen till tre alnars djupt lager. De byar, som äro belägna vid Torne elf, nemligen Kuoksa, Vittangi, Jukkasjärvi och Kurra-vaara, äro temligen frostfria, då deremot byarne vid Lainio och Kalix elfvar äro mycket frostilländta. Åkrarne härstädes plöjas med vält eller plog, hvarefter såningen verkställes och säden nedmyllas med pinnharf och refsa. Åkrarne begödslas hvar annat eller hvar tredje år. De åkerbruksredskap, som här användas, äro endast vält och pinnharf. Åringen af korn, det enda sädeslag, som här odlas, får man i goda år beräkna till 5:te och 6:e kornet, potates till 20:de. Försök med råg och hafre är ännu icke

gjordt. Männe icke hafren skulle vara mindre frostöm än kornet? — Såningstiden börjar vanligen den 18 Maj och skördetiden den 24 Augusti. Ängarne bestå förnämligast af naturliga ängar, såsom myror, elfstränder och rödjnings-ängar samt hårdvalls- och trädesängar, hvilka medelst begödsling hvartannat eller hvar tredje år hållas i fruktbart skick. — Spanmålspriset härstädes utgör (1863) 20 rdr rmt per tunna. Odlingbara marker finnas väl till öfverflöd att genom sänkning af sjöar och utdikning af kärr, myror och mossar till åker och äng förädlas, men allmogen äger för närvarande föga insigt derom. I Vittangi har väl försök blifvit gjordt med flåhackning, svedjning och tegläggning å myrland, ehuru i mindre skala. Ängarnes vattning medelst dämning och öfversilning brukas förnämligast af Swappavaara byamän, i synnerhet å myrängar. — Ortens förnämsta hufvudnäring är boskapsskötsel. De husdjur, som härstädes begagnas, äro hästar, nötkreatur, får och getter, af ingalunda god race. De binäringar, som härstädes idkas, äro tjärubräning, pottaskebräning, limkokning och fiske. Handsågning af bräder verkställes blott till ortens behof. — För en karls dagsverke betalas 1 rdr 50 öre, för en qvinnas 75 öre. Lönen för dräng stiger till 90 à 100 rdr, för piga till 30 à 40 rdr. Folkmängden tros (!) uppgå till omkring 2000. — Hvarken folkskoleundervisning eller sockenmagasin finnas här. Fattig-

vården bestrides af sockennämnden på det sätt, att fattighjonens underhåll upplåtes på entreprenad."

Detta var nu hr Læstadii något ordkarga berättelse. Den som brukspatron Sohlberg för Pajala sockens gille afgifvit är väl äfven kortfattad, om än icke i alldeles samma grad, och lyder sålunda:

"Odlingen af de vattensjuka myror, som åtkilliga bymän i Tärände, Erkhikki, Pajala och Kirnojärvi med statsbidrag bearbetat, har så tillvida fortskridit, att myrorna i de tvenne sistnämnda byarne äro till en stor del fruktbarande. Bland sjösänkingsarbeten är i främsta rummet att omnämna Sajtajärvi träskts af större omfång, hvarmed fortsatts utan att ännu det åsyftade målet kunnat vinnas. Dessutom hafva sjö- och myrutdikningsarbeten bedrifvits i åtskilliga andra delar af socknen, af hvilka de flesta komma att utfalla förmånligt. Tillfällen för ängsöfversilning saknas icke, men allmogen besitter ej den företagsamhet, som fordras för att utföra denna ängsförädling i större skala. Den jordmån, som vanligast förekommer, är lera, mylla och sand. Det har visat sig, att den förstnämnda är mera frostländt, sannolikt derföre att den är kyligare och ej befordrar mognad så hastigt som mylla och sand. — Åkerbruksmetoden i orten är lika enkel som åkerbruksredskapen. Af denna sednare begagnas endast plog och harf, och arbetas jorden vanligen otillräckligt, hvaremot begöds-

lingen sker hvar tredje år särdeles ymnigt. Sådd och gödsling omvexla ej med trädning, utan begagnas ett och samma sädesslag på samma fält år från år. Cirkulationsbruk är ej infördt. Såningen verkställes i slutet af Maj, och om sommaren är varm afmejas grödan i början af Augusti, i annat fall i slutet af Augusti. Åringen är vanligtvis 6:e, 7:e à 8:e kornet."

"Inom Kangos, Sovando m. fl. byar har i åkerjorden en så kallad sjukdom inträffat *), som fortfar flera år och utbreder sig. Detta onda, som undergräfvit all växtlighet och gör åkerjorden ofruktbar, bör häfvas, och är det derföre jag anmäler förhållandet till undersökning hos upplyste och nitiske jordbrukare. Saken är i korthet följande. Efter såningen uppkommer kornbrodden till sex tums längd, ganska tjock och vacker, men skjuter ej längre, utan afstannar. Sedan börjar ett slags ogräs, medförande en obehaglig lukt, att växa och tager så öfverhand, att endast något kornax här och der på tunnlandet förmärkes. Förlusten är påtaglig, ty i dessa byar fås ej mer än 2:a och 3:e kornet."

"Skogarne äro ej genom afverkning hårdt anlitade efter Torne elfdal. Någon lust för bättre skogshushållning har

*) Jo jo men! Det är blott den naturliga följderna af jordens utsugning genom odlade af samma sädesslag år efter år å samma fält.

dock icke hos allmogen inträdt, utan ödelägges skogen mest å denna ort genom skogseldar under sommaren, utan att några åtgärder till deras hämmande vidtagas. Misshushållning eger ock rum derigenom, att den afbrända skogen ej användes till vedbrand, utan tillgripes för detta ändamål ungskog af tall."

"Ladugårdsskötseln vårdas å denna ort i allmänhet väl och är i följd deraf afkastningen god. Några besparingar af ladugårdens alster för betäckande af hemmanens utskylder erhållas numera icke såsom förut, af det skäl, att i samma mån som förtjensterna ökats har ett öfverflödigare lefnadssätt inträdt. Hvad får- och svinafveln beträffar, så hållas de förstnämnda kreaturen ännu, men ej till den myckenhet som förut. De senare hållas ej af allmogen."

"Såsom binäringar har allmogen nästan uteslutande hållit sig vid tillverkning af tjära samt kolningsarbete för Kengis jernverk. Under år 1863 tilltog handsågning af plankor och upptäljning af fyrkantigt virke till plankor i betydligt större partier än de föregående åren. — Arbetsförtjensten i öfrigt är forsling af spanmål och andra förnödenhetsvaror från Haparanda, och betalas för ett lass om 50 lispund från 1 rdr 12 öre till 1 rdr 24 öre per mil. — Dagsverkslönerna äro temligen högt uppdrifna, då ett mansdagsverke vintertiden betalas med 1 rdr och ett dito un-

der sommaren med 2 rdr. Dräng betalas från 150 till 200 rdr och piga 65 rdr i årlig lön. Inom orten är brist på arbetsfolk, men denna brist ersättes genom arbetsökande från Finland."

"Folkmängden inom socknen utgör nära 4000 personer, och ehuru antalet af inhysesshjon och fattiga ej är särdeles stort, uppgå dock fattigvårdens afgifter till 2500 rdr om året. — För folkundervisningen finnes ingen skola inom socknen, hvarken fast eller ambulatorisk, oaktadt det är närmare 20 år sedan K. M:ts nådiga förordning om fasta folkskolors bildande utkom. — Sockenmagasin finnes heller icke."

Såsom läsaren märker står det illa till med folkundervisningen i de båda nordliga socknar, för hvilka här ofvan redogjorts. Hushållningssällskapet tillägger härvid i sin årsberättelse: "Från Öfver-Calix ingår den nästan otroliga underrättelsen, att undervisningen i dervarande folkskola flera veckor under terminerna måst inställas af brist på erforderlig ved, emedan stor vårdslöshet förmärkes hos allmogen uti att fullgöra sina skyldigheter härutinnan, så att skolläraren i många år varit tvungen att på egen bekostnad anskaffa ved, hvarföre ock hundratals lass för närvarande utestå såsom rest hos församlingen."

Hushållningssällskapet bekräftar uti en till K. Landtbruksakademien ingifven berättelse den redan af L. L. Læ-

stadius framställda och af oss här ofvan meddelade åsigten, att tallen och granen växa lika högt upp öfver, eller rättare lika nära under, snögränsen och att de skiljaktigheter, som härutinnan förefinnas å olika ställen, härleda sig af jordmån och läge. Efter hafskusten växa gran och tall omvexlande och är till myckenheten ungefär lika; längre upp åt landet samt i skogslandet af Pite och Lule lappmarker är tallen till sin utbredning betydligt öfverskjutande granen. I öfre delen af nämnde lappmarker äfvensom i Torne lappmark växer mera gran än tall. Efter Lilla Lule elfs floddal går granen öfverallt högre än tallen och detta så märkbart, att man t. ex. efter Rapadalen har $1\frac{1}{2}$ mils afstånd emellan gran- och tallgränsen, efter Sitodalen 1 mils och i Qvickjocksdalen 3 å 400 fots höjdskillnad dem emellan. Efter Stora Lule elf går tallen högre och träffas ända uppe vid det stora sjöfallet Ädna muorki kortje. Å det stora fjellet Langas Tuodar, som utgör vattendelaren emellan Kalix och Torne elfvar, går granen högre än tallen. — Att med säkerhet bestämma proportionen emellan myckenheten af gran- och tallskog är omöjligt inom ett landskap med Norrbottens stora utsträckning, helst denna proportion äfven undergår mycken förändring genom naturens hushållning, i det att barrskog och löfskog cirkulera med hvarandra. Men med säkerhet

kan dock antagas, att för närvarande tallen till myckenheten betydligt öfverskjuter granen.

I Sällskapet's handlingar finnes äfven inryckt en tabell, utvisande huru nordligt och huru högt öfver hafvet sädesslagen samt de viktigare kulturväxterna inom Norrbotten kunna odlas, och tro vi denna tabell väl förtjent af att här intagas:

	Växtlighetens				
	nordligaste läge.		högsta punkt.		
	Polhöjd.		Höjd öfver hafvet.	Polhöjd.	
	Gr.	Min.	Sv. fot.	Gr.	Min.
Korn	68	38	1500	67	17
Höstråg och vårråg	67	56	1100	67	7
Hafra	67	11	—	—	—
Vårhvete	66	57	1000	66	57
Hösthvete	65	35		} Ej försökt högre än vid hafskusten.	
Ärter	66	10		} D:o	
Vicker	66	10		} D:o	
Bönor	66	10		} D:o	
Potates	68	38	1600	67	8
Rofvor	68	38	1600	67	8
Kålrötter	68	38	1600	67	8
Pepparrot	66	20		} vid Kalix elf.	
Morötter	67	50	1100	67	7

	V ä x t l i g h e t e n s				
	nordligaste läge.		högsta punkt.		
	Polhöjd.		Höjd öfver hafvet.	Polhöjd.	
	Gr.	Min.	Sv. fot.	Gr.	Min.
Palsternackor	67	50	1100	67	7
Rödbetor	67	50	1100	67	7
Hvitbetor	65	50	nära hafvet.		
Sockerrötter	67	7	1100	67	7
Sockerarter	67	56	1100	67	7
Kål	67	56	vid Muonio elf.		
Humle	65	51	nära hafvet.		
Sparris	—	—	—	—	—
Pumpa	65	35	nära kusten.		
Melon	—	—	—	—	—
Senap, odlad finnes ej . . .	—	—	—	—	—
Vildsenap (<i>Sinapis arvensis</i>) ogras	går lika högt med korn.				
Hampa	67	11	vid Torne elf.		
Lin	67	19	vid Kalix elf.		
Rödklöfver	69	3	lika med björkskogen.		
Hvitklöfver					
Skogsklöfver (vild rödklöf- ver)	66	19	Kalix elf.		
Alsikeklöfver	66	10	Torne elf.		
Thimotej	69	3	lika med björkskogen.		

Man ser af denna tabell, att ganska många kulturväxter trifvas utomordentligt både långt upp i nordn och

högt upp öfver hafvet, och Norrbotten borde därför kunna blifva en ganska odlad landsända, om den ej äfventyrade så mycket genom frosten och om icke de många myrorna och kärren just såsom frostalstrande så menligt inverkade på jordbruket. L. L. Læstadius insåg med sin klara praktiska blick nödvändigheten af och ifrade för myrornas utdikning, men ännu är endast föga i denna väg uträttadt. "Hvarje menniska, äfven den enfaldigaste nybyggare, vet det af erfarenheten", säger han, "att åkerbruk i grannskapet af myror och kärr icke kan äga bestånd. De naturkunnige förklara oss orsaken härtill. Men kunna icke dessa myror bortskaffas? Kunna de icke förvandlas till åkrar, ängar och fruktbarande fält? Och skola icke verkningarne upphöra: köld och frostländthet, då orsakerna, myrorna, blifvit undanröjda? Jo! det tro vi. Det hafva vi hört omtalas vara skedt fordomdags och se vi ännu ske på många ställen. Men det kostar på att grafva diken, plöja, rödja och bränna. Det smakar bättre att jaga och dessemellan ligga hemma i maklighet. — Men se, hvilket oråd! Då sjöarne vägra sin välsignelse och skogarne sina villebråd, då ligger den uslingen och gnager på sitt barkbröd och svälter inpå bara benen. Men så gör icke den idoge, som arbetar i sitt anletes svett. Ett oförtrutet arbete öfvervinner allt."

Författaren upptager derpå den anmärkingen, att

myrorna i Lappland icke skulle vara af samma beskaffenhet som i det södra Sverige, hvilka med sådan framgång bearbetas, och gifver en allmän öfversigt öfver de myrodlingarbeten, som då för tiden hade utförts i Skåne, Småland, Östergöthland, Nerike, Södermanland, Westergöthland, Dalsland, Wermland; Upland, Jemtland och Westerbotten samt i Skottland, och fortfar derefter:

"I hela Lappland i allmänhet, men isynnerhet i alla fjelldalar går vegetationen med snabba steg, det vet man af erfarenheten. Man sår t. ex. den 1 Juni; den 10 framskjuter brodden, går i ax vid pass den 20 Juli och innan medium af Augusti är man redo till skörd. Hvar annars har man exempel på en så snar vegetation, som fullbordar sitt lopp på 10 veckor? Von Linné berättar, att då han reste i Lappmarken år 1732, hade man sått i Purhijaur den sista Maj och skördat den 28 Juli. — Men, skall man fråga, hvadan då den stora spannmålsbristen? Borde icke Lappland i följd deraf vara en spannmålsrik provins? Nej, skola många lappmarksboer svara, vi hafva ofta med de gladaste förhoppningar betraktat våra åkrars snabba tillväxt, deras frodiga halm och bördiga ax; men knappt har Larsmessen varit inne, eller den 10 Augusti, förrän, då himmelen klarnat opp i nordén, vi sett våra ljufvaste förhoppningar tillintetgjorda på en morgonstund, våra mödor förspillda, våra krafter förstörda. — Och hvad var orsaken

dertill? Vi undantaga den händelsen, då hela landet ända till Helsingland hemsöktes med en allmän frost såsom år 1812, och dernäst år 1821; men den lokala frostländtheten, den måste, det är nödvändigt, härröra af skuggrika skogar och sumpiga kärr. Ty hvarföre fryser det icke för alla inom samma socken? Hvarföre fryser den ena grannens åker vid kanten af en myra och den andras på en upphöjning eller annan plan, några stenkast derifrån, blifver oskadd? Hvarföre berätta gamla gråhåriga män, huru vissa åkertegar i deras barndom voro utsatta för frost, men att de, då uppodlingar skett rundtomkring, blifvit befriade derifrån? Och hvarest böra väl dessa lokala olikheter sökas, om icke i någon närliggande myra eller skogslund, hvilkas skadliga inflytelse förmår förstöra den herrligaste skörd? — Och, då så är, skall då icke någonting kunna öfvervinnas genom arbete och flit?"

"Af detta allt kan dragas den slutsatsen, att, om myror och kärr blefve uppodlade och undanröjda, så skulle åtminstone den lokala frostländtheten vara hulpen och dermed vore redan mycket yunnet. — Men hvad kunna väl de kringspridda nybyggarne göra? De kunna ingenting göra i stort, det är sannt; men de kunna hvar för sig uppoffra några dagsverken på en myra, som ligger så till sägandes bakom stuguväggen och gör hela luftsphären deromkring ohelsosam både för växter och djur. De kunna rödja

grafva, plöja och beså den, och de skola innan kort hafva den ypperligaste åkerjord och valläng. Och manne icke det skall löna bättre mödan, än att fara ett par mil till skogs efter ett lass uselt myrhö? — I sanning, om man beräknar det myckna besvär och de många dagsverken, som erfordras innan ett lass sådant hö blifvit inbergadt och framforsladt till ladugården, så skall man med förundran finna, att på sin höjd dubbelt så många dagsverken behövas till att å nyo upprödja en äng, hvilken årligen med en tiondedels mindre möda kunde gifva ett dubbelt bättre lass vallhö. Ty lät en nybyggare hafva endast $1\frac{1}{2}$ mil till den hömyra, som skall inbergas. Om han nu skickar dit en dräng och piga, så åtgår en dag för fram- och återresan: det gör två dagsverken. För att hinna berga ett lass, fordras äfven en dag för två personer; det gör ock två dagsverken. För att forsla hem det om vintern åtgår åter en dag för häst och karl. Således in summa 5 dagsverken. Hvad tycks väl? Skulle icke två personer på lika lång tid kunna upprödja ett stycke jord vid nybyggarens stall, som kunde gifva ett hästlass hö? — Utan tvifvel. Om nybyggaren allenast visste och ville, nog kunde han få foder för sin boskap för mindre besvär än hittills skett. Men ho föregår honom med godt exempel?"

Hvad som vidare följer: "Om uppodlingars närvarande skick i Lappmarken," är så målande, så fullkomligt öfver-

ensstämmande med skick och bruk ännu i dag, att vi, hellre än att lysa med lånta fjedrar, helt enkelt anföra L. L. Læstadii egna ord:

"Men hvad är då egentliga orsaken till den tröghet, hvarmed uppodlingarne i Lappmarken knappt tyckas framskrida steg för steg? — Väl hafva enskilda uppodlingar och derjemte nybyggarnes antal märkbart tilltagit sedan början af detta sekel; men i jemförelse med den höjd, som uppodlingar och åkerbruket i synnerhet redan ernått, äfven i de nordligare rikets provinser, kan man icke annat än falla i förundran deröfver, att Lappmarken kommit så långt efter. — För att få ett ungefärligt begrepp om rätta orsaken dertill, måste man föreställa sig saken på följande sätt:

"För längre tid tillbaka, då Lappmarken först började bosättas med så kallade nybyggare, voro de ingenting annat än lappar, utfattige, sådane som kommit i fullkomlig mistning af sina rehnjordar. Härvid får jag anmärka, att ingen är så fullkomligt slaf af sitt yrke, som lappen. Så länge han ser sig kunna hafva äfven den knappaste bergning af sin rehnjörd, så befattar han sig alls intet med något annat, hvarken med fiske, handel eller annat arbete, hvarigenom han kunde förtjena någonting af andra. Detta utmärker lappen så fullkomligt, att en historicus skulle

deraf såsom en physiolog af cranium, kunna bilda en nationalkarakter."

"Men sedan lappen, antingen genom ett eller flera påföljande så kallade oår eller genom odjur (vargar) eller genom andra oförmodade olyckor blifvit så fattig, att han icke vidare kan hafva sitt lifsuppehälle af rehnjorden — 10 rehnkor och således 15 lifrehnar äro det minsta, hvaraf en lapp såsom ensam person kan lefva — då först tvingas han af nöden eller magen att söka födan på något annat sätt. Fiske ådrager sig

då naturligtvis först hans uppmärksamhet. Genom utbyte, antingen med norskar eller svenskar, skaffar han sig ett par nät, en metkrok, en båt m. m., hvarmed han bland

flera fisksjöar utväljer den bästa. Vid stranden af en sådan sjö börjar han bygga sig en s. k. sommarkåta af spåda granar, björkar, näfver, torf m. m., hvarvid trenne vilkor

i anseende till valet af platsen först komma i fråga, nemligen 1:o en god springkälla; ty det skulle falla honom ganska besvärligt om vintern att hugga eller vaka upp hål på isen för hvar gång han ville hemta vatten. 2:o Godt förråd på skog, i synnerhet torr-furu, hvarvid han gerna gör afseende på, huru nära och i huru stor myckenhet den finnes i grannskapet af hans koja.

3:o En jemn och stenfri strand eller en s. k. "ländning", hvarest han med bekvämlighet kan konservera sin båt, som nu utgör hufvudartikeln i hans verkstad."

Tältet vid Tornedå träsk, den 9 Aug. 1860.

”Sedan allt detta blifvit väl bestådt, företager han sitt nya näringsfång för dagen och lemnar för öfrigt utgången deraf i Försynens hand. Han fiskar om sommaren och jagar om vintern efter villebråd. Men en ledsnad, som gränsar till vämjelse, åtföljer detta oupphörliga kött- och fiskätande. I synnerhet om sommaren, då den dagliga födan består endast af fisk, esomoftast utan salt — lapparne bruka salt i all kokad mat, men kött och fisk torkas och ätas merändels osaltade — börjar menniskan blifva matt och tung. Hennes hy får en gulblek färg. Hon tillbringar den mesta tiden med sofvande. Då hon nu icke finner sig rätt särdeles väl vid en sådan diet, så reser hon ner på närmaste landsbygd för att skaffa sig en eller par getter och, i fall hon icke tänker lägga dem i grytan vid första infallande snöföre, hvartill hon visst icke vore särdeles obenägen, så är hon äfven betänkt på att låna sig en lia.”

”Jemte det lappen nu vid sin hemkomst njuter den rara mjölken, som gör ledsnaden vid fisken drägligare, börjar han äfven, såsom numera varande nybyggare, att inberga foder för boskap. Nästa år kanhända skaffar han sig någon gammal ko, och för att kunna bibehålla den vid lif måste han timra fåhus och hölada. Att dessa hus kunna både till form och varaktighet blifva alldeles efter mästarren, det förstås af sig sjelft.”

”Sälunda börjar han ställa sin hushållning i ordning,

och inom några år blifver han äfven jordbrukare. Under sitt vistande om sommaren antingen i Norge eller Sverige har han haft tillfälle att inhemta ytliga former af ett åkerbruk. Utan afseende på läge eller jordmånens beskaffenhet fattar han spade eller hacka och börjar krafsa eller röra om ytan af jorden. Han breder gödseln ända till quarters djup och, såsom sädesman, strör han den goda säden rundeligen. Ju mer jag sår, tänker han, destomera skall jag ock uppskåra. När skördetiden infaller, hemtar han med sorgfällighet kärfvorna tillhopa, bultar axen mot stenhällen och sönderbråkar kornet med en handqvarn. Sedan kokar han välningar och bakar osyradt bröd, sådant som fordomdags Abrahams hustru Sara, och njuter sedan med en cynisk förnöjelse af jordens fetma och gröda samt lever för öfrigt sorgfritt för dagen, såsom han från barndomen varit van att icke hafva omsorg för morgondagen.”

”Att många nybyggen i Lappmarken hafva en sådan upprinnelse, derom vittna äfven de lappska namnen, hvarmed de flesta nybyggen, åtminstone i de norra lappmarkerna, äro benämnda. Det samma besannar äfven den dagliga erfarenheten. Af de s. k. skogslapparne uppkomma ännu i denna dag sådana Lapp-nybyggare. I synnerhet nerom sjögränsen, der skogslapparne hafva fria rehnland eller betesdistrikter (nomos), träffas nästan i alla lappmarksförsamlingar nybyggen af denna art. Många bland dem

hafva tagit denna tillflykt för fattigdom. — Dock gifvas äfven de, som, ehuru ägare af renehjordar, derjemte anlagt nybyggen. Detta går an för skogslapparne, ty de bo merändels på ett enda ställe hela sommaren, under det de låta sina renehjordar kringstryka i vilda skogarne. Men för fjell-lapparne är detta omöjligt. Sådana lappnybyggare äro en öfvergång från herde- till landtlefnaden; och de, som vilja se landtlefnaden i sin barndom, de må gerna resa till Lappmarken och betrakta dessas lefnadssätt.”

”Men af allt detta må ingen sluta, att alla nuvarande nybyggare äro lappar till sitt ursprung. Nej, det är en förvänd inbillning af allmänheten att hysa så fördomsfulla begrepp om lappmarken. Man tror i allmänhet, att alla människor, som bo i Lappmarken, äro lappar. — Och dessa lappar, det är sannt, de äro ohyfsade; men huru hafva icke fördomarne nedsatt dessa arma eremiter ända nerom de oskäligen djuren! Men det var det jag ville säga, att de flesta nybyggare i Lappmarken äro svenskar och härstamma dels från Vester- och Norrbotten, dels från Ångermanland, ja, till och med från Småland. Men i de norra lappmarkerna, såsom i Enontekis, Jukkasjärvi, till och med Gellivara, härstamma nybyggarna från Finland.”

”Men icke desto mindre påstår jag, att många bland de äldsta nybyggen blifvit valda af lappar. Ty så går det till, att om en fiskarlapp bor vid stranden af någon sjö,

så frågar närmaste nybyggare hurudant fiskvatten der är, om der finnes anledning till ängar och skog m. m. Och då lappen öppenhjertigt berättar förhållandet, strax är nybyggaren färdig att syna in stället; och då han anlagt nybygget vid sidan af lappens koja, så unnar han honom knappt sätta ut ett nät i sjön. Sålunda hafva äfven lapparne haft första och högsta rösterna vid bestämmandet af kyrkoplatsar, och dervid har man förnämligast haft afseende på ett godt rehnbeta. Detta har jag i korthet velat anföra för att visa huru otjenligt både nybyggen och prestebord ifrån början blifvit valda.”

”— — — Det vet jag med säkerhet, att Lappmarken allt sedan Gustaf Wasas tid varit lagd under svenska kronan. Således är all den mark, som der finnes, en kronans tillhörighet, hvadan äfven såväl krononybyggare som lapparne betala en viss ränta till kronan för begagnandet af den jord, som hvardera innehar, den förra för sin odlingsmark, den senare för sin betesmark. Men detta beräknas icke efter vidd, utan efter landets duglighet till rehnbeta och boskapskötsel.”

”Vid nybyggets insynning förfäres ungefärligen på följande sätt. Då en nybyggare ämnar intaga ett stycke land af kronans mark till uppodling och bearbetning, tager han först en noggrann kännedom af landets egenskaper och förmåner. De omständigheter, som bestämma valet af ett

sådant nybygge, äro: 1:o naturliga ängar, hvilka genast kunna inbergas till foder för 4 à 5 kor, häst och får m. m. I det skogiga Lappland bestå dessa ängar merändels af hömyror, hvarom redan är nämndt. I alla fjelldalar är aldrig brist på ängar. Der finnas vallängar, starrängar m. m. 2:o godt fiskvatten. Dess halt utrönes genom försök samt berättelse af fiskarlappar. 3:o godt förråd på skog, i synnerhet tall. 4:o åkermark, ehuru de äro få, som befatta sig med eller ens kunna undersöka dess duglighet."

"Sedan nybyggaren sålunda inhemtat kännedom af landet, begär han, medelst ansökning hos landshöfdingembetet, en så kallad immission, med anhållan om frihetsår till lättnad under nybyggets anläggning. Såvida stället icke förut blifvit synt af någon annan eller annars till särskilda behof bestämdt, så villfares denna begäran och utfärdas immission å berörde nybygge samt gifves sökanden uteslutande rättighet att begagna de förmåner, som till nybygget höra. I följd deraf beordras en länsman och tvenne nämndemän att på nybyggarens anvisning insyna samt i protokoll införa de särskilda ställen med deras benämningar och egenskaper, hvilka framdeles vid nybygget kunna begagnas. Fiskvatten begränsas med någon vik, udde eller elf. Ängarne bestämmas efter vissa i skogarne kring-spridda myror och värderas af synemännen efter deras

gräsrikhet. Denna värdering sker efter ögonmått och erfarenhet, hvarigenom de ungefärligen kunna bestämma, huru stor vidd med derefter proportionerad gräsrikhet kan gifva ett hästlass hö, och derefter sker hela beräkningen. Till ett kofoder räknas 5 hästlass. Ett hästlass är lika med 3 rehnlass. På en häst räknar man 10 lass, på ett får 1, på en get äfvenså."

"Efter syningen börjar nybyggets bearbetning. Att sätta sig ned i en ödemark är i sanning ett värdigt företag. Det fordrar helsa, munterhet, rådighet och tålmod. Det nödvändigaste vid ett sådant värf är fiskredskap, såsom nät och not m. m., vidare häst, några kor, får, getter, yxor, liar, skära, knif, eldstål och andra husgerådssaker. De som äro fattiga börja med en lappkoja. Under sommaren fiskas dagligen. När bergningstiden kommer, arbetas efter hand, men magen, som alltid kräfver sin rätt, tvingar dem att söka fisksjön. Och få de icke fisk, då är det snart ute med dem. Äro ängarne långt borta, så flyttar nybyggaren stundom dit med hela hushållet. Om hösten fiskas; om vintern fiskas och jagas. Sålunda går det ena året efter det andra; men fiske och jagt upptaga nybyggarens mesta tid. Det är nödvändigt, ty fisk, kött och mjölk äro hans enda spis. Får han fisk att byta sig till litet spanmål till bröd, så är det väl, men hvarom icke, så lefver han utan. En del äta väl barkbröd, men de

andra, i synnerhet i norra Lappmarken, lefva heldre utan.”

”I anledning af så tryckande omständigheter drar det länge ut innan nybyggaren kan egna sin uppmärksamhet åt åkerbruket. Och då han äntligen skall gripa sig an med saken, så fattar han en yxa, spade eller hacka och börjar rödja så godt han kan mellan stenar och träd. Orkar han med ett fjerdedels tunnland, så får det väl bero dervid tills vidare. Han göder dugtigt, sår tjockt och skördar 5:e kornet. Den fattiga skörden måste han åter släpa flera mil till qvarn. Mjölet användes till bröd och vällingar. Vattngröt är en högtidlighet. Smör, mjölk, ost, fet fisk och fett kött äro hans hvardagsrätter. Sådant är vanliga förhållandet med nya uppodlingar i Lappmarken.”

Vår författare gifver derefter en öfversigt af sädesproduktionerna i de olika delarne af Lappmarken vid den tid, då han skref sin bok om nyodlingar i Lappmarken, men läsaren torde väl vara mera belåten med de senare uppgifter derom, som nu finnas att tillgå; endast det böra vi kanske här ej förbigå, hvad han yttrar om potatesodlingen i Lappmarken, hvilken han synnerligen rekommenderar. ”Det är,” säger han, ”aldrig exempel på, att potatesodlingen fullkomligen misslyckats. I Qvickjock gaf potatesskörden 10:e kornet. Jag räknade ibland 80 stora potates på ett enda stånd. Att plocka kappen full af två stånd var icke ovan-

ligt. I Arjeploug har prostinnan Sundelin skördat 60 tunnor potates i detta år, 1822. År 1800 om våren upp-röjde jag ett stycke land med spade och hacka, släpade dit gödsel $\frac{1}{8}$ mil på bår och i korgar och satte 6 kappar potates. Hela arbetet hade jag alldeles ensam fullbordat på 8 dagar. Nu hafva mina föräldrar der skördat 3 tunnor potates i detta år.”

Det är med jordbrukarens och botanistens dubbla hänförelse, som L. L. Læstadius talar om Qvickjock, dess odlingsbarhet och dess yppiga fjellnatur. ”Rofvor växa,” säger han, ”i Qvickjock ända till halfpunds vigt. Man har funnit att rutten spånmodd är deras tjenligaste jordmån. Äfven kålrötter gafvo en ymnig skörd. Sockerärter planterades ock; de växa, men komma väl icke till mognad. Hvitkål planterades i Qvickjock af sal. komminister Læstadius. Det lyckades. Han skördade ett år 5 markers kålhufvuden. Man ser deraf, att Qvickjock blandar söderns växtarter med snöfjellens krumpna dvergar.” — Nu upp-räknar den lärde botanisten de i Qvickjockstrakten förekommande fjellväxter, angifvande med särskilda beteckningar, huruvida de förekomma i björk-, gran- eller tallregionerna eller i två af eller i alla dessa regioner. Men vi anse oss ej här kunna inrymma denna förteckning, enär den nog mycket skulle anlita utrymmet, utan vi öfvergå till hans med hänförelse uppdragna allmänna målning af

Qvickjocks fjellvegetation och hans derpå följande ytterligare skildring af kolonisationsförhållandena i Norrbotten; det är en riklig *succus et sanguis* i denna skildring, praktiskt och kärnfullt alltsammans.

"Fjelldalar, dylika som Qvickjocks, finnas i alla lappmarker med mer och mindre förmånlig lokal. Om ock icke alla dessa fjelldalar kunna, i anseende till fjellens inflytelse, frambringa säd, så skola de likväl alltid blifva förmånliga för boskapsskötseln i anseende till sin gräsrikhet. Det är otroligt, med hvilken hastighet vegetationen upptrifves i dessa dälдер. Jag har sett vissa grässlåg, t. ex. tufflåteln (*Aira caespitosa*) uppnå manshöjd på 6 veckors tid. Jag har sett hundflakan (*Aconitum septemtrionale*) uppränna 4 alnar i höjden på en månad. Det är dock ett nöje att skåda dessa nordens praktväxter. Huru stolt reser sig icke den bladrika toltan (*Sonchus alpinus*) med sina himmelsblå blomspiror, den silfverfärgade borsttistel (*Carduus heterophyllus*) med sina purpurfärgade kronor, det aromatiska påska (*Angelica archangelica*) med sina hvitstrålande parasoller och den yfviga struth-onokeln (*Osmunda struthiopteris*)! Dessa jättar bland örtväxter vittna om Qvickjocks yppiga vegetation."

"Men ännu några ord om nybyggarnes odlingssätt. Om vintern mäckas gödseln i stora klimpar, hvilka stelfrusna öras på åkrarne samt kastas här och der på snödrifvorna.

De sönderhackas om våren, utbredas och gömmas i jorden, som vändes med spade och plog. I Lappmarken brukas den vanliga norrländska plogen, som vänder åt en sida. Vidare harivas åkern och besås tämligen tjockt. Säden nedmyllas med handgräf eller gräfharf. Ungefär 8 dagar derefter, då gräsen börjat gro, plägar man lindrigt öfverfara åkrarne med rifvor eller krattor. Merändels är såningstiden slutad på en vecka. Potates sättes litet senare. Man gör bänkar, 6 qvarter breda. På dem sättas halfgrodda sädespotates, vid pass en half aln från hvarandra. Potatesåkern rensas från ogräs midt i sommaren, ehuru detta icke alltid sker så ordentligt."

"Om hösten aftages säden med skära, lägges i kasar första natten, sedan sättes den i skylar, hvilka efter torkningen "exas", d. ä. sädeshärfvarne påträskas lindrigt, hvar efter de, sedan det mesta affallit, förvaras till vinterkölden, då efterträskningen sker. Potates, rötter, rofvor m. m. inbergas senare på hösten eller mot slutet af September. Då ny åker upprödjes, sker det med föga urval. Åkrarne pläga gödas hvartannat år. Hvad vaxelbruk betyder, det vet man icke i lappmarken, knappt nog i hela Westerbotten. Högst sällan plägar någon nybyggare träda sin åker eller lägga den i linda. Svedjande och sående af vinterråg är mig veterligt icke brukligt i Lappmarken. Annars odlas vinterråg i de södra lappmarkerna. Man har

äfvén gjort försök dermed i Qvickjock, och den har lyckats under torra somrar; men, då regniga somrar infalla, har den skjutit för mycket i halm, men icke hunnit mogna. I Lycksele har afidne kronofogden Lindahl gjort försök med myrdikningar, och efter berättelse skola de hafva lyckats väl. Och hvarför skola icke myrorna i Lappmarken kunna bringas till fruktbarhet såväl som på andra ställen? Låt vara att torfmossan (*Spagnum*), åt sig sjelf lemnad, i anseende till den korta sommaren och ringa höstvätan icke så snart kan bringas till förruttelse, hvilken förvandling hålles för att vara det förnämsta vilkoret för dess fruktbarhet; men kan man icke genom tillhjälp af andra medel påskynda denna process? I Lappmarken är ingen brist på vanlig afbrunnen hästgödsel, sophögar och urin. Det är otvifvelaktigt, att en blandning af allt detta jemte mossan skulle åstadkomma den herrligaste gödsel. Jag tror, att detta skulle medföra större gagn i en framtid än att göda torra och steniga backar för att befrämja gräsväxten. Så bruka de flesta nu för tiden i Lappmarken använda sin gödsel. Dermed hålla de på årligen, till dess de slutligen gömt alla smärre stenar och fyllt alla ojemnheter med idelig gödsel."

"Detta är uppodlingens närvarande skick i Lappmarken. Och är det väl underligt, om ett åkerbruk af sådan beskaffenhet ännu icke gifvit så lofvande resultat? Ty

om man erinrar sig, hvad som från början bestämt valet både för äldre och nyare nybyggen och dermed jemför det sätt, hvarpå de usla åkerlapparne sedan blifvit handterade, så finner man allt för tydligt, att ett åkerbruk af sådan beskaffenhet icke kan gifva sin tillbörliga afkastning. Och deraf sluter den enfaldige nybyggaren, att åkerbruket icke är lönande. Men det är förlåtligt af honom, ty han vet icke bättre."

"Häraf kan man med skäl sluta, att åkerbrukets försummande och vanskötsel härrör dels af den från uråldriga tider på efterkommande fortplantade och likasom ärfda kärleken för jagt och fiske samt maklighet och herdelefnad, men förnämligast deraf, att verkliga förmonen af ett åkerbruk är bland de flesta misskänd. Nybyggarna äro äfvén i denna dag så intagne af fiske och jagt, att de sysselsätta sig dermed hela året om, icke slättertiden undantagen, och arbeta snart sagdt både natt och dag, äfvén då naturen vägrar dem sin välsignelse. Deremot hysa somliga ett verkligt misstroende för åkerbruket. De anse det knappt vara mödan värdt att nedlägga något arbete derpå, ja! de anse det till och med vara under en karls värdighet att befatta sig med sådana småsaker, hvarföre många af dem lemna åkerbruket att skötas af qvinnor och barn, under det de sjelfva ströfva kring skogar och fält."

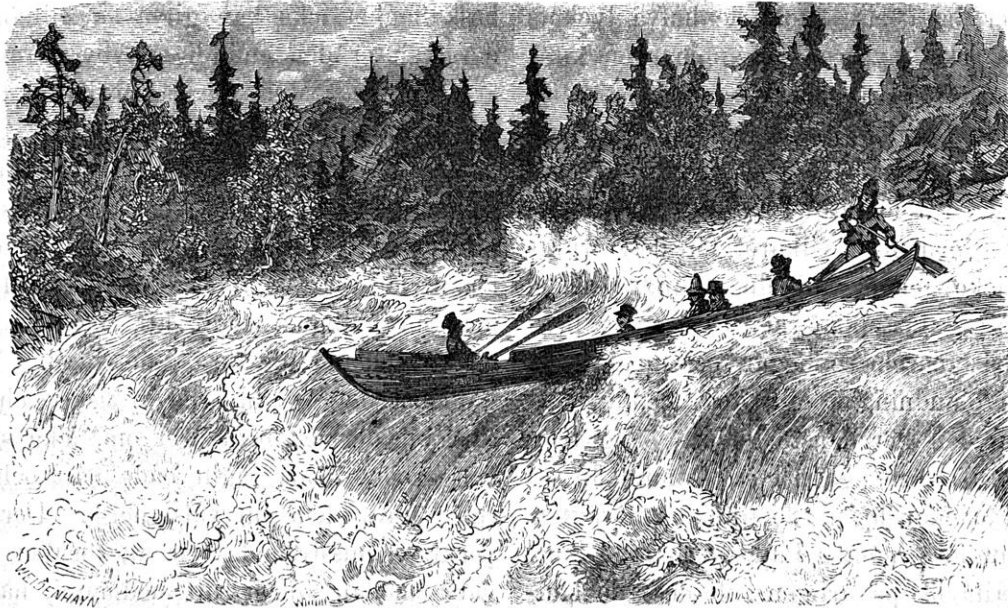
"Men måhända det icke är rätt att kasta en så oför-

delaktig skugga på alla. Måhända hafva många en god vilja att arbeta och apa efter så godt de kunna. Men hvad kunna de göra. De tryckas af medellöshet och fattigdom. — Det är icke så lätt att sätta sig ned i en ödemark med två tomma händer utan medel, utan redskap, utan kost att lefva med.”

”Jag känner många ynglingar i Lappmarken, som af brist på medel hvarken kunna träda i äktenskap eller anlägga nybyggen, ehuru de gerna vore hugade dertill. Ty om de gifte sig, hvarmed skulle de lefva i en ödemark, der de med yxan i handen måste börja med att rödja upp ett rum för sin hustomt? — Mannen kan hafva tjent såsom dräng i flera år. Han har årligen förtjent en omgång

kläder, dem han nött ut efter hand. Han har fått 20 rdr (efter den tidens löningssätt, hvilket förmodligen stod i ungefär samma förhållande till tidens lefnadskostnader, som

det nuvarande) i årlig lön; äro de i behåll, så gå de åt på bröllopsdagen; brukar han tobak, så har han icke en styfver till öfverlopps. Henne, som qvinna, har man icke att räkna på, ty all hennes egendom består i några omgångar kläder. De hafva redan nött blomman af sin ålder i andras tjenst. Nu anträda de livets bana på egen hand. De sätta sig ned i

Meraslinka den 14 Aug. 1860.

en ödemark. De måste börja med en lappkoja. Deras fattiga anhöriga gifva dem ett par getter, en ko, några får; det är all den handräckning de kunna gifva dem. Emellertid

börja de arbeta, bo och bygga, så godt de kunna. Men de måste hafva mat för dagen, och den skall hemtas ur fisksjön, som plägar kallas: "Vår Herres visthus". De vilja lega folk till hjälp att timra hus; men de hafva icke penningar. De vilja låna, men hafva ingen kredit. Sålunda förfelas ofta ett godt ändamål af brist på erforderliga medel."

"Men ponera att en uppriktig människovän räckte dessa villrådiga kontrahenter en hjälpsam hand och föresloge dem följande vilkor: jag ger eder ett nybygge till evärdelig egendom för eder och edra efterkommande med det vilkor, att i arbeten, bebyggen och uppodlen detsamma efter yttersta förmåga; hvad menen I, skulle de icke antaga anbudet? Ja; skulle man svara: hvem vill icke hafva nybyggen till skänks? Men om ock någon vore nog enfaldig att låta uppodla nybyggen blott för att skänka bort dem; hvad hade han för tack därför? Eller huru skulle dessa nybyggen användas till båtnad för staten? Ty icke är hela Lappmarken uppodlad dermed, att en och annan privat man uppsätter några nybyggen."

"Härtill svaras: en sannskyldig människovän gör detta utan anspråk på belöning, endast med den tillfredsställelsen att hafva lindrat medmänniskors lidanden eller befrämjat deras framkomst. Att sådana nybyggen skulle blifva till båtnad för staten, det skall nedanföre visas. Jag vill emellertid anmärka, att ett sådant företag är redan lyckligen

börjadt af den i Norrland så ömt saknade friherre Hermelin."

"Hermelins princip var ungefär denna: han visste att i Lappmarken funnos rika jernberg. Men der fattades folk vid bearbetningen i grufvorna, der fattades ock folk vid transporten. För att afhjelpa denna olägenhet ämnade han plantera folk omkring grufvorna och på vägarne. Han lät syna in nybyggen här och der både likt och olik. Han byggde hus och gårdar, besatte dem med åboer och gaf dem några kor och litet spannmål att börja med. Med ett ord, han gaf dem allt utom eganderätten, och det var redan nog att förfela ändamålet. Ty man må säga hvad som helst om egoismen såsom bevekelsegrund för handlingar, det ock sjelfva religionen fördömer, så är dock thyvärr, om man rätt betänker saken, det lilla ordet jag, med allt hvad dertill hörer under namn af min och mitt, den starkaste driffjedern till all verksamhet här i verlden. Och här i detta afseende måste den hyllas, om det skall blifva någonting af."

"Se på den vanlottade, som icke rår om den jordtorfva han arbetar på, om icke i hans karaktär framlyser en stämpel af liknöjdhet, tanklöshet och dumhet, att jag icke må säga slafviskhet. Han lefver som hvar dag skulle vara den sista. Penningen är hans gud och krogen hans paradiset! Men så är det icke i höga norden. Lifvad af

en stolt frihetskänsla, bearbetar landtmannen sin egen jord. Han gifver öfverheten den skatt som vederbör, presten sin tionde och hvar man den rätt, som honom tillkommer, och när han det gör, så lefver han nöjd, ty han är en man för sig och fruktas för ingen. Men — för att återkomma till ämnet. — frih. Hermelin fick nybyggare på sina nybyggen, så länge han orkade underhålla dem, men knappt föll den ädelmodige mannen ett offer för sin patriotism, förrän många bland hans nybyggare började echappera af fruktan för en strängare patron. Somliga rymde till Norge med både boskap och bohag. Somliga sökte sig nya och egna bostäder o. s. v., så att efterträdaren fann många bland dessa nybyggen öde och tomma. Emellertid hafva dessa nybyggen gjort mycken båtnad i den lappmark, der de blefvo anlagda. Och mera hade säkert blifvit, om den salige mannen hade fått fortsätta sina anläggningar. Många af dessa anläggningar såldes af den senaste privata innehafvaren från bruket till den mest-bjudande.”

”I anledning af dessa åtgärder, jemförda med Lappmarkens närvarande skick och nybyggarnes fattigdom, torde hvar och en kunna inse nyttan och behovet af det allmännas handräckning till befrämjande af Lappmarkens uppodling, hvilket jag ock vågat tolka i hosföljande förslag.”

Vi kunna här icke i dess helhet intaga detta förslag, som för öfrigt nu mera ej torde äga full tillämplighet, men vi skola i korthet redogöra för huru författaren tänkte sig saken, då han uppsatte sitt: *”Förslag till en Nybygg-skolas anläggning i Lappmarken, eller anvisning att på allmän bekostnad befrämja allmänna uppodlingar i nämnda landskap till båtnad för staten *)*.

Först och främst måste i Lappmarken införas tvenne näringsgrenar, hvilka den tiden der ännu saknades, och föregå nybyggnadsanläggningarne, nemligen sågverk och tegelbruk. De medel, som K. Maj:t anslog till uppodlingars befrämjande i Lappmarken, kunde öfversändas till landshöfdingeembetet eller annan lämplig myndighet, hvar efter inom den socken och det län, der försök med sådana extraordinarie krononybyggens anläggande först skulle göras, utsåges och beordrades af den myndighet, åt hvilken öfverinseendet öfver en sådan ”nybyggskola” blifvit anför-

*) Ett förslag i samma väg hade redan femtio år förut uppgjorts af Fr. Tryxell och finnes infördt i K. Patriotiska Sällskapets handlingar för år 1771. Tryxell sluter af de försök, som i Torne och Kemi lappmarker redan då blifvit gjorda med sädesodling, till möjligheten af Lappmarkens allmänna kolonisation, utgår från löftet i K. kungörelsen af den 20 Nov. 1741 om 10 frihetsår för nybyggare från alla personliga afgifter och uppställer ett förslag till uppmuntrande af nybyggen i Lappmarken genom understöd af statsmedel, hvilket förslag dock icke måste hafva befunnits praktiskt, såsom varande för nybyggaren alltför litet fördelaktigt.

trodt, någon lämplig person, som t. ex. kunde kallas kronofullmäktig, att, mot arvode, på kronans förut ej af någon annan intagna jord utse för nybyggen tjenliga lägenheter, begära immission derå, i kraft af kronobetjentes och nämndemäns syn utbryta dessa lägenheters egor och vid närmaste häradsrätt låta lagfara och bekräfta syneinstrumentet; börande dock dessa nybyggesområden ej omfatta allt för stor areal, till kommande nybyggares förfång, såsom eljest brukligt varit. Derpå, heter det vidare i förslaget, låter kronofullmäktig uppbygga och bearbeta dessa insynta nybyggen med kronans medel, hvilket kan verkställas antingen genom dagsverken mot betalning eller öfverenskommelse, eller ock genom ackord med hugade entreprenörer. Byggnaderna uppföras på en dertill under syningen på förhand utsedd tomt, och mangården inrättas efter behof och beqvämighet för dess kommande besittare. Den kan vara tillräcklig med en våning, innehållande ett rymligt bopningsrum med kammare och förstuga, nödig inredning och möblering. Ladugården bör till en början vara tillräcklig med en enda byggnad, bestående af fähus under och hölada ofvanpå. Fähuset inredes med rum för 3 till 4 nötkreatur, 10 till 20 får samt särskild afplankning till stallrum för en häst. Åkerjorden bör redan vid syningen af kronofullmäktig på något tjenligt ställe vara utstakad. Der uppbygges genom dagsverken eller beting åtminstone ett

fjerdedels tunnland åker, eller så mycket som genom spillning af en häst och en ko kan behörigen underhållas. Utom naturliga ängar, hvilka till en del kunna inom nybyggets gränser finnas, bör äfven något s. k. rådningsland ånyo upprödjast och, om görligt är, med något efter jordmånen passande höfrö besås.

De för ett sådant nybygges upprättande erforderliga omkostnader (syningsarvode för kronolänsman och två nämndemän, timmer och annat byggnadsvirke, inredning, murning, rödjning, inköp af ko och häst och arvode till kronofullmäktig) beräknar förf., efter den tidens penningvärde, till 400 rdr. Men nu bör nybygget äfven kunna föda sin man, emedan hvad som återstår, såsom uthus, körredskap m. m. bör af tillträdaren kunna fullbordas på några år. Sedan nybygget nu emellertid hunnit så vida, att det kan föda sin man, bör kronofullmäktigen från predikstolen eller ock å någon allmän sockenstämma låta sådant till hugade sökandes efterrättelse kungöra, med bifogande af underrättelse om de med nybyggets öfvertagande förenade rättigheter och skyldigheter. Rättigheterna äro: 1:o evärdelig besittningsrätt för öfvertagaren och hans efterkommande med nedanstående villkor; 2:o frihetsår, hvilkas antal beror på K. M:ts och dess Befallningshafvandes pröfning, men som förf. föreslår till 21. — Skyldigheterna äro följande: 1:o bör sökanden, innan han får

tillträda nybygget, skriftligen förbinda sig att till nybyggskolan utgöra åtminstone 15 dagsverken om året, så länge frihetsåren vara, och afbördas dessa dels med, dels utan körkreatur. Dock böra de icke utkrävas af honom under bergningstiden, eller då de som bäst behövas af honom sjelf. 2:o bör sökanden uttryckligen förbinda sig att efter yttersta förmåga bearbeta, underhålla och förkofra sitt kronony bygge, vid äfventyr af detsammas förlust. Infinna sig flera sökande, bör valet mellan dem afgöras af kronofullmäktig, pastor loci och tvenne nämndemän, och vid förslagets uppsättande bör afseende fästas på de sökandes ärbärlighet och gudsfruktan, fattigdom (ty den rike kan taga upp ny bygge på egen hand) samt ålder, emedan ingen under 21 eller öfver 50 års ålder bör antagas till besittare af ett sådant ny bygge.

Nu återstår att se huru ett sådant på allmän bekostnad anlagdt ny bygge framdeles skulle, enligt förf:s mening, kunna göra rätt för sig.

Vi hafva antagit, att nybygget kostar kronan 400 rdr. Förutsattom, att försöket först kommer att anställas inom tre socknar, så att ett ny bygge om året blifver anlagdt i hvardera; det gör 3 nybyggen med en kostnad af 1,200 rdr. Låt en dylik summa användas i 21 år efter hvarandra, så äro 21 nybyggen anlagda inom hvardera af dessa församlingar. De utgöra sammanlagda 63, åstadkomna för

en summa af inalles 25,200 rdr. Då vi nu tillika antaga, att hvart och ett ny bygge afkastar 15 dagsverken om året och dagsverket i värde uppskattas till 1 rdr om dagen, så hafva de under nämnda 21 år anlagda nybyggena redan renderat 9,450 dagsverken, det är lika många riksdaler, hvilka förminska ofvanstående summa till 15,750 rdr. Då har hvarje ny bygge under tiden kostat kronan 250 rdr.

Låt oss nu betrakta de 21 nybyggena särskildt, som äro slutna inom hvar och en församling. De utgöra på det följande 22:a året 315 dagsverken, eller värdet för ett helt nytt ny bygge. Men om nu tillträddaren tilläfventyrs är så fattig, att han icke utan att sätta sig i skuld förmår köpa sig häst och ko, så frågas, om kronan åter skall bestrida kostnaden härtill? — I öfverensstämmelse med tidens öfriga gångbara pris upptager förf. priset för en ko till 20 och för en häst till 50 rdr, summa 70. Detta är visst icke för staten någon särdeles stor utgift, men då det icke är ändamålet med nybyggskolans anläggning, att staten i evärdeliga tider skall vidkännas kostnader, hvilka först sent kunna återgäldas, utan fastmer hela anläggningen går derpå ut, att verket, med kronans medel igångsatt, sedermera skall kunna hjelpa sig sjelf, så blifver det nödvändigt att gå en medelväg. Man erinre sig, att den första tillträddaren nu innehaft sitt ny bygge i 21 år och under tiden ej haft annan börda än utgörandet af 15 dags-

verken årligen och på för honom minst olägliga tider, hvar-
emot han fått så att säga träda till dukadt bord. Han är
nu, sedan 21 år gått förbi, färdig att införlivas med det
öfriga gemensamma samhället för att aldrig mer betungas
med några dagsverken och i fullkomlig besittningsrätt af
sitt nybygge. Det är derföre billigt, att han vid sitt af-
trädande från nybyggesskolan åt den sednaste tillträdaren
aflåter en häst och en ko.

Sådana voro grundragen till den af L. L. Læstadius
uppgjorda kolonisationsplan. — Vi komma längre fram
till den prospekt för nybyggesanläggningar, som Gellivara-
bolaget för sina vidsträckta besittningar i dessa nordliga
trakter uppgjort.

Tillsvidare lemna vi de mera allmänna betraktelserna
öfver Lappmarksförhållandena och anhålla, att läsaren ville
göra oss sällskap på 1861 års resa, hvilken, så äfventyrlig
och besvärlig den i verkligheten många gånger var, vi
dock hoppas icke skall förorsaka läsaren några svårare
obehag än dem man vanligen vid läsningen af en nog torr
och kärf reseberättelse erfar. Torka ledo eljest jag och
mitt resesällskap ingalunda denna gång utaf, emedan regn
och fjellströmmar för det mesta höllo oss våta både ofvan
och nedan. Resan gick denna gång från det ena hafvet
till det andra, från Sveriges ostkust öfver fjellryggen till
Norges vestkust och derifrån tillbaka öfver Kölen och ned
till Piteå.

1861 års resa.

Till kamrat på 1861 års Lappmarksresa hade jag lyc-
kats få en ung man, ingenjören L. Berg. Mig ålåg att
astronomiskt bestämma läget af åtskilliga punkter inom
Lule och Pite Lappmarker, honom åter dels att vara mig
behjelpig, dels att afväga vattendragen, allt i och för det
under landshöfdingen Widmarks ledning under utarbetning
varande högst behöfliga kartverket öfver det vidsträckta

Norrbottnens län. Sedan vi i Luleå ordentligen utrustat oss
för den långa resan, lemnade vi nämnde stad sjelfva mid-
sommardagen, beledsagade af våra vänners välgångsönsk-
ningar och under deras hurrarop, som af oss från båten
besvarades. Båten gled, gynnad af god vind, hastigt fram
mot Gäddvik, och snart voro vi framme på den stora och
herrliga Lule-elfven, som kanske till och med borde sättas

framför Ångermanelfven i de svenska flodernas rangordning. Den 27 Juni på förmiddagen passerade vi Lappmarksgränsen, angifven genom uthuggning i skogen, och uppnådde en timma senare nybygget Storbacken (hvarom redan i 1859 års resa är taladt), beläget invid elfven, från hvars stränder småningom höja sig berg med ogenomträngliga skogar, slutligen stigande till flera hundra fots höjd. Elfven började nu blifva mycket strid och vi måste till slut lägga i land och vandra till fots genom skogar förbi den väldiga Porsiforssen, der Lilla och Stora Lule-elfvar förena sig. Den förra kommer med väldigt då fram genom urskogen och med sådan fart att hon, äfven sedan hon omkring flera holmar utfallit i den stora elfven, ett långt stycke fortsätter sitt lopp och synes vilja afskära den andra. Hon blifver dock tvungen att följa den stora vattenmassan och de förenade elfvarne kasta sig derefter med då och dam utför den ena klipphällen efter den andra. Ofvanför Porsiforssen, der det af en vild och storartad natur omgifna nybygget *Porsi* är beläget, kunde resan fortsättas med båt omkring $1\frac{1}{2}$ mil. Derefter måste vi gå till fots till *Quoka* nybygge, $1\frac{1}{4}$ mil, och vidare till *Sarkavare*, dit vi framkommo klockan 7 på morgonen den 28 Juni efter ett helt dygns oupphörlig resa.

Här träffade vi löjtnant Widmark, som enligt aftal i

Luleå inväntade vår ankomst för att tillsammans med oss göra resan genom Stora Lulevattnen.

Sedan vi hvilat några timmar i Sarkavare och fått litet till lifs, satte vi oss åter i rörelse samma dag klockan 3 e. m. Sex bärare, deraf 4 qvinnor, buro våra saker, eller, såsom det här kallades, "skjutsade oss" (äfven för denna resa hade landshöfdingeembetets kungörelse om ändamålet med densamma och om anskaffande af folk och medel för vår resas befordran gått före oss). Vi vandrade en half mil till stranden af Stora Lule-elfven, öfverforo densamma och fortsatte derefter skogsvandringen på elfvens södra sida. Widmark, Berg och jag gingo dock fortare än våra följeslagare och fingo snart betydligt försprång. Emellertid förlorade vi gångstigen. Detta bekymrade oss likväl icke mycket, emedan vi hade kartan i hufvudet och solen till vägvisare. Vandringen blef dock högst besvärlig; än måste vi gifva oss af uppför ett högt berg, än utföre ett sådant, än voro vi nödsakade att vada genom myror och kärr eller vandra på bräckliga snöbroar öfver bäckar. Den enda förfriskning vi hade att tillgå var det iskalla, kristallklara vattnet ur de brusande bäckarne. — För att återfinna gångstigen funno vi slutligen på det rådet att ställa kosan vinkelrätt mot dess sträckning. Detta lyckades efter åtskilligt besvär; men vi hade emellertid lärt att taga

oss noga tillvara för att tappa bort vägen. Först klockan 1 på natten anlände vi dignande af trötthet till vår bestämelseort, nybygget *Anajokk* eller *Ligga* (hvarom äfven ofvanföre är taladt), sedan vi denna dag vandrat en för oss, ännu för denna sommar mindre vane gångare, vida mera ansträngande än lång väg. — Äfven våra bärare hade förlorat vägen och framkommo till *Anajokk* först klockan 4 på morgonen. Det är verkligen vådligt att gå vilse i Lappmarken, ty man träffar ingen som man kan fråga om vägen under vandringen genom de vildaste urskogar och de ödsligaste trakter.

Samma dag, den 29 Juni, sedan vi hvilat något och med den bästa matlust i världen tagit oss ett godt mål, begåfvo vi oss kl. 3 e. m. ånyo i väg. Stora Lule-elf öfverfors, och när vi kommo till berget *Södra Ananas* hördes dånet af Harsprånget. Vi skickade våra bärare med sakerna till nybygget *Porjus*, under det vi sjelfve togo en omväg för att besöka Harsprånget, dit vi framkommo efter 4 till 5 timmars vandring. Såväl mina reskamrater som jag stodo alldeles förtjuste och med häpnad betraktade det storartade skådespelet, och oaktadt vår tid var knapp användes ej mindre än 4 timmar för att mätta vår skåde-lystnad, hvarefter vi måste gå vidare. Vandringen var för mig mycket besvärlig, emedan jag genom det myckna gåendet fått fötterna skadade. Kl. 4 på morgonen den 30

Juni kommo vi fram till *Porjus*, och sedan vi der spiset samt hemtat en behöflig hvila, fortsatte vi resan kl. 7 e. m. (som man ser gjorde vi ingen skillnad på natt och dag) och anlände före midnatt till stranden af Stora Lulevattnet, der jag återsåg samme lapp, hos hvilken jag tillbragte en natt 1859. Vi uppsatte ett tält och kokade en ripa, som *Widmark* skjutit vid Harsprånget. Under tiden hade vi tillfälle att betrakta den herrligaste midnattssol jag någonsin sett. Den syntes dubbel genom afspegligen i Stora Lulevattnets blanka, lugna yta.

Den 1 Juli kl. 6 e. m. reste vi vidare uppför den stora sjön, besökte nybyggerna *Olloluokte* och *Kaltisluokte*, som endast bebos af lappar. På sistnämnda ställe köpte vi två båtar, emedan vi nu väntade att ej på länge få träffa några människor på vår färd. Vi kommo först till en fors, som heter *Jaurikaska kuojka*, uppför hvilken våra båtar måste dragas, derefter på en sjö, som är 5 mil lång och heter *Pajiplolilujaur*, omgifven af skyhöga snöfjellar. Nära vid ändan af denna sjö sågo vi bland snömassorna och molnen hvita skyar, som hastigt rörde sig upp och ned. Det var det stora vattenfallet *Adnamuorkikortje*, hvilket hittills varit så godt som obekant. Stor var vår öfverraskning, när vi kommo det närmare och fingo nogare betrakta det. Sjön *Gjertajaur* störtar här lodrätt ned i sjön *Pajiplolilujaur* öfver en klippvägg, som vid anställd

afvägning befanns hafva icke mindre än 134 fot i höjd. Man tänke sig en sjö falla lodrätt ned i en annan från en höjd ungefär som ifrån tuppen på Tyska kyrkans torn i Stockholm och ned till gatan! Vattenmassorna återkastades nedanför fallet ungefär 200 fot i höjden. Vi måste tillerkänna detta vattenfall priset framför Harsprånget.

Vi uppehöll oss i 2 dagar på detta ställe. Den 6 Juli ankom en lappman till Stora fallet. Honom lyckades vi få med oss och drogo så båtarne öfver land och förbi fallet, hvilket arbete var förenadt med stort besvär, enär de skulle föras till en sjö, som var belägen 134 fot högre upp än platsen der vi nu voro. Under ett par timmars rodd syntes ännu röken ifrån fallet, ehuru vi nu voro långt ofvanför detsamma.

Middagstiden voro vi framme vid ett annat fall, som heter *Uotsamuorkikortje* och vid afvägning befanns vara 33 fot högt. Äfven här måste vi draga båtarne öfver land, men sedan kommo vi på lugna sjöar utan fall, nemligen *Suorvajaur*, *Tsidnajaur* och *Luoktanemijaur*. Vid den sistnämndes ända är en vacker vik, omgifven af skyhöga snöfjellar med tornlika spetsar samt vid stränderna af grönskande lunder. Här lade vi i land och tältade. Som vi nu måste skiljas från Widmark, emedan han skulle företa mätningar der i nejderna, gjorde vi oss ett godt mål, som i betraktande af den ödsliga och aflägsna trakt, hvori

vi befunno oss, och den besvärliga resa, vi hade för oss, kunde förtjena namn af kalas. Se här den luculliska anrättningen på en i gräset utbredd handduk: På bränvinsbordet sardiner, eidamerost och medwurst; middagen bestod af ypperlig rökt skinka, ripa och åkerhöns med gurkor, rehmjök och sist inlagd sparris. Härpå följde kaffe och cognac. Sålunda lefde vi kräsliga i denna aflägsna vrå af vårt kära fädernesland, en vrå som troligen ännu aldrig någon resande besökt.

Den 8 Juli, sedan jag verkställt mina observationer, togo Berg och jag afsked af Widmark och foro till en vik som heter *Vaisaluokte*. Här var oss tillmötes en lapp med tre rehnar, som skulle föra våra saker öfver fjellen till Norge. Lappen hette Jovva Nilsson Nalak. Efter $\frac{3}{4}$ miles vandring uppför ett fjell kommo vi till hans lappby, d. v. s. kåta. I närheten deraf, på ett ställe der föregående natt en björn varit sedd, uppsatte vi vårt tält, som på alla sidor var omgifvet af snöfälten. Några träd funnos ej mer, utan till bränsle måste vi, liksom lappen, begagna dvärgbjörksqvistar, som sparsamt växte mellan drifvorna. På aftonen hade vi det nöjet se hela rehnhjorden församlad. Lappen sade sig sjelf icke veta huru många rehnar han hade, men säkert utgjordes hela hjorden af minst 1000.

Den 9 Juli på morgonen fortsattes fjellvandringen, nu med 4 rehnar, som buro våra saker. Det var märkvärdigt

att se med hvilken lätthet dessa tungt lastade djur klättrade i fjellen. Vid middagen voro vi nära norska gränsen och intogo vår middagsmåltid omkring 3000 fot öfver hafvet, omgifne af snöfält

och moln. På eftermiddagen var ett misstag om vägen nära att kosta oss lifvet. För att åter komma till rätta vägen måste vi öfver ett brant snöfjell. Snön var så hal och tillika så hård, att vi blott med största svårighet kunde hålla oss fast. Om någon af oss halkat, hade han störtat utför en under våra fötter gapande hundratals fot

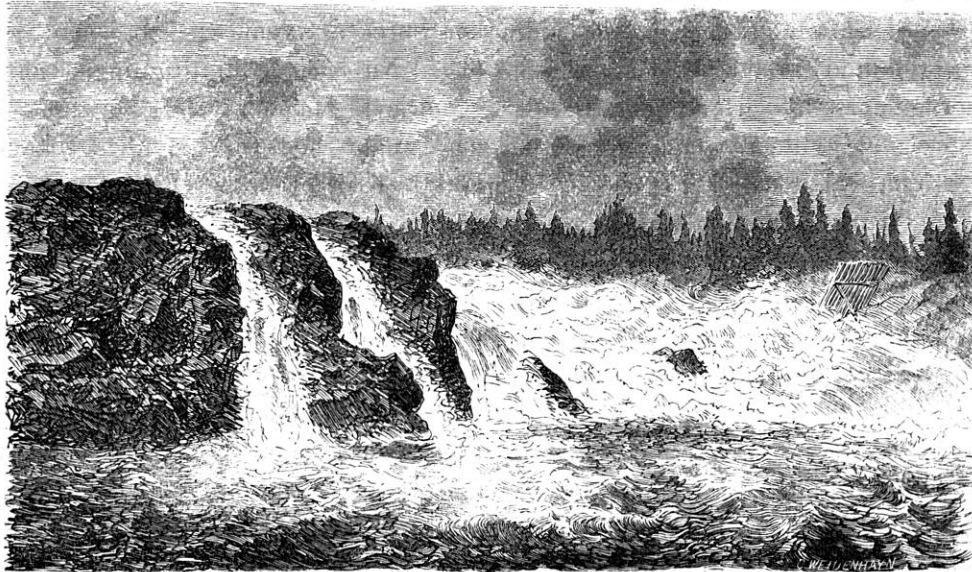
djup afgrund. Lyckligtvis gick det väl, men jag skulle icke för något pris göra om denna vandring. En gång brast snön under fötterna på Berg så att han ända till

lifvet föll i en underliggande fjellbäck; en annan gång brast snön under mig, så att jag helt och hållet försvann under den flera famnar djupa snön. Lyckligtvis fanns der

intet vatten på djupet. Vi måste vada öfver väl hundra fjellbäckar med iskallt vatten, men ehuru vi blefvo våta om fötterna, har ingen af oss derigenom ådragit sig sjukdom, utan hafva vi båda efteråt varit vid fullkomligt god helse.

Slutligen kommo vi, efter mycken vandring, vadning och klättring, öfver norska gränsen och fingo hafvet i sigte.

Det var en glädjande syn! Nu bar det af utför backar så branta, att det var mycket svårt, ja till och med vådligt att gå utför dem — och den 10 Juli kl. 4 på morgonen

Kengis Fors.

voro vi vid Vesterhavets strand och fingo inandas den friska hafsluften. Efter åtskilliga färder, mest i båt, kommo vi äntligen till *Grötö* den 12 Juli kl. 8 på aftonen samt blefvo gästvänligt och hjertligt mottagne af handlanden Schöning, hos hvilken vi fingo bo. Der mådde vi nu förträffligt, och det smakade särdeles väl att få ligga afklädde i säng i stället för på en rehhud, bredd öfver snön, och med kläderna på. Vi gjorde snart den erfarenhet, att alla personer vi träffade i Norge, af hvilken samhällsklass de än voro, visade oss den största välvilja och gästfrihet.

Vår marschruta blef nu denna: Den 15 Juli på eftermiddagen afresa från Grötö till *Bodö* för att under följande dagen derstädes komplettera vårt proviantförråd; derifrån anträdades återresan genom *Saltensfjord* och *Saltdalen* samt öfver fjellen till Sverige för att i Pite Lappmark bestämma en mängd punkter.

Ombord på norska ångfartyget "Ägir" anlände vi tidigt på morgonen den 16 Juli till den lilla staden Bodö, en ruskig stad utan kyrka, men ändock amtmannens (d. v. s. landshöfdingens) residens. Sedan vi provianterat, vandrade vi något öfver en mil till ett ställe, som heter *Nystad*, och derifrån foro vi med båt inåt en vacker fjord till en grönskande dal mellan höga berg, den s. k. *Saltdalen*. Här träffade vi en tjenstvillig och hygglig man, länsmanen Sejersted, som sjelf följde oss några mil på vägen.

Det bar nu af till häst — vi blefvo ryttare i lappskor — och vi anlände på aftonen efter 1½ mils ridt till gården *Hvele*, hvarifrån vi vandrade till *Evensgård*, der vi kvarstannade öfver natten.

Den 19 Juli hade vi en besvärlig dagsresa. Våra saker buros af tvenne hästar, men sjelfve måste vi vandra till fots. Nu började uppstigningen på fjellen. Vägarne, som egentligen endast voro gångstigar, voro så branta, att det med knapp nöd var möjligt att komma uppför dem. Oupphörligt bar det uppåt. Framför mig såg jag blott en skyhög, brant bergvägg och under mig en stupande afgrund. Hästarne hade mycken svårighet att komma upp, emedan de ofta gledo tillbaka på den af föregående regn uppblötta marken. Snart började det nu åter regna, hvarigenom uppstigningen ytterligare försvårades. Vi voro nu åter i de höga fjellen, ödslighetens och den eviga snöns region. Plötsligen kommo vi till en brant och sågo med förvåning under våra fötter en djup dal, öfver hvilken molnen simmade — vi sågo molnen ofvanifrån — och nederst i dalen slingrade sig en elf i mångfaldiga bugter. Dalen, som här uppe bland fjellen utgör ett paradiset, heter *Junkersdalen*. Vi stego dit ned utför backiga branter under det stridaste regn. Först kl. 2 på morgonen följande dagen kommo vi, efter tre mils vandring i det envisaste regnväder, fram till en gård, der vi fingo tak öfver hufvudet.

Den 21 Juli lemnade vi Junkersdalen, sedan våra saker blifvit lagda på tvenne hästar; det bar åter af uppför fjellen och kl. $\frac{1}{2}$ 6 e. m., då vi voro öfverst på bergsryggen, fingo vi sigte på ett af de rösen, som utmärka gränsen mellan Sverige och Norge. Vi voro nu således efter 12 dagars vistelse i Norge åter inom Sveriges område. Kort derefter sågo vi, vid öfvergången af ett kärr, alldeles färska spår efter en stor björn, som nyss före oss öfvergått samma kärr och således nu befann sig i vår närhet. Ehuru obebäpnade vi voro, oroade vi oss dock ej öfver detta sällskap, väl vetande, att björnen mera skydde oss än vi honom. Vandringen fortsattes i regnvädret, som oupphörligt förföljde oss. Vadande öfver flera hundra forssande fjellbäckar och genom mångfaldiga kärr, vandrande bland höga och af regnet alldeles våta buskar kunde vi naturligtvis ej undgå att blifva alldeles genomvåta. Vi vågade icke hvila, emedan det var mycket kallt i dessa luftiga regioner och omgifne som vi voro af eviga snöfält. Det återstod oss således ej någon annan utväg än att rastlöst gå på. Efter 6 mils vandring kommo vi slutligen till vårt mål, sjön *Sädjajaur* eller *Hylleträsket*. Här blef vår första omsorg att tälta på den våta marken. Vi utbredde vår rehnhud, aftogo våra genomvåta plagg och lade oss att sofva. Det är märkvärdigt att ingen af oss blef sjuk efter sådana orimliga besvärligheter, dem ingen annan lär

kunna riktigt uppfatta än den, som sjelf fått pröfva på dylikt.

Sedan jag anställt erforderliga observationer, reste vi den 24 Juli vidare. Nu färdades vi 3 mil sjöväg på Hylleträsket, men ej heller nu undsluppo vi ett grundligt dop, ty snart började det åter regna som om himmelen varit öppen. Vi måste sätta i land och söka skydd under en tom lappkåta. Här gjorde vi upp eld och värmdde oss samt stärkte oss med våra medförda förräder, så våta som torra, och då regnet omsider något aftagit gåfvo vi oss åstad. Kl. 2 på morgonen den 25 voro vid sjöns östra ända. Härifrån gick resan mest till fots, och kl. 6 kommo vi till nybygget *Jäckvik*, der vi ändtligen erhöello nödig hvila. Min afsigt var att anställa observationer i *Löfmock*, som ligger i grannskapet, och jag hade för den skull ditflyttat samt insatt instrumenten i dervarande lappkapell, men regnvädret och den mulna himmelen lade hinder i vägen, hvarföre jag den 27 åter steg i båt och efter 6 mils rodd på den majestätiska sjön *Hornafvan* anlände till *Arjeplog* kl. $\frac{1}{2}$ 3 på morgonen den 28 Juli.

Jag hade under hela denna långvariga och besvärliga fjellresa måst sakna alla underrättelser från hemmet, och den sista Stockholms-tidning jag den 28 Juli hade sett var af den 29 Juni.

Lars Levi Læstadius är född i det ofvannämnda ny-

bygget Jäckvik och den yngre brodern Petrus i Buokt i samma trakt. Deras fader, som varit auskultant i Bergskollegium, flyttade år 1772 hit upp såsom inspektor vid Nasafjells silfververk, hvilket då nyligen blifvit af ett bolag åter upptaget, och hans lön bestaek sig till 900 daler kopparmynt (motsvarande 75 rdr). Men detta silfververk kom aldrig i riktigt godt stånd utan förföll småningom, och Læstadius, fadren, slog sig på att bli nybyggare, men misslyckades fullkomligt och råkade i yttersta fattigdom. Efter att sedan en tid hafva varit bosatt på Arjeplougs kyrkoplats, der han lifnärde sig med att koka lim af rehorn, flyttade han med sin hustru till ett ödestående bergsfrälsenybygge vid Hornafvan; det var Jäckvik. "Detta är ett rysligt ställe", säger sonen Petrus, "beläget vid baksidan af ett skyhögt snöfjell, Pelje-Kajse benämndt. Jordmånen består af idel små stenhällar och nästan ingen mull; rundtomkring äro kalla myror. Här synes vara myggornas hufvudstad och rätta fädernesland. Oräkneliga milliarder svärma omkring i luften och bilda ett slags sammanhängande moln den korta sommartiden, och första höstafton uppstiger en kall dimma att utbreda en svepduk af rimfrost öfver vextligheten. Sex förfärliga mil äro till kyrkoplatsen och ingen människa i vägen. Sommartiden är ibland svårt att komma fram för storm, om vintern är det nästan omöjligt att kunna köra med häst för den

djupa snöa eller det upplupna vattnet på Hornafvans is." — Öfver Arjeploug lemnar P. Læstadius följande beskrifning: "Arjeplougs kyrkoplats är, såsom vanligt i Westerbotten och Lappmarken, bebyggd med s. k. kyrkobystugor. Här i orten kan man ej, som på sydligare orter, begifva sig hemifrån först om söndagsmorgonen, utan man måste gifva sig på väg om lördagen eller fredagen, till och med thorsdagen de, som hafva mycket lång och svår kyrkoväg. Man kommer fram om lördagen och kan då naturligtvis ej stanna under bar himmel. Derföre har enhvar bonde eller nybyggare på kyrkoplatsen en stuga att vara uti, och om helgen består af flera dagar, såsom t. ex. Jul, Påsk och Pingst, kan man naturligtvis ej fara hem emellanåt, utan måste uppehålla sig i kyrkan hela helgen. Äfven äro stall bygda att hafva hästarne uti om vintern. På kyrkoplatserna i Lappmarken hafva äfven en del lappar kyrkobykåtor. Dock bry sig fjellapparne föga om sådant, utan inqvartera sig vanligen i prestgårdarne eller nybyggarestugorna, der de utbreda sig öfver golfvet som en boskapshjord och ligga fullklädda med hufvudena lagda på hvarandras bakdelar såsom på hufvudkuddar. Ingen kyrkoplats eller, som de vanligast kallas, kyrkostad i Lappmarken är så oregelbundet bygd som Arjeplougs. Stugor, stall och kåtor äro om hvarandra, dertill bodar, allt i sammelsurium, utan några gator, så att man skulle tro att

de regnat ned från skyn och sedan blifvit stående som slumpen ställt dem, det ena husets knut mot det andras vägg, såsom när man inskrifver en qvadrat i en annan. Uppkomme en eldsvåda, så skulle hela platsen ovilkorligen blifva lagd i aska; men Gud, som är de dårars förmyndare, har i hela två århundraden bevarat stället för en sådan olycka. Platsen är för öfrigt så utomordentligt stenig, att någon regelbunden byggnadsplan icke heller varit så lätt möjlig. Husen äro ovanligt små och oansenliga, se gråa och gamla ut som stenarne, hvilka ock här och der i storlek mäta sig med husen. På afstånd visar hela kyrkoplatsen en högst märkvärdig grupp af olikartade beståndsdelar. På något afstånd står kyrkan i vördnadsbjudande majestät och visar sig så mycket anseiligare, som hon, utom prestgården, är den betydligaste byggnaden. Prestgården är en anseilig byggnad med 9 rum, men nästan för låg i förhållande till bredden. Den står för sig sjelf äfvensom skolgården, hvars hufvudbyggning innehåller endast 3 rum. Utom dessa uppstiga fyra andra rökar mot skyn. Man kan säga att det är en öde stad. Men kommer man en kyrkohelg, så äro dessa städer rätt folkrika. Från Arjeplogs kyrkoplats är eljest icke numera så långt till närmaste nybyggen. Till Gustafsholm är $\frac{1}{4}$, till Koroqveik och Sakkovare $\frac{1}{2}$, till Racktjålm, Buokt, Kaltisjaur och Seite-Tjålme omkring 1 mil o. s. v. Alla dessa nybyggen

äro ännu enstaka, ehuru en del äro öfver 70 år gamla; endast Seite-Tjålme, det yngsta af dem, anlagdt först efter år 1820, har 2:ne rökar. Ett dylikt förhållande eger rum öfverallt i Arjeplog. De gamla nybyggena stå qvar på samma punkt under det de nya framskrida.”

Den 30 Juli vid middagen lemnade vid det steniga Arjeplog. Komne utför forssarne voro vi snart ute på *Udjaur*, den bredaste af alla sjöar i Lappland. Ståtliga skogar prydde dess stränder och gjorde ett behagligt afbrott från Hornafvans sterila omgifningar. Vid *Kasker*, ett välbeläget och treffigt nybygge, lade vi i land. Här var det lika ödligt som i Pompeji, emedan alla menniskor voro ute på höbergning på de från gårdarne långt aflägsna ängarne. Efter en timmas uppehåll reste vi vidare och foro utför den ström, genom hvilken Udjaur uttömmar sitt vatten i *Storafvan*. Höjdskillnaden mellan begge sjöarne afvägdes och befanns vara endast 2 fot. Deremot ligger sjön *Sädva* icke mindre än 132 fot öfver Hornafvan och 152 fot öfver Storafvan. Jag anför afsigtligen dessa troligen för första gången bestämda tal för att gifva ett begrepp om landets dosering. Närmast fjellen är dock stupningen betydlig, och den öfversta fjellsjön, *Godjaur*, sjelfva källan till Skellefteelfven, utfaller i Sädva medelst elfven *Konikjokk*, som bildar ett det mest pitoreska vattenfall jag någonsin sett. Den ifrån sjön Sädva synliga delen af detta

dundrande fall befanns vid anställd afvägning hafva en höjd af icke mindre än 137 fot. Men detta är icke allt; elfven bildar ända från fjellen ett kontinuerligt fall med flera lodräta afsatser, och hela höjden uppgår till flera hundra fot. Det är troligen ett af de högsta vattenfall i Europa med så stor vattenmassa. Märkligt är, att vi icke förut hört omtalas detta fall och att man i sjelfva Arjeploug visste intet derom.

Kl. 11 på aftonen framkommo vi till *Bergnäs* nybygge, beläget på en vacker ö vid *Storafvan*. Lofvande kornfält omgäfvade de snygga stugorna och resliga tallar bildade ramen i den täcka taflan. Jag stannade här för att bestämma ställets geografiska läge, emedan det var en viktig punkt i Skellefteelfvens stora vattensystem. Sedan ett röse blifvit uppmuradt för att för kommande rekognoscörer angifva observationspunkten, reste vi härifrån den 1 Augusti. Vi gingo utför några forssar, lade i förbifarten i land vid en skogslapps sommarviste, *Näbnekåte* kalladt.

Sedan vi härifrån farit ett litet stycke utför Skellefteelfven, lade vi i land och vandrade till nybygget *Öberget*, hvarifrån vi foro öfver elfven till södra stranden, der vi åter träffade på en lappby. Vi lyfte på dörren till kåtan och funno derinne en gammal lappgubbe, som låg hopkrumpen under en skinnfäll. Han tycktes just icke vara nyfiken, ty han låg vänd med ryggen mot dörren och gjorde

sig icke det omaket att se på oss, långväga resande, som stodo i dörröppningen och tilltalade honom. -- Härifrån hade vi en mils högst besvärlig vandring genom skogar och myror; det under flera dagar fallna regnet hade förvandlat kärr och myror till sjöar, öfver hvilka grässtrån här och der stucko upp. Vi måste således vada hela milen. För hvarje steg stänkte vattnet högt upp och under tiden inträffade regn, så att vi blefvo såväl ofvan- som nedifrån grundligen genomblötte. Till råga på allt måste vi öfvervada en djup å, uti hvilken vattnet gick oss till midjan; med ett ord, det var den tråkigaste dagsresa under hela färden. Först kl. 1 på natten framkommo vi till nybygget *Hundberget*, ett namn som jag icke kan tänka på utan att sätta det i förbindelse med vägen dit. Här aftogo vi våra sura lappskor och urhällde vattnet, vredo våra genomvåta plagg och upphängde alltsammans framför en eldbrasa till torkning. Vi lade oss på golfvet på den våta rehn huden och insomnade lugnt, sedan vi med god smak intagit en högst tarflig måltid.

Följande dag, den 2 Augusti, fortsattes resan, först till fots $1\frac{1}{4}$ mil och sedan lika långt i båt på den vackra *Malån* bland vass och neckrosor i skuggan af dess med höga tallar och granar bevuxna stränder. Snart kommo vi till en vackert belägen lappby vid namn *Koksesoen*, der vi lade i land. Det första som, när vi inträdde i lappkå-

tan, mötte vår blick var kaffekitteln på elden. Sedan lapparne numera mindre äro begifna på bränvin än förr, hafva de blifvit omättlige kaffedrickare, och äfven högst uppe på fjellen är kaffekitteln en oundgänglig husgerådssak. Sedan vi köpt oss något mjölk och gjort oss ett godt mål, reste vi vidare. Ån utvidgade sig snart till en sjö, *Malåträsk*, vid hvars norra strand Malå kapell är beläget. Här stego vi i land och blefvo välvilligt mottagne af skolläraren Mörtsell, en hygglig och kunnig man. Observationer för bestämmande af kapellets läge anställdes, och sedan begåfvo vi oss på väg till *Arvidsjaur*. Den inemot 6 mil långa vägen tillryggalades till större delen till fots, men vi sluppo numera att vada, emedan öfver alla myror voro spångar utlagda. Det landskap vi genomvandrade var särdeles vackert. Den kuperade marken beskuggades af lummiga tallar och granar, som stolt reste sina höga spiror mot skyn. Under denna vandring påträffade vi en huggorm, här ett sällsynt djur och den enda jag sett under mina treåriga vandringar i Lappmarkerna. Sent på aftonen den 5 Augusti voro vi framme vid Arvidsjaur kyrkoplats, der det första, som ådrog sig min uppmärksamhet, var den under anläggning varande körvägen till Piteå, den första landsväg inom Norrbottens Lappmarker. Här hade jag den stora glädjen att, för första gången under resan, få mottaga ett bref från det kära hemmet; brefvet var dock en månad gammalt.

*Arvidsjaur*s kyrkoplats är belägen i en vacker och fruktbar trakt, omgifven af fiskrika sjöar. Kyrkostugorna och de kåtor, som lapparne under marknaderna begagna, bilda här ordentliga kvarter och gator, i motsats till det ofvan omtalade förhållandet i Arjeploug. — Enligt provisionel beräkning af polhöjden fanns, att Arvidsjaur kyrka bör på våra kartor flyttas $1\frac{1}{3}$ mil längre åt söder. När ett så stort fel i läget af en bland de mest besökta punkterna i Lappmarken förefinnes, kan man lätt tänka sig, huru ofullkomligt våra nuvarande kartor representera det inre af våra Lappmarker. Häraf inses äfven af huru stor vigt det under landshöfding Widmarks ledning till utarbetning företagna kartverket öfver det vidsträckta Norrbottens län bör vara.

Den 9 Augusti, sedan vi tagit ett hjertligt afsked af kyrkoherden Engelmarks och vice pastor Fjellströms familjer, hvilka på det vänligaste sätt bidragit att göra vår vistelse i Arvidsjaur angenäm, lemnade vi detta trefliga ställe för att företaga den 10 mil långa vandringen till *Elfsbyn*. På sista nybygget, *Grudsele*, vid sjelfva Lappmarksgränsen gjorde vi uppehåll för observationer. Den 12 framkommo vi till Elfsbyn vid Pite elf och den 14 Augusti på aftonen, efter en angenäm båtfärd på den vackra elfven, anlände vi till Piteå stad.

dundrande fall befanns vid anställd afvägning hafva en höjd af icke mindre än 137 fot. Men detta är icke allt; elfven bildar ända från fjellen ett kontinuerligt fall med flera lodräta afsatser, och hela höjden uppgår till flera hundra fot. Det är troligen ett af de högsta vattenfall i Europa med så stor vattenmassa. Märkligt är, att vi icke förut hört omtalas detta fall och att man i sjelfva Arjeploug visste intet derom.

Kl. 11 på aftonen framkommo vi till *Bergnäs* nybygge, beläget på en vacker ö vid *Storafvan*. Lofvande kornfält omgäfvade de snygga stugorna och resliga tallar bildade ramen i den täcka taflan. Jag stannade här för att bestämma ställets geografiska läge, emedan det var en viktig punkt i Skellefteelfvens stora vattensystem. Sedan ett röse blifvit uppmuradt för att för kommande rekognoscörer angifva observationspunkten, reste vi härifrån den 1 Augusti. Vi gingo utför några forssar, lade i förbifarten i land vid en skogslapps sommarviste, *Näbnekåte* kalladt.

Sedan vi härifrån farit ett litet stycke utför Skellefteelfven, lade vi i land och vandrade till nybygget *Öberget*, hvarifrån vi foro öfver elfven till södra stranden, der vi åter träffade på en lappby. Vi lyfte på dörren till kåtan och funno derinne en gammal lappgubbe, som låg hopkrummen under en skinnfäll. Han tycktes just icke vara nyfiken, ty han låg vänd med ryggen mot dörren och gjorde

sig icke det omaket att se på oss, långväga resande, som stodo i dörröppningen och tilltalade honom. -- Härifrån hade vi en mils högst besvärlig vandring genom skogar och myror; det under flera dagar fallna regnet hade förvandlat kärr och myror till sjöar, öfver hvilka grässtrån här och der stucko upp. Vi måste således vada hela milen. För hvarje steg stänkte vattnet högt upp och under tiden inträffade regn, så att vi blefvo såväl ofvan- som nedifrån grundligen genomblötte. Till råga på allt måste vi öfvervada en djup å, uti hvilken vattnet gick oss till midjan; med ett ord, det var den tråkigaste dagsresa under hela färden. Först kl. 1 på natten framkommo vi till nybygget *Hundberget*, ett namn som jag icke kan tänka på utan att sätta det i förbindelse med vägen dit. Här aftogo vi våra sura lappskor och urhällde vattnet, vredo våra genomvåta plagg och upphängde alltsammans framför en eldbrasa till torkning. Vi lade oss på golfvet på den våta rehn huden och insomnade lugnt, sedan vi med god smak intagit en högst tarflig måltid.

Följande dag, den 2 Augusti, fortsattes resan, först till fots $1\frac{1}{4}$ mil och sedan lika långt i båt på den vackra *Malån* bland vass och neckrosor i skuggan af dess med höga tallar och granar bevuxna stränder. Snart kommo vi till en vackert belägen lappby vid namn *Koksesoen*, der vi lade i land. Det första som, när vi inträdde i lappkå-

tan, mötte vår blick var kaffekitteln på elden. Sedan lapparne numera mindre äro begifna på bränvin än förr, hafva de blifvit omättlige kaffedrickare, och äfven högst uppe på fjellen är kaffekitteln en oundgänglig husgerådssak. Sedan vi köpt oss något mjölk och gjort oss ett godt mål, reste vi vidare. Ån utvidgade sig snart till en sjö, *Malåträsk*, vid hvars norra strand Malå kapell är beläget. Här stego vi i land och blefvo välvilligt mottagne af skolläraren Mörtsell, en hygglig och kunnig man. Observationer för bestämmande af kapellets läge anställdes, och sedan begåfvo vi oss på väg till *Arvidsjaur*. Den inemot 6 mil långa vägen tillryggalades till större delen till fots, men vi sluppo numera att vada, emedan öfver alla myror voro spångar utlagda. Det landskap vi genomvandrade var särdeles vackert. Den kuperade marken beskuggades af lummiga tallar och granar, som stolt reste sina höga spiror mot skyn. Under denna vandring påträffade vi en huggorm, här ett sällsynt djur och den enda jag sett under mina treåriga vandringar i Lappmarkerna. Sent på aftonen den 5 Augusti voro vi framme vid Arvidsjaur kyrkoplats, der det första, som ådrog sig min uppmärksamhet, var den under anläggning varande körvägen till Piteå, den första landsväg inom Norrbottens Lappmarker. Här hade jag den stora glädjen att, för första gången under resan, få mottaga ett bref från det kära hemmet; brefvet var dock en månad gammalt.

*Arvidsjaur*s kyrkoplats är belägen i en vacker och fruktbar trakt, omgifven af fiskrika sjöar. Kyrkostugorna och de kåtor, som lapparne under marknaderna begagna, bilda här ordentliga kvarter och gator, i motsats till det ofvan omtalade förhållandet i Arjeploug. — Enligt provisionel beräkning af polhöjden fanns, att Arvidsjaur kyrka bör på våra kartor flyttas $1\frac{1}{3}$ mil längre åt söder. När ett så stort fel i läget af en bland de mest besökta punkterna i Lappmarken förefinnes, kan man lätt tänka sig, huru ofullkomligt våra nuvarande kartor representera det inre af våra Lappmarker. Häraf inses äfven af huru stor vigt det under landshöfding Widmarks ledning till utarbetning företagna kartverket öfver det vidsträckt Norrbottens län bör vara.

Den 9 Augusti, sedan vi tagit ett hjertligt afsked af kyrkoherden Engelmarks och vice pastor Fjellströms familjer, hvilka på det vänligaste sätt bidragit att göra vår vistelse i Arvidsjaur angenäm, lemnade vi detta trefliga ställe för att företaga den 10 mil långa vandringen till *Elfsbyn*. På sista nybygget, *Grudsele*, vid sjelfva Lappmarksgränsen gjorde vi uppehåll för observationer. Den 12 framkommo vi till Elfsbyn vid Pite elf och den 14 Augusti på aftonen, efter en angenäm båtfärd på den vackra elfven, anlände vi till Piteå stad.

snyggt och godt ställe, och här passerade vi natten just under poleirkeln. Följande morgon den 12 Juli begåfvo vi oss åter till båten, som, ehuru liten, bekvämt bar 8 personer, oss sjelfva och 3 man dessutom, men relingen låg dock endast 2 tum öfver vattnet, så att vi måste sitta stadigt stilla. Våra saker hade vi skickat i förväg till *Yttre Lainisjärvs gård*. Färden var i början särdeles angenäm, emedan vädret var vackert och naturen herrlig; men snart uppstego åter mörka, hotande regnmoln, som öfver oss utöste sitt innehåll. Sedan vi rott ett stycke uppför Lainisån, lade vi i land och vandrade förbi en fors till Lainisjärvs sjö, der vi åter stego i tvenne båtar, som förde oss till *Öfver-Lainisjärvs gård*.

Häri från gjorde vi en utflykt till *Lina Linka*, som Roman i sin "Berättelse om Norrbotten och dess Lappmarker" benämner "ett af de vackraste vattenfall, som någorstädes finnas". Vi hade dit $1\frac{1}{4}$ mil gångväg och 1 mil båtväg. Våra saker kvarlemnades i Öfver-Lainisjärv och vi medtog endast matsäck, instrumenter och ritmaterialier. Van-

dringen var besvärlig i anseende till den mycket kuperade marken. Vi måste uppför berg oupphörligen, och dessa berg voro ingalunda obetydliga. På ett af dem, hvilket kallades *Snufberget*, visade barometern 721 millimeter, medan den vid Lainisjärvs sjö strax förut stod på 745 millimeter, hvilket anger en höjd af omkring 930 fot öfver nämnde sjös vattenspegel. Kl. 11 på aftonen kommo vi till *Ängeså gård* vid elfven af samma namn och gingo genast till hvila för att kunna tidigt uppstå följande morgon.

Det var söndag och vädret på morgonen vackert. Vi begåfvo oss alla 5 i en mindre forsbåt uppför Ängeså elf till det vackra Linkafallet. *Lina elf*, som upprinner i Gellivare Lappmark och flyter helt nära förbi jernberget på dess norra sida, kastar sig, strax nedom Lappmarksgränsen, utför en lodrät klippvägg ned uti den lugna Ängeselfven. Vi afvägde fallet och funno dess höjd vara 59 fot, hvilket är rätt ansenligt.

I följd af vattenstrålens nästan alldeles lodräta riktning uppröres vattnet nedanför fallet obetydligt, så att man kan

Lappen Anti Sunna.

ro tätt inunder detsamma. På norra sidan höjer sig marken endast några få fot öfver Linaelfvens vattenyta, så att man lätt skulle kunna leda vattnet åt den sidan och derigenom förändra hela vattenfallet. På eftermiddagen begåfvo vi oss åter till Ängeså gård, derefter en half mil utför Ängesåelfven samt en mil till fots genom skogar och kärr, genom stenkrafvel och öfver stora kullfallna träd, allt under ihållande regn; slutligen kommo vi ned till Lainisjärvs sjö, der vår båt sedan föregående dagen qvarlåg. Under den $\frac{1}{4}$ mil långa öfverfarten till Lainisjärvs by nedstörtade regnet i strida strömmar, och kl. 7 kommo vi äntligen under tak och erhöilo behöflig hvila.

Den 14 Juli på morgonen satte vi ut från Öfver-Lainisjärvs by med tvenne båtar. Snart voro vi på *Skröf-elfven* eller *Lainisjoki*, en af de vackraste elfvar jag någonsin sett. Den frodiga växtligheten på dess med blommande rosenbuskar smyckade stränder, den höga och allvarliga furu- och granskogen i bakgrunden, belyst af den mellan mörka regnmoln stundtals framblickande morgonsolen, sångfåglarnes muntra qvitter, allt uppväckte en känsla af lefnadslust, som snarare låter sig anas än beskrivas. Kl. 8 passerades Lappmarksgränsen och Lappmarken helsades med en skål. Med blottade hufvuden och "högt lyftade armbågar" tömdes våra med vin fyllda läderkoppar.

Jag var således åter inne i den kära Lappmarken,

mitt vanliga sommarnöje de senare åren. Vegetationens rikhet ökades märkbart, derinom, åns stränder blefvo högre och de utöfver vattnet hängande buskarne frodigare. Kl. $\frac{1}{2}$ 11 hade vi uppnått *Skröfvens* nybygge, der vi måste taga 3 båtar i anseende till grunden derofvanför. Den angenäma båtfärden fortsattes ännu en half mil, men derefter började elfven blifva så forssig, att vi måste gå i land och börja vandringen. Sedan sakerna blifvit påsalade, satte sig karavanen i gång. Den utgjordes af 11 bärare (deribland en flicka) utom oss sjelfva, således af tillsammans 16 personer, bildande en respektabel gåsmarsch. Kl. 8 på aftonen uppnådde vi, efter $1\frac{3}{4}$ mils vandring, målet för dagen, nemligen *Hakkas*.

Hakkas är ett bättre nybygge och dess åboer äro förmögne, hvilket genast faller i ögonen när man inträder i deras snygga stugor. Man kan utan öfverdrift påstå, att nybyggarne i Lappmarken äro i allmänhet icke den sämst lottade delen af Sveriges allmoge. Härtill bidrager väl väsendtligen det förhållandet, att bränvinsupandet här icke existerar, sedan införseln af bränvin till Lappmarken blef förbjuden; kaffedrickandet florerar i stället. Många af de förhållanden i detta afseende, som egde rum i P. Læstadii tid och hvilka i hans Journal blifvit så lifligt skildrade, existera ej längre. Endast vid marknaderna göras undantag från det vanliga nyktra lefnadssättet, men äfven mark-

nadslifvet är icke mera detsamma som förr. — Hakkas nybygge är ganska högt beläget och utsigten derifrån omfattar ett afstånd af 5 mil; i nordost synes till och med *Gellivara Dunder*, ehuru 5 mil aflägsset. Hvad som här i synnerhet fäste vår uppmärksamhet var den låga temperaturen i tvenne brunnar; i begge visade termometern + 10 och uti den ena voro sidorna isbelagda. Vattenytan i denna brunn låg 24 fot under marken; vattnet var, såsom vanligt i Lappmarken, synnerligen godt att dricka.

Den 15 på morgonen börjades åter vår vandring $\frac{3}{8}$ mil gångväg och $\frac{1}{8}$ mil båtväg öfver en liten sjö (här träsk) till *Sammakka* nybygge. Detta ställe beboddes af för det mesta fattigt folk, som vid båtarnes landning tiggande omsvärmade oss. Våra saker nedfördes till den nära förbiflytande Lina elf och med 3 båtar fortsattes genast resan $\frac{3}{4}$ mil uppför denna vackra elf, hvilken just icke tycktes gifva efter för Ängesåelfven, hvars öfra lopp hon i sjelfva verket är. Högre upp hade skogseldar förhärjat skogen, hvarför landskapet började få ett ödsligt och sorgligt utseende. Vi lade i land på södra stranden och fortsatte resan till Dokkas nybygge till fots. Kl. 3 e. m. hade vi tillryggalagt denna $\frac{3}{4}$ mil långa vandring, sedan vi flera gånger måst påtaga regnrockarne.

Efter intagen förfriskning fortsattes genast vandringen, under det regnet fortfarande förföljde oss. Vi passerade

Liggavara nybygge och framkommo på aftonen till nybygget *Sakkas*, beläget $1\frac{1}{2}$ mil från Dokkas, samt beslöto här qvarstanna öfver natten. I ett torftigt, osnyggt rum med endast en fönsterluft, tilltäppt med flätade träspjelor, utbreddes hö på golvet och detta blef vårt läger.

Följande morgon bröto vi trots det strida regnet åter upp, då första halfva milen tillryggalades i båt på den lilla sjön *Sakkajärvi*, på dess ovanligt slingrande utlopp *Sakkajoki* bland vass och neckrosor samt slutligen på Linaelfven, som här var mellan 250 och 300 fot bred. Vid dess södra strand lades i land, hvarefter sällskapet med bagaget på ryggen muntert vandrade åstad genom skogen. I förbigående gjordes halt vid *Wasara* nybygge, beläget vid ån af samma namn, och som vi ännu voro alldeles fastande, expedierades ett par filbunkar med mycken fart. Den återstående delen af vägen var den sämsta, emedan man icke kunde undgå att vid balanseringen på de öfver kärren utlagda slippriga stängerna stundom trampa på sidan och taga sig fotvatten. Kl. 12 på dagen inmarscherade vi äntligen i Gellivare efter en mils vandring. Här aftackades våra följeslagare och ibland dem äfven Pehr Olsson från Skröfven, en villig och beskedlig, men förskräckligt ful gubbe, hvars hår troligen icke på år och dag varit klippt och som för 50 öre lät rita utaf sig.

Som väderleken den följande dagen visserligen var

vacker, men icke tjenlig för mina förrättningar, beslöt jag följa professor Erdmann till det namnkunniga malMBERGET. Det är beläget omkring $\frac{1}{2}$ mil norr om Gellivara kyrkoplats, är inemot $\frac{2}{3}$ mil långt från öster till vester och omkring 500 fot högt öfver den vid dess nordöstra fot förbiflytande Lina-elfven. Berget är sluttande på dess södra sida, hvarest en däld inskjuter, men nära tvärbrant på den norra. Från Välkommans kulle, malMBERGETS högsta punkt, ser man snöfjellen fjerran i vester. Berget är bevuxet med icke obetydlig tallskog och af sådan finnes riklig tillgång i hela den kringliggande trakten. Ehuru vissa delar af berget bestå af gråberg, kan man dock säga, att det hela bildar *ett berg af malm*. På flera ställen träffar man mossiga hållar af ren jernmalm.

I söder från kyrkoplatsen ser man *Dundret*. Detta är ett temligen högt fjellberg, betydligt högre än malMBERGET och det högsta i hela grannskapet. Namnet är en förvriddning af lappska ordet *Duondar*, som betyder fjellberg. På Dundret synas åtskilliga snöfläckar, hvilka vanligen qvarligga hela sommaren.

Söndagen den 20 Juli bevistade vi gudstjensten i härvarande lilla tarfliga träkyrka, den enda inom ett område, hvars arealinnehåll är mer än 6 gånger så stort som hela Blekinges. Altartjensten förrättades med lif och värma af den 81-årige kyrkoherden Björkman, klädd i kängsko-

stöflar och bruna byxor af engelskt skinn. Derefter, sedan vi intagit middag, bestego vi Dundret. Det uppstiger öfver trädgränsen, och på dess öfversta delar anträffas endast fjellväxter. Enligt våra barometerobservationer var höjden af den nordostligaste toppen, hvilken vi för utsigtens skull besökte, 1,317 fot öfver den nedanför på norra sidan förbiflytande *Wasaraån*. Högsta toppen låg ännu omkring 150 fot högre. Således är Dundrets höjd öfver ån 1,467 fot eller 9 gånger Stora Mosebackes öfver saltsjön. Från Dundret sågo vi i nordvest och vester på ett afstånd af 10 till 15 mil de vackra snöfjellen. Det var en herrlig syn och för mig så mycket kärare, som det var Ultivis Tuodar, det mångspetsade Akkavare och fjellen norr om det stora sjöfallet, gamla bekanta sedan föregående sommar. Längre åt norr reste sig Tuopis, Kamatjernos och Tistos snöiga solbelysta hjessor.

Gellivara gods och grufvor äro belägna längs utmed de delar, i hvilka Lule, Pite och Råne elfvar flyta. Samtliga Gellivaragodsen omfatta en areal om vidpass 1 million svenska tunnland eller ungefär 100 geografiska kvadratmil, hvarpå finnas 2 masugnar, 4 jernbruk för tillverkning af stångjern m. m., 10 vattensågverk, 1 storartad ångsåg ävensom åtskilliga qvarnar, hvilka verk med undantag af jernbruken alla äro i full gång. Denna ofantliga areal består till en icke obetydlig del af god, odlingsbar mark, som

med fördel bör kunna användas för jordbruket. Med undantag af de naturliga ängarne och den redan odlade jorden är likväl allt det öfriga, oberäknadt impedimenta, ännu betäckt med barrskog. Sågverkens årliga produktion uppgår till omkring 160,000 tolfte bräder, hvilka tillsammans med bjelkar utgöra ett totalquantum af omkring 12,000 Petersburger standard och utskeppas från egarnes egna hamnar direkte till England, Frankrike och Spanien. På godsens finnas nu omkring 400 åbo- och torplägenheter och några större gårdar, hvilka hvardera hafva omkring 100 tunnland öppen jord. Emellertid ligga ännu ofantliga fält oupptagna. Det har väl af mången betvivlats, att jordbruket i dessa nordliga trakter kan bedrivas med framgång, likväl har erfarenheten fullkomligt bekräftat detta förhållande, och under de sista åren har odlingen i dessa trakter gjort så stora framsteg, att provinsen redan sjelf producerar största delen af sitt spanmålsbehof och dessutom utför ett ej obetydligt quantum smör. Såsom ett bevis på dessa traktors förmåga af utveckling må anföras, att enligt statistiska uppgifter innebyggarnes antal inom länet under de sista 25 åren i det närmaste fördubblat sig.

Dessa besittningars största skatt utgör dock Gellivara malmberg, som till stor del, om icke till största delen, består af renaste jernmalm af den största rikhaltighet, enär malmen innehåller 65 till 70 procent metalliskt jern.

De här inneslutna massor af jernmalm äro af för stort omfång för att någonsin kunna uttömmas, och häröfver har chefen för geologiska byrån, professor Erdmann, lemnat intressanta upplysningar. Men redan för många år tillbaka ådrog sig äfven Gellivara malmberg uppmärksamhet, och d:r Clarke gaf i sina "*Travels in various countries in Europe*" år 1824 följande beskrifning deröfver: "Baron Hermelins jerngrufvor på malmberget, eller Gellivara, såsom det på kartorna kallas, äro de största i Sverige och kanske i hela världen. De bilda ett malmbrott i ett lager af magnetisk jernoxid af flera mils längd och så rikt, att malmen gifver 60 procent jern. Man har till och med exempel på, att denna malm lemnat 90 procent metall, och det påstås att man stundom funnit densamma för rikhaltig för att ensamt dermed kunna beskicka hyttorna. Denna utomordentliga rikedom på jernmalm ligger öppen i dagen liksom de stora koppargrufvorna på ön Anglesea". — Likaledes blef berget år 1857 undersökt af en praktisk engelsk grufvingeniör, hr H. Thomas, och i sin berättelse, som i allt väsentligt öfverensstämmer med prof. Erdmanns, säger han, att 40—50 millioner skeppund malm af utmärkt kvalitet der kunna brytas och detta utan de ringaste utgifter för maskiner, hvilka, såsom bekant är, vid vanligt bergsbruk äro af så väsentlig betydelse. Malmen ligger öfverallt öppen i dagen och kan mycket lätt brytas. Den

massa, som vid en utvidgad grufvörelse kan brytas, tillägger hr Thomas, är allt för ofantlig att kunna beräknas.

Hvad hyttörelsen angår, så lofvar densamma, i betraktande af jernmalmens billighet och rikhaltighet liksom af de obetydliga transportkostnaderna, att blifva en särdeles lönande affär, enär de nya hyttorna kunna anläggas midt i kolrevieret längs den blifvande jernvägen och Luleå stränder. Beträffande koltillgången, så har jägmästaren Ennes uti sin rapport uppskattat till 88,000 stigar å 12 tunnor det quantum trädkol, som skogarne längs med den föreslagna jernbanan och längs elfven, ifrån Hedens fors till Norrvik, årligen kunna lemna, med skogens fortfarande bestånd, äfven under förutsättning af en fortsatt sågtimmerstillverkning, såsom: den hittills brukat äga rum. Af detta quantum trädkol kunna de till Gellivara hörande skogar lemna omkring 50—60,000 stigar och medgifva alltså en årlig produktion af 16—20,000 tons (380 å 480,000 centner) tackjern. Till Gellivara-verken höra dessutom fyra egendomar, dit malmtransporten bör blifva billig och hvilka skogar medgifva en årlig produktion af omkring 30,000 stigar trädkol, motsvarande en tillverkning af omkring 10,000 tons tackjern. — Och hvilken framtid går ej tillverkningen af Bessemersstål här till mötes!

Hr Erdmann yttrar: "Den malmrikedom, som af naturen här blifvit nedlagd, kan i sanning sägas vara ofant-

lig. Malmen förekommer visserligen vid Gellivara, likasom vid alla andra mera kända malmfält i riket, i vissa uti bestämd riktning, här i NNO till NO, fortlöpande parallelstreck eller linsformiga lager af större eller mindre mäktighet, skilda från hvarandra genom mellanliggande band af ofyndigt berg. Men den utsträckning och mäktighet, som, efter kompassens anvisning att döma, de flesta af dessa malmfyndigheter äga, är tilltagen i så storartade dimensioner, att det måste väcka förvåning. Så t. ex. synes den malmparallel, på hvilken Hertigens af Upland samt Sofia Albertinas och Kronans fyndigheter äro belägnå, hafva en utsträckning af öfver 2,000 fot med en mäktighet af öfver 100 fot. Likadan utsträckning och mäktighet synas äfven de fyndigheter hafva, som tillhöra Meldecreutz', W. Johannis, Hertigens af Skåne och Prins Oscars utmål och hvilka alla ligga på en och samma parallel. — Så äfven de fyndigheter, som inneslutas inom Carl Sparres, Bergmästaregrufvans och Qvensels utmål å en sida, Gustaf Wasas, Robsahms och en annan del af Qvensels å den andra samt Hoppets, Selets och en del af Prinsskölds utmål å den tredje sidan, ehuru mäktigheten här icke tyckes uppgå till mer än 50—80 fot. — Alliansens och Dennewitz' malmparallel har blifvit blottad till den oerhörda mäktigheten af öfver 200 fot. — Äfven inom Bolagsgrufvans och Törefors utmål finnes en särdeles mäktig malm-

fyndighet af ganska betydlig utsträckning. Så är äfven förhållandet inom Kaptensgrufvans och Fredrikas skärpnings utmål. Och att malmstreck med denna betydliga utsträckning och mäktighet äfven på djupet skola äga stor uthållighet lider intet tvifvel och bestyrkes af den erfarenhet, som i detta hänseende blifvit vid andra större malmfält insamlad."

"Ville man beräkna kubikinnehållet hos en sådan malm-parallel af t. ex. 1000 fots längdutsträckning och blott anslå mäktigheten till 50 fot och djupet till 500 fot, så blefve detta 25 millioner kubikfot. Då nu med den rikhaltighet af i medeltal ungefär 65 procent, som Gellivaralmalen äger, 1 kubikfot af densamma kan anses i vigt motsvara 15 lispund (eller 3 centner), så gör detta blott för en enda sådan parallel en malmtillgång af 18,750,000 skeppund (eller 75 millioner centner), en quantitet, som äfven med ansträngd brytning icke torde kunna på öfver hundra år lösbrutas. Då nu icke endast en, utan ett helt antal dylika malmparalleler af lika stora och större dimensioner, utom åtskilliga smärre sådana, här förefinnas, så kan man göra sig ett ungefärligt begrepp om den malmrikedom som, efter alla yttre anledningar att döma, här af naturen finnes nedlagd."

"De på malmberget förekommande malmen äro dels blodstenar, dels oxidoxidulmalmer, utan någon för ögat syn-

bar inblandning af svafvelkis. Deras halt af metalliskt jern vexlar emellan 60 och 70 procent. De innehålla således i allmänhet endast obetydligt inblandad gångart, bestående merändels af strålsten, någongång äfven af kvarz. Uti flera af malmparallelerna förekommer derjemte äfven apatit inblandad, dock, enligt hvad kemiska analyser utvisa, icke till den quantitet, att det utbringade jernet, till vissa behof afsedt, deraf bör kunna röna något ofördelaktigt inflytande. Sålunda uppgår halten af fosforsyra hos Hertigens af Upland malm, den mest apatithaltiga jag här på fältet känner, till icke mera än 1,70 procent, under det att den hos flera andra här förekommande malmer knappt stiger till $\frac{1}{20}$ procent. Hos många andra åter, der åtminstone icke med ögat ett spår af detta mineral kan upptäckas, men hvilka ännu icke blifvit kemiskt undersökta, bör enligt min öfvertygelse fosforhalten utfalla betydligt lägre, möjligen alldeles eller åtminstone i det närmaste reduceras till noll."

Brytningskostnaderna för jernmalmen uppgå för närvarande vid Gellivara malmberg, inclusive krut, transport till lastningsplatsen m. m., till 6 à 7 öre pr centner, och man har anledning hoppas, att ingen väsendtlig stegring af dessa kostnader framdeles behöfver äga rum.

Bolaget beräknar kunna vinna en årlig arrendeinkomst af 40,000 rdr å de redan förhandenvarande hemmans- och

torplägenheterna och ytterligare tillkommande 200 kolarehemman och anser denna summa likväl vara lågt anslagen och beräknad utan afseende på den förhöjda inkomst, hvilken i sinom tid bör blifva den naturliga följden af odlingens framsteg och befolkningens — såsom man hoppas — hastiga tillväxt i dessa trakter, hvarest jordens värde har fördubblats under de senare 10—15 åren, men ännu är så lågt, att alla möjliga utsigter förefinnas till en fortfarande högst betydlig stegring. — — —

Låtom oss nu fortsätta resan! Den 24 Juli på morgonen reste vi från Gellivara med tvenne båtar och foro uppför Vasara-ån, vidare öfver *Vasara-träsk* och slutligen ett litet stycke uppför *Torribäcken*, tillsammans en half mil sjöväg. Derefter vandrade vi genom skogen $\frac{3}{4}$ mil till sjön *Nietsak*, nära hvars vestra strand nybygget Rovanen ligger och dit vi i båtar begåfvo oss. Här syntes intet spår till åkerbruk, men en betydlig fårhjord betade på ängen omkring gården. Sedan vi här intagit vår tarfliga middag, gjorde vi uppbrott för att företaga den besvärligaste vandringen, nemligen den öfver *Stora Muddus'* ofantliga myrland. Det ymniga regnandet denna sommar hade förvandlat de djupare dalarne af detta myrland till ordentliga sjöar, hvilka i hög grad försvårade vandringen. Sedan vi gått, eller rättare vadat, $\frac{1}{4}$ mil, uppnådde vi ett vackert skogbeklädt berg, *Nietsakiskobbo*, från hvars öfversta rygg

vi hade den herrligaste utsigt. Närmast omkring oss låg det vidsträckta gräshafvet, upptagande 25 till 30 qvadratmil. Mindre, skogbevuxna kullar lågo deruti spridda liksom öar. Rakt i söder syntes stora *Muddus träsk*, ifrån hvilket *Stora Muddus-elfven* eller *Muddusadno* uttrinner. Denna elf kastar sig sedan utför den branta stranden af Stora Luleelf, bildande ett 180 fot högt fall. I vester syntes de in ibland molnen uppstigande snöfjellen, begränsande utsigten likasom en mur emellan himmel och jord. — Härifrån nedstego vi åter till myrlandet, hvars svåraste del nu skulle öfvervadas. Det var nästan en sjö, öfver hvars yta endast topparne af starrgräset nådde. Med vattnet stundom öfver knäet vandrade hela sällskapet, vi vadande i spetsen samt bärare och bärerskor efter med kontarne på ryggen. Flera sorglustiga uppträden föreföllo derunder och gåfvo anledning till munterhet. Så kommo vi t. ex. till en djup myrbäck, som endast genom sin mörkare färg kunde skiljas från det öfriga af myren. Denna måste vi hoppa öfver. Det gick väl för oss alla utom för en stackars qvinna, som icke var nog lätt på foten. Hon kom ned i vattnet ända till lifvet och måste dragas upp. De nyss omnämnda skogbevuxna kullarne underlättade i någon mån den besvärliga vandringen. Dock måste man äfven vid deras öfvergång hafva ögonen med sig, emedan djupa, af öfverhängande gräs ofta dolda vattensamlingar funnos öfverallt emellan träd-

rötterna och tufvorna. Ändtligen kommo vi till fjellberget *Stuobba*, som väckte vår förtjusning såväl genom dess djerfva former, som genom den rika växtligheten kring dess lägre delar. Våldiga granar och resliga furor funnos öfverallt på och omkring detta berg, ifrån hvilket vi nu skådade den nedersta af den 16 mil långa kedja af stora sjöar som kallas *Stora Lulevattnen*. Efter att hafva öfvervadat ännu en myr, hamnade vi ändtligen kl. 9 på aftonen å nybygget *Juotsarova*, der vi efter någon förfriskning ljuft insomnade i en bädd af aromatiskt doftande hö. Vi hade denna dag promenerat omkring en och en half mil i vatten.

Följande morgon gjorde vi uppbrott med vår värd, en lappman, i spetsen. Ännu återstodo många myror och bäckar att passera. Ändtligen, sedan vi uppkommit på berget *Napar*, fingo vi Stora Lule elf i sigte och kort der-efter voro vi framme vid *Porjus* nybygge, der vi gjorde halt och i gröngräset intogo vår middag. Efter ett par timmars hvila fortsattes vandringen ned till *Njommelsaska* eller *Harsprånget*, med nybyggaren i Porjus, Olle Ersson, som vägvisare. Tillspord om sin ålder, kunde han derom ingenting upplysa. Han förmodade dock, att han var mer än 50 år gammal. Säkerligen var gubben minst 60. På den frågan, huru länge han varit i Porjus, kunde han icke heller lemna något bestämdt svar. Detta är icke något

enstaka exempel, utan tvertom är det mycket sällsynt, att en lapp vet huru gammal han är.

Vägen var mycket dålig och till en början hade vi en besvärlig myr att öfvervada. I förbigående bestego vi berget *Porjusvare*, der jernmalmsanledning skulle finnas, hvilket icke är händelsen. Här hördes dånet från Harsprånget, ehuru det rätliniga afståndet mellan detta och den punkt, der vi befunno oss, var en mil. Efter en mycket besvärlig vandring kommo vi ändtligen kl. 9 på aftonen ned till det stora vattenfallet, vägledde af dettas högt öfver skogen sväfvande rök eller dimma. — En beskrifning — om detta uttryck får begagnas för ett svagt försök att gifva läsaren något slags föreställning om ett sådant storartadt naturunder — hafva vi redan på sidan 9 lemnat öfver Harsprånget.

Vid bedömandet af ett vattenfalls storlek böra icke blott vattenmassan och höjden utan äfven brantheten tagas i betraktande. Med denna måttstock måste det 11 mil högre upp i de stora Lulevattnen belägna Stora Sjöfallet (*Stuor Muorki Kortje*) eller *Ädnamuorkikortje* (det mycket dimmiga fallet) sättas framför Harsprånget och troligtvis främst bland Europas samtliga vattenfall, ty här kastar sig den betydliga sjön *Jertajaur* (Djupa sjön) omedelbarligen ned uti *Pajebu Lulejaur* (Öfra Lulesjön), utför en

134 fot hög klippvägg, enligt den afvägning, som mina reskamrater förlidet år, löjtnanterna Widmark och Berg, anställde. Äfven här hade vi den lyckan att inträffa samtidigt med fjellfloden, hvarföre vi fingo skåda detta underbara vattenfall i hela dess storartade vildhet. Det har egentligen tre branta afsatser och i den öfversta faller den väldiga strålen hela 80 fot fritt igenom luften. Vid den Nedra sjön är en vacker löfskog, men vid fallets öfversta del äro alla träd försvunna och uti Jertajours lugna vatten spegla sig endast ödsliga snöfjellar. Så mycket betyda här dessa 134 fot!

Den 26 Juli kl. 3 e. m. gjorde vi uppbrott från Harsprånget och vandrade utefter dess fortsättning. Först kl. $\frac{1}{2}$ 5 kommo vi till nedersta delen, der elfven började blifva bredare och efter ett ansenligare fall lugnare. Under denna vandring påträffade vi en märkvärdig dalgång, liknande en uttorkad strömfåra. Den kunde vara omkring 80 fot djup och i djupet rann en liten bäck. Denna dalgång, som heter *Pakko Kårse*, har troligen eñ gång varit bädd för en gren af Stora Lule-elfven.

Vägen utefter elfstranden var ytterst besvärlig. När slutligen en af de qvinnor, som buro våra saker, kom ned i vattnet ända till midjan, måste vi taga en annan väg, begynnande med stigning uppför det branta *Ananas*. Sedan vi vandrat en stund, påträffade vi gångstigen från

Porjus, hvarefter vägen blef betydligt bättre. Vi nedstego slutligen utför den af skogseldar härjade branta och långa backen till stranden af Stora Lule-elf och Anajokkselet. Som vanligt här uppe, när man vill öfver ett vattendrag, började vi af alla krafter ropa för att få båt från det midt emot, omkring $\frac{1}{8}$ mil från stranden belägna nybygget Anajokk eller Ligga, men upptäckte snart en på land uppdragen större båt. Denna togo vi och foro dermed öfver den äfven här snabbt framilande floden och inträffade på aftonen, efter halfannan mils vandring sedan vi lemnade Harsprånget, i Ligga. Efter en ypperlig aftonvard, bestående af nyss fiskade foreller och färsk potates, öfverlemnade vi oss åt hvilan, hvilken var så mycket behöfligare, som vi föregående natten för dånet i fallet, men i synnerhet för myggen, icke kunde få en blund i ögonen.

Följande dagen bröto vi upp i det herrligaste väder. Efter 7 timmars vandring kommo vi fram till *Wajkijours* nybygge. Här tog jag farväl af professor Erdmann och öfriga reskamrater, hvilka ämnade sig till Quikkjokk och Sulitelma (*Suoluitjelma*), medan jag sjelft redan samma afton begaf mig till *Jokkmokk*.

Här blef jag hjertligt välkomnad af det goda värdfolket, kyrkoherden Westerlunds, samt hade den glädjen att träffa landshöfding Bergman, som endast åtföljd af sin

son hitrest nära nog incognito och dagen derpå begaf sig till Pajerim.

Den 28 tog jag afsked af herrskapet Westerlund, som ogerna såg mig så snart afresa, och vandrade, åtföljd af gossarne Axel och Arvid Westerlund, hvilka buro mina saker, till *Notudden*, $\frac{1}{4}$ mil, samt for sedan i båt på det breda selet till *Mattisudden*. Sedan gingo vi förbi en fors, hvarefter vi rodde ett stycke utför elfven till den s. k. *Tatarn* vid södra stranden, der elfven börjar bli ofarbar. Härifrån går en af de bästa gångstigar i hela Lappmarken. När vi kommit $\frac{1}{4}$ mil nära Koskats, påträffades den under anläggning varande landsvägen till Jokkmokk, för hvilken man jemte mycket annat godt har den allt för tidigt bortgångne outtröttlige landshöfdingen Widmark att tacka. Klockan var 5 på eftermiddagen, när jag med mina tvenne bärare, en man och en qvinna, anlände till Koskats efter $\frac{1}{2}$ mils båtfärd samt $1\frac{1}{2}$ mils vandring. Koskats nybygge, beläget vid Koskatsjaur och vid foten af Koskatsoive, hade betydligt förbättrats sedan jag för tre år sedan sist besökte detta ställe. Då funnos der endast eländiga kyffen, nu åter tapetserade rum. Medan jag väntade på skjutsen, bjöds mig af en snygg och hygglig qvinna godt kaffe med hveteskorpor, hvilket var så mycket välkomnare, som jag icke gifvit mig tid att äta middag. — Härifrån fick jag hästskjuts och blef således en af de första, som fick be-

gagna den nya körvägen till Jokkmokk. Vägen var dock långt ifrån färdig. Öfverallt mycket stenar, men ännu ingen grusfyllning, hvadan jag fick "stöta peppar", så att min arma lekamen var alldeles rådråkad när jag kom fram till Pajerim, $1\frac{1}{4}$ mils väg. Härifrån fortsatte jag resan med samma skjuts, men icke längre på den nya vägen, utan på en gammal, i många krokur slingrande väg. Den var visserligen längre än den nya, men så mycket smalare. Mycket vatten stod här och der öfver denna väg, hvarföre jag ofta måste lyfta upp mina framför kärran nedhängande ben för att icke blifva alldeles nedstänkt. Kärran hade nemligen intet säte, utan jag satt på sjelfva botten. Klockan nära 11 på qvällen kom jag till Wuollerim, ett gammalt bekant ställe, der jag fick ett godt nattqvarter hos den beskedlige nybyggaren J. Sundqvist.

I anseende till den nu pågående höskörden var det svårt för Sundqvist att skaffa en roddare till. Först kl. 9 på förmiddagen den 30 kunde jag lemna Wuollerim. Efter en fjerdingvägs vandring kommo vi till elfven nedanför Porsiforssen. Med tillhjälp af strömmen bar det raskt af utför elfven och vi foro förbi Storbacken på södra samt Anderviksudden på norra sidan och passerade kl. $\frac{1}{2}$ 11 den i skogen uthuggna rågången, som utgör gränsskilnad mellan Lappmarken och Norrbotten. Här tog jag således farväl af Lappland!

Vid middagen anlände jag till *Storsand*, hvarifrån jag forslades till *Edefors*, der jag i förbigående besåg den nedre forssen, men när man har Harsprånget i friskt minne, är det icke mödan värdt att gå och se på andra vattenfall.

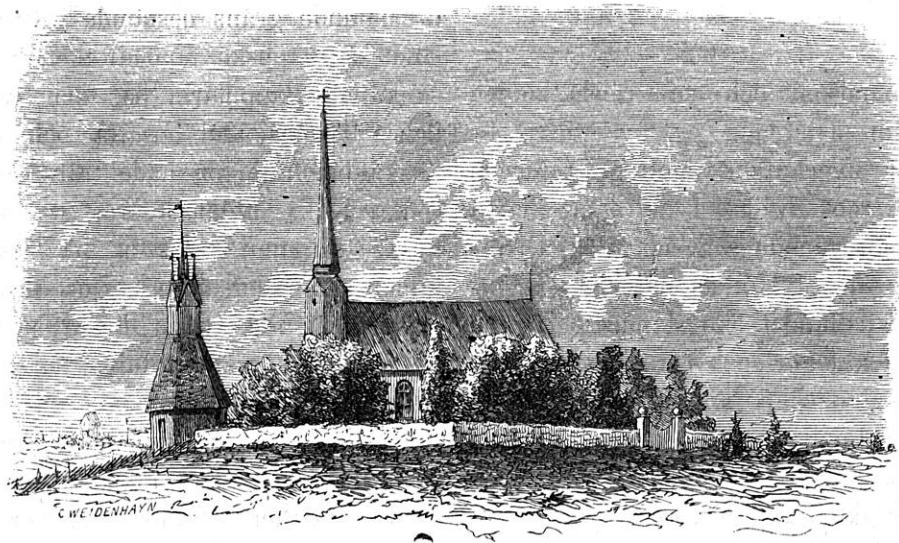
Här fick jag till roddare tvenne kvinnor, som skjutsade mig en half mil till *Forsnäs*, hvarifrån efter en stunds väntan resan fortsattes med en yngling och en flicka, som roddare till *Harads*. Här fick jag genast skjuts. Drifven ut af en frisk vind och af strömmen ilade båten snabbt framåt. Klock. 7 passerades

mönsterfarmen *Aminne*, belägen $\frac{3}{4}$ mil ofvanom Svartlå vid elfvens högra strand, och kl. 8 kom jag fram till *Svartlå*. Så snart jag väl kommit i land, begaf jag mig genast upp

till min värderade vän och gamle värd Eckhell och blef der på det hjertligaste mottagen.

Den 31 Juli på morgonen var temperaturen kl. 7 en-

dast + 9⁰ och den hade kl. 2 e. m. ej stigit högre än till + 11⁰. Regn och vänskapsfulla människor hindrade min afresa på förmiddagen, och först kl. $\frac{1}{2}$ 5 e. m., sedan det lyckats mig öfvertala Eckhell att följa med, lemnade jag detta gästvänliga ställe. Vi kommo kl. 8 på aftonen till *Hedenfors* sågverk, 3 $\frac{1}{2}$ mil nedom Svartlå, der vi hos inspektor Clas-

Torneå kyrka.

son tillbragte aftonen tillsammans med kyrkoherden i Öfver-Luleå Gellerstedt samt erhöilo nattqvarter.

Den 1 Augusti reste vi på hjuldon härifrån till *Rå-*

bäck, der vi togo båtskjuts. I förbifarten lades i land vid *Afvans* landtbruksskola, som togs i betraktande och der vi intogo frukost hos skolans direktör, hr Sandstedt. — I *Gäddvik* afgick Eckhell. Jag återkom till Luleå kl. 3 e. m. efter 22 dagars frånvaro.

En återblick på Lappmarken och dess förhållanden torde här kunna vara på sin plats.

Att Norrbottens län är öfverhufvud mottagligt för en mångdubbelt stegrad odling, mot hvad det nu eger, hafva vi vid flera tillfällen i det föregående sökt ådagalägga, liksom vi fästat uppmärksamheten på landets naturliga indelning i trenne hufvuddelar, kustlandet, skogslandet och fjelllandet. Till den förstnämnda kategorien bör räknas den del af det fordna Westerbottens landskap, som tillhör Norrbottens, endast med undantag af Pajala socken, hvilken, till hela sin vidd liggande norr om polcirkeln, i naturlig beskaffenhet mera liknar Lappmarkernas skogsland än kustlandet. "Det är en anmärkningsvärd omständighet" — säger landshöfding Widmark uti sin "Underd. Berättelse" om Norrbotten — "att då inom hela Westerbottens län samt de sydligaste och mellersta delarne af Norrbotten lappmarksgränsen endast är belägen omkring 10 mil från hafvet, blir denna gräns inom den nordligaste delen af

länet undanskjuten, i Kalix ådal till 16 och i Torneå elfdal och dess utgrening efter Muonio elf ända till 30 mil från hafvet, och sådant oakadt, i följd af denna nordliga belägenhet, förhållandet borde vara omvänt. Härtill kan en annan förklaringsgrund icke uppsökas än att, å den tid då nämnde gräns bestämdes, densamma afsåg skiljomärken emot det lappska nomadfolket, som då ensamt innehade de så kallade lappmarkerna, och att redan vid denna period den i Torneå ådal bosatta och ännu derstädes bibehållna finska befolkningen hade trängt undan den lappska, liksom i Kalix elfdal, hvarest de ännu till vår tid bibehållna finska ortnamn häntyda på det forntida förhållande, att finnar äfven derstädes utgjort den rådande folkstammen och att denna stam, sedan den af svenskar blifvit från kusten undanträngd, i sin ordning längre upp emot fjellen undanskjutit nomadfolket."

"Ehuru inom kustlandet ännu finnas vidsträckta kärruppfyllda skogsmarker, så är likväl detta land till sin naturbeskaffenhet och för dess emottaglighet af odling att anse för ett slättland. I ingen annan del af riket är jordvallens ständigt fortgående inkräkning å hafvet så märkbar, och ängsmarker förekomma, hvilka synbarligen i en icke långt aflägsen forntid utgjort hafsvikar eller fjerdar, som nu äro uppskjutna öfver hafvet eller blifvit igengrundade af de jordlager, som flodvattnet årligen nedfört. Men

utom de odlingsstrakter, hvilka genom denna jordvallens höjning redan tillkommit, så finnas dessutom öfverallt och särdeles inom de större flod-dalarna så vidsträckta odlingslägenheter, att ingen annan del af riket kan förevisa någon motsvarighet."

Hr Widmark visar derefter, att de för bergshandterings befordrande i dessa trakter lemnade förmåner hafva menligt inverkat på jordbruket. "Från det allmännas sida," säger han, "har under förflutna tvenne århundraden uppmärksamheten egentligen varit riktad åt de i dessa nordliga trakter eller inom lappmarkerna befintliga stora malm-lager, och dessa lagars tillgodogörande har man ansett såsom hufvudsak, men landets uppodling och bebyggande endast utgöra ett underordnad medel för bergshandterings upphjelpande. Af sådan anledning och sedan genom K. Kungörelsen af den 20 November 1741 det blifvit stadgadt, att hvar och en, af hvad stånd han vara månne, som ville uppodla något ödesland, till åker eller äng i Westerbotten (hvertill Norrbotten vid denna tid hörde), skulle i evärdeliga tider få njuta och besitta detsamma under frälsemannarätt, och derjemte i 110 år hafva frihet för allt sitt folk från all personlig afgift samt dessutom 50-årig frihet från all hemmansafgift, efter hvilka frihetsårs förlopp allenast skulle utgöras de utskylder, som åtfölja frälsehemman, blefvo hela odlingsdistrikter af flera qvadratmils omfång

upplåtna åt personer eller bolag, som sig till deras upp-tagande, egentligen för åsyftad styrka till bergshandteringen, anmälde."

"Ett sådant distrikt var det, som genom K. Resolution den 20 Aug. 1753 uppläts till kaptenen och professoren J. Meldecreutz, med rättighet att emellan Lule och Kalix elfvar från Meldersteins bruk och till Gellivara malmberg samt 3 mil der ofvanom, eller å en landsträcka af 150 mil, upptaga och bebygga alla derinom befintliga till hemman tjenliga lägenheter. Ett annat distrikt, hvartill majoren G. W. Palmstruch den 8 Maj 1775 erhöill nådigt frihetsbref, var beläget i Pite socken, emellan Pite elf och Lule socknegräns samt omfattande ett område af cirka 10 mil i längd och 2 å 2 1/2 mil i bredd. Väl fästades vid dessa öfverlåtelse, likasom vid åtskilliga andra af enahanda beskaffenhet, det uttryckliga vilkor, att på det vinnas måtte det ändamål af landets uppodling, som med frihetsbrefvens meddelande var afsedt, borde den till odling tjenliga jorden behörigen utsynas och lägenheternas odling och bebyggande derefter verkställas inom viss föreskrifven tid, men det oaktadt och sedan åtskilliga hemman och torp af privilegiinnehafvarne blifvit anlagda, hafva gång efter annan nya anspråk blifvit gjorda om privilegiirättens fortfarande äfven till närvarande tid och om företräde för innehafvarne icke blott att upptaga nya lägenheter, utan

äfven att varda tillerkända besittning till de dylika lägenheter, hvilka utan deras medgifvande blifvit af andra personer påbörjade. Dessa anspråk och de rättegångar, som deraf blifvit föranledda, hafva hämmande inverkat på odlingsgången, i det att hugade odlare varit utestängda från nybyggens och torps upptagande, under det att privilegiiinnehafvarne icke förmått eller funnit med sin fördel öfverensstämmande att inom dessa vidsträckta områden frambringa den kultur, som frihetsbrevens utfärdande afsett."

Då sålunda den med dessa och andra privilegiers meddelande afsedda bergshandteringen hittills icke lyckats utveckla sig till någon för landet vigtig näring, har deremot brädsåkning och annan skogsafverkning erhållit en stor utsträckning. Af de samlade uppgifter hr W. anför angående utskeppningen af skogsprodukter från Norrbotten visar det sig, att denna rörelse under de senare decennierna årligen ökats och i ej ringa mån bidragit till utkomst och bergning för ortens innebyggare. "Denna näring" — fortfar han — "är i ett land, der jorden 6 à 7 månader hvarje år är snöbetäckt, särdeles egnad att utgöra en vigtig binäring; men den blifver skadlig om den öfvergår till hufvudnäring, så att jordbruket derigenom under den korta sommaren beröfvas erforderliga arbetskrafter. Ett sådant förhållande har dock beklagligen inom Norrbottens län inträffat." — — — "Af de uppgifter jag af länets prester-

skap och af tabellverket kunnat samla, upplyses, att af kustlandets befolkning endast $\frac{6}{10}$ delar äro jordbrukare, men $\frac{4}{10}$ delar backstugusittare och andra lösa personer, hvilka icke äro fästade vid jordbruk, utan af tillfälliga arbetsförtjenster genom skogshyggen åt sågverksägare, flottningar och andra dylika arbeten sig lifnära. Under goda konjunkturer och medan arbetskraften varar saknar detta folk icke utvägar att lifnära sig, men så snart den dagliga förtjensten tryter eller sjuklighet eller orkeslöshet inträder blir detsamma utsatt för nöd och brist."

Hr W. väntar af afvittringens fortskyndande och avslutande inom Norrbotten samt skiftesverkets ställande i förbindelse med afvittringen en stegrad verksamhet, ledande till de vigtiga ändamålen att skilja kronans och enskildes tillhörigheter samt befordra nya bosättningar å de förra och ett förbättradt jordbruk inom de senare.

Författaren framhåller ock derefter, att oaktadt ofvan angifna hinder och hämmande omständigheter, bemärkes dock nu öfverallt inom länet, att odlingshåg hos allmogen vaknat, hvartill främst bidragit de redan — hr W. skref 1859 — verkställda laga skiften och dernäst dels de upplysningar och råd, hvarmed statens agronomer tillhandagå allmogen, dels de föredömen några af ortens ståndspersoner lemnat genom större odlingsföretag. Bland dem böra nämnas de vid Gyljens masugn och sågverk inom Öfver-Kalix

socken, vid Meldersteins egendom i Råneå socken samt vid Björkfors egendom i Neder-Kalix socken utförda, af hvilka de sistnämnda särskildt förtjena att bemärkas, enär ägaren, grosshandlaren Bergman Olsson, utan allmänt bidrag derstädes anlagt en landtbruksskola, hvilken bör blifva af stor nytta för jordbrukskunskapens spridande inom den nordliga delen af länet. För öfrigt har ett bolag med understöd af statsmedel anlagt den ofvan omtalade Afva landtbruksskola, som öppnades den 1 Oktober 1859, och vi hafva förut vidrört det välgörande inflytande, som den till minne af H. K. H. Kronprinsen Carls besök i Norrbotten 1858 anlagda mönsterfarmen Åminne bör komma att utöfva. Denna egendom, belägen vid Lule elf 8 $\frac{1}{2}$ mil in i landet från Luleå stad räknadt, har en vacker belägenhet samt ymniga odlingstillgångar, med en ägoareal i inrösnings- och afrösningsjord af 2,155 tunnland, 24 kappland och består af ett mantal frälse. Genom elfvens kanalisering öppnas till och från egendomen en lätt kommunikation med kustlandet.

Sedan landshöfding Widmark i den berättelse, som vi här citerat, framhållit det vårdslösa och ofta beklagliga skick, hvari kustlandets skogar till stor del befinna sig, anmärker han med tillfredsställelse, att inom Lappmarken finnas ymniga och sparda skogstillgångar, hvilka förtjena att, innan de till följd af sin tillgänglighet genom de flott-

ningsstillfällen, som de stora elfvarne erbjuda, blifva hårdare tillitade, ställas under allmän och systematisk vård. ”Den föreställningen, att skogarne vid kusten skulle vara ymnigare samt deras återväxt snarare än i det inre af landet, föranledde sannolikt, att då i slutet af förra och i början af innevarande århundrade friherre Hermelin och några hans företrädare började bearbeta Gellivara och flera malmfält, anlades masugnar och verkstäder icke in i landet, utan vid kusten, emedan man befarade, att en långt upp i landet idkad bergverksnäring skulle med tiden komma att sakna det outhärliga bidrag till dess bestånd, som skogarne lemna; men på ett afstånd af högst halfannan grad i nordlig och sydlig riktning kan någon väsendtlig skilnad i tiden för skogens återväxt ej förmodas, utan är densamma att anse fullkomligen lika och föränderligheten beroende endast på lokala omständigheter. Men skogens växtlighet och egenskap att froda sig kunna dock på denna sträcka vara skiljaktighet underkastade i samma mån som landet höjer sig öfver hafvet. Likväl vill det dock synas, som å denna växtlighet mest inverkar, om landet ligger skyddadt för all skadlig inverkan både af hafsstormar och fjellvindar, ett förhållande, som inträffar med det nedre eller skogslandet i Lappmarkerna, utan att detta land så betydligt höjer sig öfver hafvet, att denna omständighet å växtligheten kan äga någon märkbar inflytelse.”

Gränsen mellan Lapplands skogs- och fjelland anser hr W. kunna ungefärligen utsättas genom en linia dragen genom Pite Lappmark vid Arjeplougs kyrka till sjön Parkijaur vid Lilla Luleå vatten, derifrån till norra ändan af Råne träsk och vidare på södra sidan af Gellivara kyrkplats förbi Wasara hemman och öfver Kalix elf till Vittangi kyrkplats af Jukkasjärvi socken vid Torne elf och slutligen till Muonio elf i nordligaste spetsen af Pajala socken. När till Lappmarkens skogsland äfven lägges Pajala socken, så finnes detsamma innehålla en areal af minst 250 qvadratmil. Vål aftager skogens växtlighet synbart vid denna gräns och röjer genom sitt tvungna och sorgliga utseende, särdeles hvad granen beträffar, fjellbygdens grannskap; men ju längre ned, desto mera tilltager densamma i reslighet och växtlighet, så att skogen här blifver jemngod med om icke bättre än kustlandets. Utom den nyss betecknade gränsen åter kan väl i vissa dalsträckningar duglig skog ännu förefinnas, men största vidden utgöres af kala fjell eller skoglösa fjellmyror.

Den jordbrukande delen af befolkningen i Lappland utgöres i de södra församlingarne dels af svenskar, dels af lappska afkomlingar, hvilka antagit svenskt språk och svenska seder, dels i de nordliga lappmarkerna af finnar; men inom Gellivara församling äro lappar, finnar och svenskar

om hvarandra blandade, ehuru finska språket likväl derstädes är allmännast rådande.

Hr Widmark lemnar följande intressanta utredning af frågan, om och till hvilken utsträckning nybyggare må nedsätta sig i Lappland:

"Man har hört stridiga tankar yttras om nyttan af nybyggares nedsättande i Lappmarken: "såsom ringa beboeligt för andra än lappar och för öfrigt föga odlingsbart skulle landet, af naturen ämnadt endast för dessa sina ur-inwånare och deras renehjordar, också för dem böra bibehållas. De förnärmas af nybyggarna i sina ursprungliga rättigheter och rehnarnes trefnad aftager." Begreppet om lappmark är dock ganska obestämdt. Om man med detta namn i inskränkt mening förstår endast det högre liggande fjelllandet och icke de lägre delar, som här gifvits namn af skogsland, så är jag färdig godkänna ofvan uttryckta åsigt så till vida, att man med största varsamhet bör gå tillväga för att ej genom nybyggens anläggande uttränga lapparne från begagnande af sina fordna rehnbetesland, utan att i anseende till klimatets hårdhet, vålladt af de kalla fjellvindarne, de nybyggen, som deremot tillkomma, någonsin kunna blifva trefna bostäder för ett jordbrukande folk. Förstår man åter med lappmark både fjell- och skogsland och således hela den vidsträckta, af 700 qvadratmil bestående landsträcka inom Norrbottens län, som vanligen förekommer

under denna allmänna benämning, så är åsigten icke riktig, ty vidden och utrymmet äro öfverflödiga både för lappar och nybyggare, hvilka icke böra komma i någon förnärmande beröring, utan fastheldre blifva hvarandra till stöd och hjälp. Vill man åter med begreppet om lappmark uttrycka idéen om vildhet och obeboelighet, kan det för ingen del lämpas på detta land, ty der förekomma lägenheter, som i naturförmåner täfla med kustorterna. Man har i allmänhet antagit, att lapparne i senare tider mera minskats än ökat sig och att isynnerhet rehnarnes antal betydligt aftagit, hvilket förhållande man velat tillskrifva det intrång och den förföljelse, som lapparne skola lida af nybyggare, hvaraf man dragit den slutsats, att de förre om-

sider skola alldeles utödas och den beboeliga delen af landet mista äfven de få innevånare, som nu sträfva i dess ödemarker. Men rehnjordarnes aftagande härrör likväl af helt andra orsaker, än ett förment intrång i lapparnes rättigheter, nemligen af tillfälligt inträffade sjukdomar, af rehnbeteslandens beläggande med isskorpa och af den mängd rofdjur, som vissa år yppar sig, hvilka omständigheter vålla tillfälliga förödelse bland rehnjordarne, hvarigenom lappfamiljer icke sällan försättas i fattigdom. Att det lappska folket likväl icke minskats i antal, ehuru det ej lika mycket tilltagit som det jordbrukande, upplyses af följande jämförelsetablå öfver folkmängden i Lappmarkerna för åren 1799 och 1858:

	1799.			1858.			Tillökning.		
	Lappar.	Nybyggare.	Summa.	Lappar.	Nybyggare.	Summa.	Lappar.	Nybyggare.	Summa.
<i>Pite Lappmark.</i>									
Arvidsjaur och Arjeplog	958	247	1,205	1,178	2,583	3,761	220	2,336	2,556
<i>Lule Lappmark.</i>									
Jokkmokk och Gellivara	1,261	599	1,860	1,783	2,565	4,348	522	1,966	2,488
<i>Torne Lappmark.</i>									
Jukkasjärvi och Karesuando	1,278	564	1,842	1,681	1,237	2,918	403	673	1,076
Summa	3,497	1,410	4,907	4,642	6,385	11,027	1,145	4,975	6,120

Häraf upplyses, att under dessa 60 år lappska folket ökats i Pite Lappmark med 24 procent, i Lule med 41,4 och i Torne Lappmark, oaktadt en del deraf bortgått till Ryssland, med 31,5. Den jordbrukande befolkningen har deremot i en vida högre skala tilltagit, nemligen i Pite Lappmark med 946 procent, i Lule med 330 och i Torne, utom för hvad som afgått till Ryssland, med 119. Vid denna jemförelse bör likväl i betraktande tagas, att den jordbrukande befolkningen blifvit förstärkt hufvudsakligen genom inflyttningar från kustlandet, såsom i Pite Lappmark från Skellefte och Pite socknar, i Jokkmokk från Öfver-Lule socken, i Gellivara från Öfver-Lule, Råne, Öfver-Kalix och Torne socknar, äfvensom i Torne Lappmark från de nedanliggande finska församlingarne, utom det att till Gellivara, genom framlidne baron Hermelins föranstaltande och i följd af hans till stöd för bergshandteringen tillämnade kolonisation, inflyttningar äfven skett från sydligare orter af riket. Men äfven den lappska folkstammen har icke så obetydligt förstärkt den jordbrukande, ty än i dag händer icke sällan att, sedan en lapp genom sådan förödelse, som ofvan är nämndt, förlorat sin renehjord eller på annat sätt bringats i fattigdom, tvingas han först att söka sin lifsberging i fjellsjöarne, hvarefter hans omtanka småningom riktas på anskaffande af några getter eller en ko och att upp-bryta ett litet potatesland, och i andra eller tredje ledet

öfvergår en sådan lapp till nybyggarens stadigare syssel-sättning. Inom Jokkmokks och Gellivara församlingar finnas många nybyggare, hvilka utgått från lappska familjer och i förenämnda socken är derföre än i dag lappska språket det som hvardagligen begagnas, äfven af nybyggare, ehuru de tillika äro fullt mäktige det svenska och tala detta språk mera korrekt än någon af mig känd svensk allmoge.”

Den talrikaste klassen af lappar utgöres af fjellapparne, hvilka dela sig i särskilda så kallade byalag, rättare stammar, som hafva hvar sina sträckningar eller flyttningvägar, efter hvilka de med sina renehjordar ena året på lika sätt som det andra framtåga. Dessa stammar äro i Arjeploug: Lokteå eller Arvas, Norr Westerby eller Barturli, Semisjaur och Sör Westerby eller Niarka; i Qvikkjokk: Turpens och Sirkas; i Gellivara: Norr Kaitum, Sör Kaitum och Sjokkjokk; i Jukkasjärvi: Calasvuoma, Rautusvuoma, Saarivuoma och Tallma samt i Enontekis: Kön-gema, Lainivuoma, Rommavuoma och Suoptavara. I början af sommaren uppehålla sig fjellapparne å högsta fjellryggen och begifva sig derifrån inom Norge ända ned till hafvet, hvarifrån de i September återvända till svenska sidan samt fortsätta vidare med vinterns inbrott sitt flyttningståg in i skogslandet och mången gång ned till kustsocknarne, hvarifrån de vid Maj månads ingång återtåga till fjellen. Flyttningstågen till kustlandet äro nödvändiga

emedan fjellapparne eljest skulle i saknad af skog samt blottställda för storm och snöyra omkomma i fjellen. — Skogslandet, som är skogslappens hemort, har från uråldriga tider varit indeladt i vissa, till sina gränser bestämda s. k. lappskatteland, men denna indelning är i närvarande tid endast bibehållen i Arvidsjaurns socken, hvilken, i vidd omkring 60 kvadratmil, är fördelad i 36 lappskatteland med tillsammans 78 skattdragande lapphushåll, hvilkas årliga skattebelopp till kronan emellertid endast utgör 33 rdr rmt. Två å tre tillsammans hafva ett gemensamt land och å detsamma ett sommarhemvist, liggande vid stranden af någon sjö, från hvilket deras land sträcker sig inåt skogen, vanligen omkring 2 mil och hvarinom de på flera ställen hafva kojor uppförda för flyttningar under den tid af sommaren de hafva sina renehjordar samlade, då myggen tvinga djuren att samlas vid de stockeldar lappen antänder och genom hvilkas rök rehnarne skyddas för myggens bett. Då mjölkar lappen morgon och afton sina rehnar; men med myggens försvinnande kunna rehnarne ej längre hållas tillsammans. — Sannolikt skall den stigande odlingen tvinga skogslappen att öfvergifva sitt nomadlif, ty när de i frihet lemnade rehnarne ströfva vida omkring i markerna, söndertrampa de nybyggarnes vidt omkring liggande myrslätter, hvaraf stridigheter mellan lappar och nybyggare uppkomma. I Arvidsjaur fann landshöfding Widmark dock

god sämja råda mellan lappar och svenskar, ehuru de senare, utan att lapparne kunnat hindra det, öfverallt byggt sig ned och upptagit nybyggen inom lappskatteländen. De båda befolkningarne stå här äfven i jemn och nära beröring med hvarandra. Skogslappen egnar sig, under den tid han är fri från sina rehnar, vid sitt sommarhemvist åt fiske och samlar derjemte foder åt en ko eller några getter, hvilka då utgöra hans husdjur, men dem han under vintern öfverlemnar till vård åt nybyggaren, vid hvars gård han dessutom har sin matbod, och i utbyte deremot vårdar han nybyggarens renehjurd.

Skogslappens boningshus (kåta) utgör en fyrkant, hvarje sida omkring 6 alnar lång, 5 till 6 timmerhvarf hög och hvarifrån taket från alla fyra sidorna uppgår i en spets. På en af dessa takslutningar är ingången. I kojans midt är eldstaden, endast omgifven af några små kulsterstenar, och rundt omkring densamma samt emot sidorna äro renehudar utbredda, på hvilka hela familjen i sittande och liggande ställning har sitt läger. — En lappfamilj, som befinner sig i bergliga omständigheter, förer ett lugnt och sorgfritt lif, ty afkastningen af en större renehjord lemnar tillgångar till både föda och beklädnad.

Beträffande rehnarnes antal i Lappland finnas inga noggranna och bestämda uppgifter att tillgå, men då antalet endast i Qvickjocks kapellförsamling af länsman

derstädes uppskattas till 22,800 rehdjur, så skulle, om man beräknar tillgången för öfriga församlingar i samma proportion till lappska folkets antal, i alla lappmarksförsamlingarne finnas sammanräknadt 120,000 rehdjur, och detta stora antal gör det lätt begripligt, hvilken rik källa till folkets bergning dessa lättfödda, men mycket afvelsamma djur lemna för ortens inbyggare, ty icke blott lappar äro rehnägare, utan äfven nybyggare i Lappland samt bönder i kustlandet och borgare i städerna, och desse icke-lappska ägare anses hafva en sjettedel af hela antalet eller 20,000 rehnar, ehuru kreaturen vårdas af lappar i förening med dessas egna. En rik lapp, d. v. s. en som äger 1,000 eller minst 600 rehnar, kan dock, såsom förut är nämnt, lätt blifva fattig, när hans hjord hemsökes af farsoter eller isvall ("flen") betäcker marken, så att rehnarne ej komma åt mossan, eller hjorden skingras och utödes af rofdjur. Man äger väl ingen säker ledning för bedömandet af, hvilken afkomst rehnarne utöfver födoämnen för dagen lemna sina ägare, ty lappmarkens produkter sprida sig i flera riktningar till norska och svenska orter och användas i utbyte mot lappmarksbefolkningens behof af kaffe, mjöl, salt, klädespersed-

lar, krut m. m.; men ehuru de mesta lappmarksvaror användas och förbrukas inom kustlandet, så visa likväl tulljournalerna för Haparanda, Luleå och Piteå städer, att under åren 1856—58 till inrikes orter utskeppats i medeltal pr år 6,618 renhudar och 2,580 $\frac{1}{2}$ lispund hornlim och rehorn.

Hölada vid Korpikylä.

Af sådana fakta, som de här ofvan anförda, drager landshöfding Widmark den slutsatsen, att det lappska folket bör bibehållas vid sina rehnbetesland, särdeles i fjelltrakterna, att lapparne "böra icke blott tolereras, utan äfven hafva företräde till markens begagnande framför nybyggarne, äfvensom att de vintertiden, när det icke vidare är dem möjligt att med renhjordarne uppehålla sig inom fjellen, må tåga ned i skogslandet och der uppsöka rehnbetesland, men att deremot inom skogslandet nybyggeskolonisationen må fortgå utan hinder af den lappska folkstammen. Denna stam bör dock icke förvägras, utan tvärtom uppmuntras att inom sina fordna rehnbetesland anlägga kronotorp eller nybyggen. Skogslapparnes så kallade sommarvisten, merändels belägna på upphöjningar vid stränderna af sjöar, synas vara till dy-

lika anläggningar tjenliga. För nybyggaren är fiske en lika nödig binäring som för lappmannen, och när denne senare frånträder sina förra lefnadsvanor och öfvergår till nybyggare, är intet hinder att han till vård af någon bland sina landsmän i fjellen öfverlemnar sin renhjord, hvars afkomst blir honom till hjälp vid odlingsarbetets utförande. Inom Arvidsjaurs församling talar lappallmogen, utom sitt eget modersmål, allmänt svenska språket, hvilket underlättar gemenskapen med de svenska grannarne och antagandet af deras lefnadsvanor.”

Hvad naturbeskaffenheten af Lappmarkens skogsland beträffar, så, ehuru skogens växtkraft der icke är mindre än på kustlandet, är dock förhållandet annorlunda i afseende på den odlade och odlingsbara jorden. Leran aftager alltmer ju högre upp man kommer, så att den vid högst 500 fots höjd öfver hafvet blott förekommer i ringa mån, blandad med grus och mojord, och de till odling tjenliga lägenheterna äro i jemförelse med den stora vidden af skogs- och hedmarker samt flacka kärr- och myrtrakter ringa; men på en vidd af mer än 200 qvadratmil, som alldeles icke utgör någon fjelltrakt, utan är att anse för ett jemförelsevis platt land, måste dock otaliga större och mindre odlingsbara platser förekomma, ehuru jordens bördighet i ett land, som ligger under polcirkeln, ej kan vara

densamma som i sydligare trakter. Vid vattendragen träffas dock ofta lager af mull, fastän desamma ännu ej äro genom beståndsdelarnes förruttnelse, hvilken af den långa vintern fördröjes, fullkomligt utbildade. Men valet af odlingsfält ankommer här vida mer på läget än på jordmånen. Åkern uppbygges helst på en torr och högländ, ehuru steril mark, då likväl en lägre långt bördigare och lättare uppbukad jord finnes i närheten, hvilket skenbart förvänder sätt likväl har sin grund i lokala och klimatiska förhållanden. Den torra sandjorden mottager lätt under snösmältningen om våren det deraf uppkommande myckna vatten, af hvilket en till växtligheten verksamt bidragande allmän öfversilning uppkommer. Den mottager likaledes värmen fortare och bibehåller den längre, hvarigenom växtligheten äfven påskyndas. Utsädet kan derigenom å sådan torr jord ske tidigare och grödan når förr sin mognad samt undgår att blottställas för nattfröster, när å lågländta, men eljest mullrika ställen förhållandet blifver omvänt.

Hr Widmark anser emellertid, att trots alla dessa jemförelsevis förmånliga odlingstillfällen åkerbruket inom Lappmarken i *allmänhet* icke kan blifva någonting mer än en binäring, hvaremot skogshushållningen alltid måste här vara hufvudnäringen. Men näst denna lägger han hufvudsakligaste vigten på boskapskötseln, emedan detta närings-

fång här är naturenligt och, stäldt i förbindelse med de fördelar, hvilka af fiske och djurfång samt skogarnes alster äro att påräkna, fyller de behof ett osäkert och inskränkt åkerbruk icke tillfredsställer. De låglända och gräsrika markerna öppna stora tillgångar på bete och foder och frambringa redan i sitt vilda tillstånd ett ymnigt, fastän föga kraftigt gräs och visa sålunda hvad af dem en gång kan blifva, dels genom rödjande och utdikning, dels och förnämligast genom vattningar eller öfversilningar. De otaliga bäckar och åar, hvilka från fjellen nedföra flodvatten till de större elfvarne, gifva obegränsade tillfällen för anläggning af öfversilningsängar, och bland sådana anför Hr W. att den gräsmark, som ligger mellan Abborträsk och Bokselets hemman inom Arvidsjaurs socken i den trakt, der den nya vägen mellan denna och Pite socken skulle anläggas, och som innehåller en areal af omkring 6000 tunnland, är genomskuren af ett större och flera mindre vattudrag och skulle, efter utdikning och planläggning till öfversilningsäng, kunna gifva högst betydliga fodertillgångar. I likhet med L. L. Læstadius, som vi ofvanföre i samma ämne citerat, anser hr W., att uttorkandet af de vidlyftiga kärren och mossarne, hvilka mer än landets nordliga läge äro upphofvet till frosterna och underhålla luftstreckets hårdhet, vore ett synnerligen välgörande företag, som dock till en början, enligt hans åsigt, torde böra in-

skränkas till sådana mindre kärtrakter, hvilka ligga inom och emellan byar och gårdar och hvilkas utdikning skulle afleda frostländighet och dymedelst befordra beboeligheten, om ock de oförruttnade vegetabiliska ämnen, dessa kärmarker innehålla, endast långsamt skulle undergå förvandling till bärande jord.

I en af frih. S. G. Hermelin år 1804 utgifven afhandling "Försök till Mineral-Historia öfver Lappmarken och Westerbotten" finner man den hittills mest fullständiga förteckning och beskrifning öfver Norrbottens malmlager. De äro med få undantag alla belägna inom Norrbottens fjellland samt utgöras af:

Inom *Torne Lappmark och Jukkasjärvi socken*: 1:o Schiangeli-fjell, beläget invid högsta fjellgränsen, nära norska gränsen, 3 mil från Torne träsk och vid pass 49 mil från Haparanda, men allenast 4 mil från närmaste hamn i Norge, kopparmalmberg angifvet af en lappman år 1696, senast bearbetadt 1841—46; — 2:o Ragisvaara kopparmalmsanledningar, belägna 2—6 mil norr om Jukkasjärvi kyrka, der bearbetningen sedan 1750-talet afstannat liksom äfven vid — 3:o Kovovaara kopparmalmsanledning, vid pass 3 mil norr från Jukkasjärvi, och — 4:o Kovoravaara. 1½ mil från samma kyrka; — 5:o Svappavaara koppar- och jernmalmsfält, 3 mil söder om Jukkasjärvi och 7 mil nordvest om Junosuando masugn; vid detta kopparverk har på

1600-talet tillverkats 6—800 skeppund koppar intill 1670, då arbetet, emedan grufvorna blefvo djupa och vattensjuka, efterhand inställdes. Sedan 1684 har arbetet fortsatts, men åter afstannat 1775. När grufvorna på 1600-talet voro malmgifvande, voro vid Kengisfors, 14 mil från Svappavaara, invid Torneelf inrättade garhytta, kopparhammare och myntverk, hvarest den tillverkade kopparen den tiden utmyntades till gångbara plåtar med prägel, men dessa verkstäder blefvo 1717 under ryska kriget förstörda och myntverket har sedan ej blifvit åter inrättadt. — Jernmalmsberg kända för ansenliga malmförråd äro inom Torne Lappmark vidare — 6:o Kirunavaara, $2\frac{1}{2}$ mil från Jukkasjärvi kyrka; — 7:o Luosavaara malmsberg, $\frac{1}{2}$ mil norr om det förra; 8:o Haukevaara jernmalmsanledning i närheten af Kirunavaara; — 9:o Pulkapole berg, 1 mil norr om Vittangi by; — 10:o Vattavaara, $\frac{1}{2}$ mil från Fulkapole, i den trakt af berg och skogsland, som är emellan Torne och Vittangi elfvar; samt slutligen 11:o Junosuando grufvor.

Inom *Lule Lappmark och Gellivara socken*: Gellivara ofantliga jernmalmsberg, hvarom förut är taladt.

Inom *Jokkmokks församling*: Kedkevare (Stenberget) och Alkevare fjell (Beqvämliga berget), i hvilka silfvermalmsanledningar varit bearbetade, men med ringa framgång; — jernmalmstillgångar i Qvikkjokks fjelldal, nemligen i berget Karvek. beläget $\frac{1}{2}$ mil från Wallispiken, samt

Ruotivara, $1\frac{1}{2}$ mil norr om Qvikkjokks kapell. Å detta bergs sydvästra ända visar sig en lodrät vägg af minst 20 famnars höjd och mer än 40 famnars bredd, som endast består af ren jernmalm, hvilken vid prof funnits innehålla 56 till 58 procent godartadt jern. I detta malmsberg äro inmutade för Gellivara bolag 10 utmål och brytningens framgång är beroende på, om Lilla Lule vattudrags särskilda lugnvattenytter kunna utan dryga kostnader sammanbindas och således båtfart derstädes för malmtransport öppnas.

Inom *Arjeplogs socken af Pite Lappmark*: Nasafjells silfvermalmsgrufvor, belägna vid norska gränsen, angåfvos år 1635 af en lappman, hvarefter arbetet 1637 för kronans räkning börjades, men snart derefter öfverlemnades till borgerskapet i Piteå, som jemte andra intressenter höll dem vid makt i 20 år eller till 1659, då under krigstid normännen förstörde alla byggnader, hvarefter grufvan föll i ödesmål. Smälthyttan var bygd vid Silbojokk ofvan om Hornafvan och största afkastningen erhöles år 1642 med 324 skålpund silfver, men deraf betäcktes icke utgifterna. Sedan detta silfververk öfver 100 år varit ödelagd, bildades 1771 ett nytt bolag, som uppbygde Adolfströms silfverhytta vid Ladeviån, och år 1794 hade verket gifvit 6,332 lod silfver och 1687 skeppund bly. År 1807 erhöles till arbetets fortsättande offentligt understöd, men

år 1809 upphörde arbetet till följd af den nye ägaren Staël v. Holsteins obestånd. Hr C. P. Bergsten från Falun inmutade ånyo Nasafjells silfvergrufvor år 1851, men denne betingade grufvan hvilostånd till år 1862, och är det oss obekant om någonting af honom vidare vidgjorts för verkets förnyade bedrivande.

Nu till slut ytterligare några ord om det ekonomiska karteverk, för grundläggande hvaraf mina resor i Norrbotten och Lappland voro afsedda. För vinnande af noggrannare kunskap om dessa traktors naturliga beskaffenhet, hvarpå åter en fullständig plan för landets ekonomiska ombildning först kunde byggas, hade K. Maj:t åt landshöfdingen Widmark uppdragit närmaste ledningen för utarbetandet af ett ekonomiskt karteverk öfver länet och för detta ändamål ställt penningemedel till hans förfogande. Då erfordrades först att genom astronomiska och kronometriska observationer noggrannt bestämma geografiska läget af ett större antal punkter för att, medelst samma punkters insättande å kartenätet, derpå kunna grunda en tillförlitlig sammansättning af redan skedda eller hädanefter skeende mätningar. Hr Widmark uppdrog åt mig denna förrättning. Bredvid detta arbete skulle gå en fullständig afmätning af flod- och vattensystemet inom skogs- och fjellanden och nödiga rekognosceringar å marken för utsättande af byar, hemman m. m. samt utmärkande af landets allmänna fjell-

karakter, hvarigenom allt en klar bild skulle kunna erhållas af landets hela vattensystem, belägenheten af bebyggda ställen, riks-, läns- och sockengränsar, skogs- och fjellandens omfång m. m., äfvensom vid blifvande geologiska undersökningar samt för utrönande huru kommunikationsleder böra läggas ett sådant karteverk måste blifva af stor nytta. Af detsamma skall dessutom stor ledning kunna hemtas icke allenast beträffande de åtgärder, som böra från det allmännas sida vidtagas för landets fortsatta odling och bebyggande, utan äfven huru svenska kronans största, mest värderika skogsegendom, den hvilken omfattar hela skogslandet i Norrbottens läns lappmarker, må kunna förmånligast till det allmännas gagn användas.

Den 6 Augusti afgick jag från Luleå med ångfartyget Thule, kapiten Schyberg, till Piteå för att derifrån, efter verkställda observationer, begifva mig till det röse, som utmärker punkten der Pite, Skellefte och Arvidsjaur's socknar sammanstöta. Jag reste således den 8 Aug. öfver Piteå gamla stad, *Öjeby* och *Böhle* till *Roknäs*, en på en vidsträckt slätt vackert belägen by, hvars spridda byggnader utsträckte sig öfver en yta af väl $\frac{3}{4}$ qvadratmil. Den utgöres egentligen af trenne byar: *Roknäs*, *Lill Pite* och *Svensbyn*. Skjutsad af en liten gosse fortsatte jag härifrån resan på den nya landsvägen till Arvidsjaur, som var mycket gropig och på åtskilliga ställen nätt och knappt farbar.

När vi kommit halfvägs till Fagerheden, kunde vägen såsom icke färdig ej längre begagnas, utan skjutsghossen godtgjordes för tillryggalagda $\frac{3}{4}$ mil och med en af vägarbetarne till bärare fortsattes till fots den högst eländiga s. k. farvägen till *Fagerheden*, dit jag efter $\frac{3}{4}$ mils vandring under åska och regn på eftermiddagen ankom och der jag i afvaktande af vackrare väder tillbragte natten. Ledsagad af en bonde tillryggalade jag nu en väg, som i uselhet täflade med den öfver *Stora Muddus*. På $\frac{1}{4}$ mils afstand från *Fagerheden* passerades gården *Fjuskullen*, och efter ytterligare $\frac{1}{2}$ mils vandring, eller rättare vadning, anlände vi till *Önnesberg*. Sedan jag här druckit kaffe och en stor skål mjölk, vandrade jag i sällskap med en annan bonde vidare på en, åtminstone att börja med, bättre väg, dock hade vi äfven nu stora myror att passera. Strax före midnatten kom jag till *Byske*, beläget $\frac{1}{8}$ mil på södra sidan om *Åbyån*, hvars stränder utgjordes af breda myror. Som himmelen var vacker, beslöt jag att begagna tillfället och observerade invid min värds, *Moses Lindbergs*, hus en serie circummeridianhöjder af solen, ehuru det icke ingick i den ursprungliga planen att astronomiskt bestämma läget af detta ställe. Det egnade sig dock vida bättre till en utgångspunkt för de geometriska mätningarne än gränspunkten invid hafvet, hvilken af våra sjömätare blifvit tillräckligt noga utlagd på kartan i jemförelse med det astronomiskt bestämda *Piteå*.

Följande dag, den 11 Augusti, kom jag till *Stora Granliden*, en högt belägen by med vidsträckt utsigt. Enligt hvad *Moses Lindberg* meddelade, skall den ligga 1,515 fot öfver hafvet och vara högsta punkten mellan detta och *Arvidsjaurs kyrkoplats*.

Sedan jag här blifvit af en 70-årig gumma bjuden på något mindre än vanligt saltadt kaffe, hvilket serverades utan socker och smakade förträffligt, fortsattes resan $\frac{3}{4}$ mil till *Långträsk*, beläget vid sjön af samma namn, samt färdades derifrån $\frac{1}{4}$ mil öfver sjön till motsatta stranden för att derifrån under hällregn, genom myror och öfver bäckar, vandra och vada den 1 $\frac{1}{4}$ mil långa vägen till *Högbacken*. När jag och min vägvisare kommo till *Gäddträske-elfven* funno vi der en massa timmer, som strömmen sammanfört. Detta tjenade oss såsom brygga och besparade oss obehaget att vada, men under tiden mörknade det allt mer och mer, och det blef till slut ganska svårt att se hvar man skulle sätta foten på den obanade vägen. Slutligen passerade vi tre stora myror, genomkorsade af djupa myrbäckar. Min skicklige vägvisare uppsökte spången och på densamma kommo vi lyckligen öfver till motsatta fastlandet och gården *Högbacken*. I en stuga, der allt låg i vildaste oordning, uppgjordes en brasa. Det bädades på golvet med halm, och insvept i min förträffliga shavl insomnade jag efter dagens öfver 3 mil långa, tröttssamma vandring. Kl. 6 på morgonen stod jag upp från

mitt halmläger temligen vederqvickt. Hela stugan var full med folk, män och qvinnor. En rätt vacker flicka bjöd mig saltadt kaffe.

Efter halfannan timmas vandring härifrån kom jag till *Risnubben*, der folket talade en för mig svårfattlig dialekt, och begaf mig derifrån till det gränsröse, som var målet för denna min utflygt. Observationerna lyckades till min stora glädje förträffligt.

Återvägen var densamma, på hvilken jag hitkommit, och om min färd tillbaka till Piteå är föga att förmäla, såvida jag icke skulle nämna några ord om den ofvan omtalade Moses Lindberg, ägaren af Byske n:r 1. Han utgjorde ett mellanting mellan herre och bonde och hade i sina yngre år någon tid varit urmakarelärling samt sedermera något slags bokhållare. Mannen hade en viss bildning, talade ett ganska korrekkt språk, ofta inblandadt med främmande, men dock riktigt använda ord. Han var mycket händig, på en gång smed, snickare, timmerman och urmakare. Hans sätt var ganska ledigt och han berättade med smak historier. Vårdinnan hade äfven en motsvarande qvinnobildning och lagade mycket god mat. Både hon och han nyttjade ständigt glasögon, men mannens ena glasöga var spräckt. Bland mobilier i huset funnos en naturlig magnet, en kompass och ett afvägningsinstrument.

Vid återkomsten till Roknäs träffade jag på gästgifveriet ingen hemma, utan alla dörrar voro lästa, hvarföre jag begaf mig till gården midtemot. En hyggelig ung man, inspektor Forssén på *Rokfors* sågverk, inbjöd mig genast till sig och skjutsade mig efter en angenäm afton, hvarunder välfägnad icke sparades, till Piteå Gammelstad. Här finnes ett obeliskartadt monument till åminnelse af konung Adolf Fredriks besök, och monumentet bär denna inskrift: "När våra munnar tystna skall stenen denna tala om Westerbottningars glädje, då Svea Konung Adolph den Förste stadd å Eriksgata sina hit anlände den 28 Juli 1752. Efterverlden nyttje länge dess arbete och berömmen evärdeligen dess bedrifter. Westerbottens presterskap och civilbetjente reste stenen."

Den 16 Augusti lemnade jag Piteå och återvände med "Thule" till Stockholm. Jag tog då farväl af Norrland, liksom jag nu tager farväl af läsaren! Lycklig i minnet af öfvervunna svårigheter, herrliga naturscener, liflig och rörlig verksamhet under egendomliga omgifningar och förhållanden, oroas jag endast af medvetandet att så ofullkomligt hafva kunnat gifva läsaren del af allt, hvad jag så gerna velat till dess nytta och nöje skildra.

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst.

VALLISPIKEN.
FRÅN
RUOTIVARE.

NJOMMELSASKA.
(HARSPRÅNGET.)

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst.

QVICKJOCKS KAPELL.

JOCKMOCKS KAPELL.

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst.

GELLIVARE.

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst.

MUONIONISKA.

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst.

SKOCS-LAPPAR.

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst.

KENGIS BRUK.

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst.

JUKKASJÄRVI.

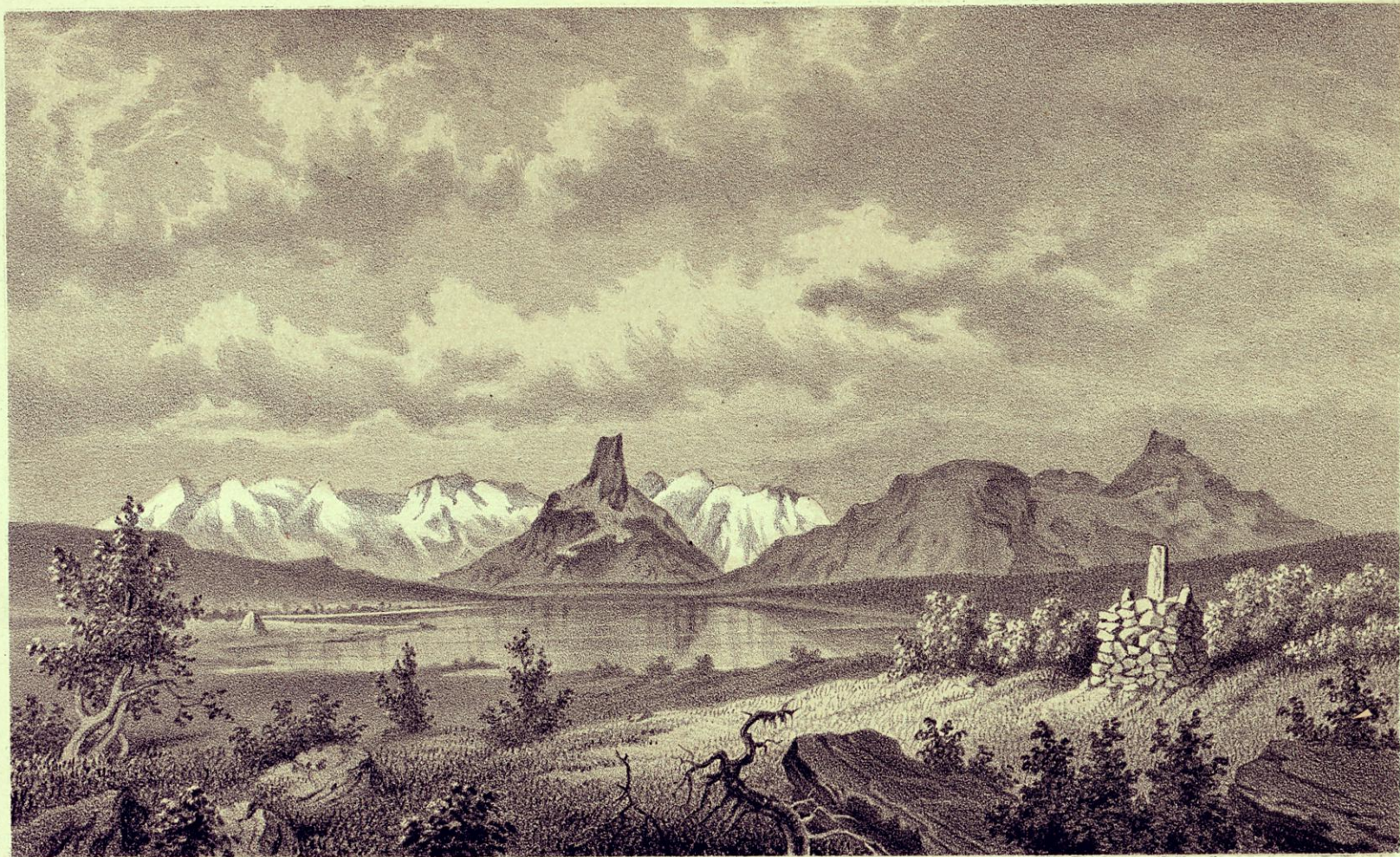

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst. .

Q.VICKJOCK.

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst.

KOCKINMODA-RÖSET.

[Sveriges nordligaste punkt, emellan Sverige, Norge & Ryssland.]

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst.

WITTANGI.

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst.

UPPÅ FJELLEN.

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst.

RAST VID ALLAKASKAITEVARE.

P. B. Eklund's förslag o. Lith. Inst.

KAMAJOCK.

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst.

RONIKJOCK.

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst.

MIDNATTSSOLEN VID STORA LULEJAUR.

Måltid hos fiskarelappen Abmut Merak.

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst.

VANDRING I FJELLEN.

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst.

STORA SJÖFALLET.

[Ädna murko kärse.]

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst.

SAGGAT-TRÄSK.
FRÅN
QVICKJOCK.

P. B. Eklund's förlag o. Lith. Inst.

INTERIEUR AF EN LAPPKÄTA .